

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

STALİN DÖNEMİ GULAG KAMPLARI

Furkan GÖZÜTOK

195051002

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Serap TOPRAK

Bandırma 2022

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

STALİN DÖNEMİ GULAG KAMPLARI

Furkan GÖZÜTOK
195051002

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Serap TOPRAK

Bandırma 2022

ETİK BEYAN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışma-da bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (06/12/2022)

ÖZET

STALİN DÖNEMİ GULAG KAMPLARI

Furkan GÖZÜTOK

Tarihte farklı milletlerde de örnekleri olan sürgüne gönderme ve mahkûm emeğinden faydalanma uygulaması Sovyet Rusya'nın Çarlık Rusya'dan miras aldığı uygulamadır. Sovyet Rusya hükümetinin kurumsallaştırdığı, sistematik şekilde SSCB'nin dört bir yanına kurduğu, adını da Ana Kamp İdaresi'nin Rusça kısaltmasından alan GULAG'a bağlı kamplar çok uzun yıllar sonra daha iyi bilinmeye başlandı. Araştırmacıların ilk olarak roman ve hatıratlar sayesinde tanıma fırsatı bulduğu, yeni belgeler ile aydınlatılmaya muhtaç birçok yanı olan bu sistem tezimizde üç bölümde incelenmiş, kaynak tarama metodu ile özellikle İngilizce ve Rusça birincil ve ikincil kaynaklar tetkik edilmiştir. SSCB'nin yıkılmasından çok daha önceki dönemlerde yayımlanan birçok hatırat ve çalışma çalışmamızın önemli kaynakları olmuştur. Bunların yanında Moskova merkezli GULAG Tarih Müzesi'nin yaptığı çalışmalar da yararlandığımız en önemli kaynaklardan olmuştur. Stalin Dönemi GULAG'da Sosyal Hayat adını verdiğimiz tez çalışmamızın birinci bölümünde GULAG sisteminin çekirdeğini oluşturan kampları, bu kampların idari yapısını, Sovyet ceza sistemindeki yerini ve Türk Dünyası aydınlarının tasfiye edilmesindeki önemi ele alınmıştır. İkinci bölümde ise kamplarda bulunan mahkûmların genel durumu, kadın ve çocuk mahkûmlar ile günlük rutin işleyiş ele alınmıştır. Tezimizin son bölümü olan üçüncü bölümde ise GULAG'ın Sovyet ekonomisindeki rolü konu edinmiştir. Çarlık devrinden ekonomik enkaz devralan Sovyet Hükümeti'nin ekonomi politikaları içerisinde kamplarda bulunan mahkûmların emeği, çalıştıkları büyük projeler ve maden ocakları tablo, şekil ve fotoğraflarla sunulmuştur. Özellikle de paralı işçi temininde bile sıkıntıların yaşandığı fakat yer altı ve yer üst kaynakları bakımından en verimli bölgelerin başında gelen Sibirya'da kampların nasıl işlevsel olarak kullanılmaya çalışıldığının üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimesi: GULAG, Kamp, Stalin, SSCB, Sibirya, OGPU, Kulak

ABSTRACT

GULAG CAMPS IN STALIN'S PERIOD

Furkan GÖZÜTOK

The practice of exile and benefiting from prison labor, which has examples in different nations in history, is the practice that Soviet Russia inherited from Tsarist Russia. The camps affiliated with GULAG, which was institutionalized by the Soviet Russian government, systematically established all over the USSR and named after the Russian abbreviation of the Base Camp Administration, became better known after many years. This system, which researchers first got to know through novels and memoirs, and which has many aspects that need to be clarified with new documents, has been examined in three parts in our thesis, and primary and secondary sources, especially English and Russian, have been examined with the source search method. Many memoirs and studies published long before the collapse of the SSBC became important sources of our work. In addition to these, the work of the Moscow-based GULAG History Museum has been one of the most important sources we have benefited from. In the first part of our thesis, which we named Social Life in the Stalin Era GULAG, the camps that form the core of the GULAG system, the administrative structure of these camps, their place in the Soviet penal system and their importance in the liquidation of the Turkic World intellectuals are discussed. In the second part, the general situation of the prisoners in the camps, women and child prisoners and daily routine are discussed. In the third chapter, which is the last part of our thesis, the role of GULAG in the Soviet economy is discussed. The labor of the prisoners in the camps, the major projects they worked on and the mines within the economic policies of the Soviet Government, which took over the economic debris from the Tsarist era, are presented in tables, figures and photographs. In particular, it is emphasized how the camps are tried to be used functionally in Siberia, which is one of the most productive regions in terms of underground and surface resources, although there are problems even in the recruitment of paid workers.

Keywords: GULAG, Camp, Stalin, USSR, Siberia, OGPU, Kulak

ÖNSÖZ

Toplama ve zorunlu çalıştırma kampları denildiğinde birçok insanın aklına ilk olarak Hitler Almanya'sında kurulan Auschwitz kampı gelir. Ancak çok az sayıda insan Fransa yönetimindeki Fransız Guyanası'na bağlı Şeytan Adaları'nda bulunan zorunlu çalışma kamplarını ya da Sovyetler Birliği'nde Stalin döneminde kurumsallaşan GULAG kamplarını bilir.

Hâlbuki GULAG kampları, 20 milyon civarında insanı mahkûm edip onların iş gücünden yararlanan, azımsanmayacak kadarının yaşamından ya da sağlığından olmasına sebep olan bir yapıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bünyesinde bulunan hemen her halkın tarihinde derin yaralar bırakan, insan hayatının hiçe sayıldığı, insanlık suçunun işlendiği kamplar ile ilgili detayların bilinir olması önemlidir.

Sovyetler Birliği'ne ve Stalin dönemi politikalarına bakış açısının doğru şekillenebilmesi için tarihsel gerçekleri ortaya koyan çalışmaların yapılması gerekmektedir. Biz de çalışmamızda Sovyetler Birliği tarihi, özellikle de Stalin dönemi politikaları içerisinde önemli yere sahip GULAG kamplarının temelini oluşturan ilk kamplardan itibaren ele alıp, idari yönetimi, Türk Dünyası üzerindeki etkileri, Sovyet ekonomi politikası içerisindeki yerini konu edindik. Bu çalışmanın Türkiye'de Stalin dönemi ve GULAG kampları alanında çalışma yapacak kişilere ve Sovyet Birliği dönemi uygulamalarının çeşitli propaganda araçları ile güzellemler yapılarak üstü örtülmeye çalışılan konuların araştırılmasına katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Tez konusu belirleme aşamamda Kazakistan'da bulunduğum süre zarfında yardımlarını esirgemeyen Kazak dostlarıma, yüksek lisans programına girdiğim günden beri teşvik ve yönlendirmeleri ile tezimde önemli emeğe sahip olan Doç. Dr. Serap TOPRAK hocama, yine çalışmamızın şekillenmesinde öneri ve düzeltmeleri ile katkıda bulunan Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU hocama şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca meşakkatli tez yazım sürecinde güvenini ve manevi desteğini benden esirgemeyen eşim Tuğçe GÖZÜTOK'a sevgimi sunar, teşekkürü borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca maddi manevi anlamda ihtiyacım olan her an yanımda olan anneme, babama ve kardeşlerime teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Furkan GÖZÜTOK

İSTANBUL 2022

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iiiv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	viii
GRAFİKLER	ix
GÖRSELLER.....	viiix
FOTOĞRAFLAR.....	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	9
SOVYETLER BİRLİĞİNDE GULAG	9
1. Sovyet Rusya ve İlk Kamplar.....	9
1.1. GULAG'ın Temelini Oluşturan Kamplar.....	12
2. Zorunlu Çalışma Kampları Genel İdaresi GULAG.....	16
2.1. İdari Birimler	18
2.2. İdari Yönetim.....	20
3. Sovyet Ceza Sisteminde GULAG'ın İşlevsel Kullanılması.....	22
3.1. Yeni Kamplar ve Yeni Mahkûmlar	27
3.2. Zorunlu Çalışma Gerektiren Suçlar	32
3.3. Türk Dünyası Aydınlarının Tasfiyesinde GULAG'ın Yeri.....	38
3.4. Mahkûmların Sevk ve İdaresi	46
İKİNCİ BÖLÜM	53
GULAG'DA GÜNLÜK YAŞAM VE ÇALIŞMA HAYATI	53

1. Kampların ve Mahkûmların Durumu	55
1.1. Kamplarda Günlük Rutin İşleyiş	58
1.2. Kamp İçi Güvenlik ve Suçlar.....	59
1.3. Sağlık	61
2. Kamplarda Kadın ve Çocuk Mahkûmların Durumu	62
2.1. ALJİR Kampındaki Kadın Mahkûmlar	63
2.2. Mahkûm Çocukları	69
2.2.1. GULAG'ın Çocuk Mahkûmları.....	69
2.3. GULAG'daki Savaş Esirleri	75
3. Kamplarda Çalışma ve Sosyal Hayat	80
3.1. Kamplarda İş Bölümü, Günlük Üretim Kotası ve Tayınlar.....	80
3.2. Kamplarda Sosyal Hayat	85
4. GULAG Mahkûmlarının Sayıları Üzerine Tartışmalar.....	87
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	89
GULAG'IN SOVYET EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....	89
1. Devrimin İlk Yıllarından GULAG'ın Kuruluşuna Kadar Sovyet Ekonomisi....	89
1.1. Devlet Kapitalizmi, Savaş Komünizmi Yeni Ekonomi Politikası (NEP) ve Beş Yıllık Kalkınma Planları Dönemleri.....	92
1.2. Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Kolektif Tarım ve Kulak Meselesi	96
1. GULAG'ın Sovyet Ekonomisinde Kullanılması.....	100
1.1. GULAG Mahkûmlarının Dâhil Olduğu Projeler	99
1.1.1. Beyaz Deniz-Baltık Kanalı (Belomor)	99
1.1.2. Baykal-Amur Demiryolu Hattı (BAM)	110
1.1.3. Moskova-Volga Kanalı Projesi.....	110
1.2. Maden Sahalarındaki GULAG Kampları	110
1.3. GULAG'ın İktisadi İşletmeleri.....	112
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	119

TABLÖLAR

Tablo 1: Stalin'in Ölümüne Kadar GULAG Kamplarındaki Mahkûm Sayıları	24
Tablo 2 : GULAG Mahkûmlarının Suç Türleri ve Oransal Dağılımı (Yüzde olarak her yılın 1 Ocak itibariyle)	25
Tablo 3: GULAG Kamplarında Siyasi Mahkûmların Sayısı; Devrim Karşıtları ve Diğer Halk Düşmanları	35
Tablo 4: NKVD'nin Hazırladığı Tutuklama Listesi	37
Tablo 5: 1926 Yılı SSCB'deki Büyük Etnik Gruplar	41
Tablo 6: Belirli Yıllarda GULAG Kamplarında Bulunan Kadın Mahkûm Oranı	67
Tablo 7: 1934 Yılında GULAG Kamplarında Bulunan Çocuk Mahkûmların Sayısı.	73
Tablo 8: Macikai Savaş Esirleri Kampındaki Etnik Dağılım, 1 Temmuz 1946	76
Tablo 9: GULAG Tarih Müzesi Verilerinde Yıllara Göre Mahkûm Sayısı	88
Tablo 10: NKVD Verilerine Göre Her yılın 1 Ocak İtibariyle Yapılan Sayım	89
Tablo 11: Mahkûmlar İçin Gıda Malzemeleri. (1932 ve 1933) (kg)	103
Tablo 12 : Bamlag'ın Faaliyet Gösterdiği Yıllara Göre Mahkûm Sayıları.....	105
Tablo 13 : Dmitlag'ın Faaliyet Gösterdiği Yıllara Göre Mahkûm Sayıları	108
Tablo 14 : İktisadi Faaliyetlerine Göre GULAG Kampları ve Faaliyet Yılları (1935).....	113

GRAFİKLER

Grafik 1:Rusya ve Sovyetler Birliği'nde Kişi Başına Düşen GSYİH.(1885-2006). .91

GÖRSELLER

Görsel 1: Kamplardaki Mahkum Yoğunluğu Nedeniyle Tercih Edilen Ranza Sistemi.....	67
Görsel 2: Dikdörtgen Şeklindeki Ranza Çizimi.....	67
Görsel 3: Eski Bir GULAG Mahkûmu olan Evfrosiniya Kersnovskaya'nın Kadın Mahkûmların Çıplak Aranmasını Tasvir Ettiği Çizimi.....	67
Görsel 4: Rus Demiryolu Hatları ve Alman Savaş Esirleri Kampları (1941-1956)...	75
Görsel 5: Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Başladığı Yıl Olan 1928 Yılında Propaganda Amaçlı Basılmış “Beş Yıllık Plan 1928” Yazılı Poster.....	95
Görsel 6: Kulakları Kolhozlardan Kovma Propagandası İçin Kullanılan Afiş.....	99
Görsel 7: Moskova – Volga Kanal Projesi'nin Tamamlanması Sonrası 1937 Yılında Propaganda Amacı ile Bastırılan Poster.....	109

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Beyaz Deniz-Baltık Kanal Projesi İnşaatında Çalışan GULAG Mahkûmları, 1931-1933.....	29
Fotoğraf 2: Mahkûmların Yemek Yemek İçin Kullandıkları Araç Gereçler.....	55
Fotoğraf 3: 1930'larda Kolıma'daki Bir Çalışma Kampında Mahkûmlar Tarafından Teneke Kutudan Yapılmış Tencere.....	56
Fotoğraf 4: 1930'larda Kolıma'daki Bugutychag Çalışma Kampında Mahkûmlar Tarafından Yapılan Kamp Kupası	56
Fotoğraf 5: Arşiv Görüntüsü: Aljir'de Baraka İçerisindeki Kadınlar.....	64
Fotoğraf 6: Ormanda Kereste Kesme İşinde Çalışan Çocuk	74
Fotoğraf 7: Genç Mahkûmların Kışlası. Jagrin Islah Çalışma Kampları - Jagrinlag, Molotovsk (Severodvinsk), Arhangelsk Bölgesi (1946).....	74
Fotoğraf 8: Almanlar Tarafından Katyn'deki Polonyalı Kurbanların Cesetlerinin Mezardan Çıkarılması (1943)	75
Fotoğraf 9: GULAG Kamp Kompleksleri İçerisinde En Önemlilerinden Biri Olan Kolıma'da, Altın Madenciliği Yapan Mahkûmlar/İşçiler	112
Fotoğraf 10: Soroko-Obozerskaya Demiryolu Hattı İnşaatı” Albümünden(1940)..	116

KISALTMALAR

ALJİR	:Akmolinskiy Lager Zhon İzmennikov Rodinı (Akmola Vatan Hainlerinin Eşlerinin Kampı)
BAM	:Baykal-Amur Demiryolu Hattı
CHSİR	:Chleny Sem'i İzmennika Rodiny (Vatan Haininin Aile Üyeleri)
ÇEKA	:Chrezvichainaya Komissiya (Olağanüstü Kurul)
GPU	:Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlanie (Devlet Siyasi İdaresi).
GULAG	:Glavnoe Upravlenie Lagerey (Ana Kamp İdaresi)
GSYH	:Gayri Safı Yurt İçi Hâsıla
MVD	:Ministerstvo Vnutrennikh Del (İçişleri Bakanlığı)
NEP	:Novaya Ekonomiçeskaya Politika (Yeni Ekonomi Politikası)
NKVD	:Narodnyi Komissariat Vnutrennnih Del (İçişleri Halk Komiserliği)
OGPU	:Obedinennoe Gosudarstvennoe Politicheskoe Upravlanie (Birleşik Devlet Siyasi İdaresi)
RSFSC	:Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
SLON	:Severnye Lagerya Osobogo Naznacheniya
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
VOHR	:Voenizirovannaya Ohrana (Silahlı muhafız anlamına geliyor)

GİRİŞ

Tarihsel süreçte Rusların sürgüne gönderme politikası siyasi, stratejik ve ekonomik olmak üzere birçok neden ile açıklanabilir. Fakat bunlardan en önemlisi ve her devirde geçerliliğini sürdürmüş olan ekonomik nedendir.

17. yüzyılda Sibirya'nın ele geçirilişinin büyük ölçüde tamamlanması ile bu bölge artık Çarlık Rusya için önemli yerleşim yerlerinden biri haline gelmiştir. Sibirya, çetin bir bölge olmakla birlikte zengin yer üstü ve yer altı kaynaklarına sahipti ve Ruslar bölgenin zenginliklerinden yararlanabilmek için insan gücüne ihtiyaç duyuyordu. Bu nedenle 16. ve 17. yüzyıllarda Sibirya'ya yönelik göç politikası uygulanmış, yüzyıllar boyunca da bu göçler devam etmiştir. Bu göçlerin bir kısmı gönüllülük esasına dayanıyor olsa da büyük kısmı sürgünler yolu ile gerçekleşmiştir. Her iki şekilde de gün geçtikçe Sibirya'nın Ruslaştırılması adına önemli adımlar atılmıştır.

Sibirya'nın iskânı için çeşitli yollar deneyen Rus çarları sürgüne tâbi tutma cezasını da zaman zaman bölgenin kalkınması amacı ile uygulamıştır. Prens Dimitriy, 1591 yılında Moskova'nın kuzeyindeki Ugliç'e gönderilmiş ve böylelikle ilk sürgün edilen kişi olmuştur. Siyasi suçlular bu dönemden sonra hemen hemen her çar devrinde Sibirya'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgün cezasına çarptırılanlar arasında Türk ve Polonya kökenli halklar ile İsveçliler de yer almıştır.¹

Rus Devleti'nde sürgün cezası ilk defa Çar Aleksey Mihayloviç (1629 - 1676) zamanında 1649 senesinde kanunlaşmış ve cinayet, falcılık gibi suçlar bile sürgün ile cezalandırılmak için yeterli sebep olmuştur.² I. Petro (1672 – 1725) devrinde sürgün cezası sistematik hâle getirilmiş ve cezaya tâbi tutulandan elde edilecek verimin artırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Katorga³ sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Mahkûmlar Katorga sistemi çerçevesinde maden ocaklarında, imalathanelerde ve kale inşasında olmak üzere üç farklı şekilde çalıştırılmıştır.⁴ Yine I. Petro, suçlulardan St. Petersburg'un inşasında istifade etmiştir. 1722 yılında da suçluları aileleri ile birlikte Sibirya'daki Daurya adlı yerleşim yerindeki gümüş madenlerinin olduğu yere göndermiştir.⁵ Bu uygulamalar ileride mahkûmların cezalarını çekmeleri ve aynı zamanda bu süre zarfında Katorga işlerinde çalışmaları için oluşturulacak kampların temellerini oluşturmuştur.

I. Petro zamanından sonra 1736 yılında da sürgün ile ilgili bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanuna göre herhangi bir bölgede yaşayan birinin diğer yaşayanlar için kötü örnek oluşturduğu düşünülürse, bölgenin ileri gelenleri o kişinin mal

¹ İlyas Topsakal, **Sibirya Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s.117.

² Anne Applebaum, **GULAG**, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2008, s. XXIX., Fatih Ünal, Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 41, 2015, s. 634.

³ Yunanca kateirgon, zorlamaktan gelen, zaman içinde Katorga olarak bilinen bir çeşit ceza.

⁴ Necip Hablomitoglu, **Sovyet Rusya'da Devlet Terörü**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara 2004, s. 18.

⁵ Applebaum, **a.g.e.**, s. XXXI.

varlığına el koyup başka yerde yaşaması için zorlayabilmekteydi. Eğer o kişi yeni bir yerleşim yeri bulamazsa hükümet onu sürgüne gönderebiliyordu.⁶

Sibirya'ya sürgünlerin daimi hale gelmesi ise 1754 yılında çıkarılan kanun ile gerçekleşmiştir. Bu kanuna göre sürgün iki ana unsur üzerine tasarlanmıştır. İlki sürgün edilen kişilerin devletin belirlediği bölgeye zorunlu yerleşimi, diğeri ise Katorga işlerinde çalıştırılmaktır. Bu şekilde hem bölgenin nüfus yapısı Ruslar lehine değişmiş oluyor hem de sürgünlerden iş gücü adına yararlanılmış olunuyordu. Fakat bu sürgünlerin bir diğer yararı da totaliter rejimin, baskıcı hukukun uygulandığı Çarlık devrinde muhaliflerin ıslah edilmesi idi. II. Katerina (1729 - 1796) döneminde sürgün uygulamalarının arttığı görülmektedir. İsyançı askerler, esirler, kumarbazlar, alkolikler bu dönemin sürgünleri arasındadır.

18. yüzyılda madenlerin bulunması ile birlikte Rusların bölgeye verdikleri önem daha da artmıştır. Artık bölge çok amaçlı olarak kullanılmaya başlanacaktır. Bu devirden sonra Çarlık Rusya'sı için Sibirya demek; ekonomi, istihdam, adi ve siyasi suçluların cezalarını çektiği, Çar yönetimine başkaldıran toplulukların bütünüyle sürgüne gönderildikleri yer anlamına gelmiştir.

Bölgedeki nüfusun artması sonucu Rus Devleti bölgedeki imar faaliyetlerini arttırmış, göçler ve yerleşim için yeni kanunlar çıkarmıştır. Tarımın ve sanayinin gelişmesi, bulunan maden ocakları sayısının artması ile doğru orantılı olarak bölgeye gerçekleşen göçlerin gönüllü yapılanlarında artış olmuştur. Sibirya'nın ele geçirilmesinden sonra hemen her dönem sürgün edilenler olsa da gönüllü olarak bölgeye gelenlerin sayısı zoraki gelenlerden fazla olduğu görülmektedir. Örneğin 1840 yılında yaklaşık 1.300.000 nüfuslu Tobolsk ve Tomsk bölgelerine bağlı yerleşim yerlerindeki 67.450 kişi sürgün olarak kayıtlıydı.⁷

19. yüzyılda Sibirya'nın nüfusunun hızlı bir şekilde artması ve sanayinin gelişmesi ile birlikte bölgedeki yatırımlar ivme kazanmıştır. Değerli madenlerle dolu bu bölgenin merkez ile ulaşımının kolay sağlanabilmesi için buharlı gemiler yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve Sibirya Demiryolu projesi hayata geçirilmiştir. Bölgenin yapısı sebebiyle zor şartlarda yapımı gerçekleşen bu projede Sibirya sürgünleri de işçi olarak kullanılmıştır.⁸

Çarlık döneminde yaşamış birçok siyasetçi, edebiyatçı, sanatçı da sürgünlerden nasibini almıştır. Bunlardan biri edebiyatçı Fyodor Mihayloviç Dostoyevski'dir. Devrin muhalifi olan Dostoyevski, Çar I. Nikolay (1796 - 1855) zamanında ilk önce ölüm cezasına çarptırılmış, fakat bu ceza Katorga mahkûmluğuna çevrilerek 24 Aralık 1849 yılında Sibirya'daki Tobolsk bölgesine sürgün edilmiştir. Bu sürgün hayatı Dostoyevski'nin eserleri üzerinde etkili olacak hatta 1862 yılında yayımlanacak "Ölü Evinden Anılar" adlı ederinde de bu konuyu işleyecektir.⁹

19. yüzyıl sonlarında Çarlık Hükümeti reform isteyen "Narodnaya Volya" adlı aşırı sol bir grubun tehditleriyle ve suikast girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun

⁶ A.e., s. XXX.

⁷ Topsakal, a.g.e., s.143.

⁸ A.e., s.148.

⁹ Amar Purevdorj, F.M. Dostoyevski'nin Romanlarındaki Karakter Çevrelerinin İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, E.B.E., Ankara, 2017, s. 30.

sonucunda Çar II. Aleksandr bir suikast sonucu öldürülmüş ve Çar olan oğlu III. Aleksandr reform tekliflerini reddedip daha da otokratik bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bu durum neticesinde kendinden önceki çarların başvurduğu ceza yöntemlerinden biri olan sürgün cezasını genişleterek yürürlüğe koymuştur.

III. Aleksandr, 1881 yılında başa geçer geçmez Çarlık rejiminin sonlanacağı 1917 yılına kadar devam edecek olan kanun ile Çarlık idarecilerine ve kolluk kuvvetlerine, “devlete tehdit oluşturacak kişileri sürgün etme ve tutuklama” yetkisi vermiştir.¹⁰ Sürgünler önceki uygulamalarda görüldüğü gibi zaman içinde devletin ekonomik ve siyasi politikalarında etkin bir araç haline gelmiştir.

1917’de gerçekleşen sosyalist devrimin öncülerinden olan Vladimir İlyiç Ulyanov (Lenin), de Mücadele Birliği adlı oluşumdaki dostları ile birlikte Sibirya sürgünleri arasında yerini alanlardandır. Devrim öncesi dönemde işçi ve köylü ayaklanmalarında suçlu bulunanların cezalandırılması için de yine sürgün cezası uygulanmıştır.¹¹

1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın başlaması ile İtilaf Devletleri safında yer alan Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti ile girdiği savaşlarda esir aldığı askerler başta olmak üzere birçok esiri Sibirya’daki kamplara göndermiş ve kışın geceleri – 40 dereceyi aşan dondurucu soğukların yaşandığı zorlu Sibirya koşullarında çok sayıda ölüm gerçekleşmiştir.¹² Bu dönemde ise Sibirya, esir kamplarını barındırma görevini üstlenmiştir.

Çarlık döneminden itibaren süre gelen, cezai yaptırım aracı olarak kullanılan sürgüne gönderme ve kamplarda mahkûm etme politikası, Stalin yönetimindeki Sovyet Rusya döneminde daha kurumsal bir yapıya bürünmüştür. Bu dönemde mahkûm emeği gerek bedeni gerekse teknik bilgi ve beceri durumuna göre en faydalı şekilde kullanılmaya çalışılmıştır.

Mahkûmlar gerek ucuz iş gücü gerekse hayatları hiçe sayılması sebebiyle para ile işçi temin edilemeyen bölgelerde kullanılabilmesi sebebiyle Sovyet ekonomisi için önem arz eden projelerin vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. GULAG adı verilen kampların genel idaresinin oluşturulması ile birlikte ihtiyaca ve amaca göre yeni kamp kompleksleri meydana getirilmiştir.

GULAG’ların en önemli faydalarından biri de baskıcı yönetim anlayışını benimseyen Stalin’in muhalifleri tasfiye etmek ve tasfiye edilen kişilerin ise Sovyet hedeflerine ulaşılması adına iş gücü temin etmektir. Belki de ölüm cezasından sonra en korkutucu ve caydırıcı ceza olan kamplarda mahkûm olma cezası Stalin politikalarının karşısında olanlar için bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Bu tehdit unsuru gerek halk gerek aydınlar gerekse de Sovyet iktidarı içerisinde görev yapan kişilere karşı kullanılmıştır. Birçok aydın ve üst düzey Sovyet yetkilisi bu kamplarda yaşamını yitirmiş ya da sağlığını kaybetmiştir.

¹⁰ Onur İşçi, Onur Önkol, **Rusya İmparatorluğu’nun Çöküşü: Harp Yahut İhtilal**, İstanbul, Kronik Kitap, 2019, s. 24.

¹¹ Olcay Geridönmez, **Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi**, İstanbul, Kor Kitap, 2018, s. 38.

¹² A.e., s. 46.

Sovyet Rusya tarihinde önemli yere sahip olan, milyonlarca insanın hayatına doğrudan etki eden ve derin yaralar açan bu sistem, ardında; ölüm, hastalıklı yaşamlar ve öksüz yetim çocuklar bırakmıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çöküşüne kadar, dışa kapalı yönetim anlayışının benimsemesi sebebiyle GULAG sistemi hakkında yeterli bilgi, Sovyet kaynaklarından direkt elde edilemiyordu. Yine bu sebeple arşiv kaynaklarının da yeterli tetkikinin yapılmasına imkân bulunamıyordu. Hal böyleyken özellikle kamp yaşamı ile ilgili en önemli kaynaklar, hatıratlar ya da hatırat niteliği taşıyan romanlar olmuştur. Özellikle Stalin Rusyası'nda yayımlanması mümkün olmayan bu kitapların basımları SSCB'den kaçıp Avrupa'ya gitme imkânı bulan yazarlar ya da samizdat ile okurlara ulaşabilenler aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Kapitalist Avrupa ve Amerika'nın komünist Rusya ile olan siyasi ve kültürel yönde çatışmasının da etkisi ile Sovyet Rusya ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Kaynakların Batı dünyasına taşınması ile birlikte özellikle de üniversitelerin destekleri ile GULAG'ın da içinde bulunduğu konular hakkında eserler meydana getirilmiştir. Fakat Türkiye'de bu konu ne tarihçiler, ne ekonomistler ne de uluslararası ilişkiler alanında çalışma yapanlar tarafından yeteri kadar incelenmemiştir. SSCB bünyesinde bulunan kültürel ve stratejik bağımız olan milyonlarca Türk soylu insanları yakından ilgilendiren bu mesele hakkında yazılanlar sistemin ve etkilerini anlama adına yetersiz kalmıştır. Türkiye'de, hatıratlar ve son yıllarda yayımlanan birkaç makale dışında yazılmış en önemli eser Necip Hablemitoğlu tarafından 1974 yılında yayımlanmış olan Sovyet Rusya'da Devlet Terörü isimli eserdir. Ancak bu eser de basıldığı yıl koşulları itibariyle hem güncel araştırmalardan hem de Rusya Devlet Arşivi kaynaklarından yararlanma imkânı bulamamıştır.

Geçmişte SSCB bünyesinde yer alan ülkelerin dışında, SSCB ile sınır komşuluğu yapmış, savaşmış her devleti yakında ilgilendiren GULAG'ın Türkiye'de de bilinirliğinin artması gerekmektedir. Nazilerin kurduğu ve Holokost'un simgesi olan Auschwitz isimli zorunlu çalıştırma ve toplama kampı başta olmak üzere birçok kamp geniş bir kesim tarafından bilmekte ve derslere konu edinilmektedir. Ancak yaklaşık 20 milyon insanın hayatını direkt etkileyen GULAG kampları aynı ölçüde bilinmemektedir. Bununla birlikte yine Adolf Hitler'in yaptığı insanlık dışı muameleler ve soykırım hemen her kesim tarafından kınanırken GULAG gibi bir sistemin uygulayıcısı Josef Stalin aynı muameleyi görmemektedir.

Tez çalışmamızda son dönem güncel kaynaklarını esas alan GULAG ile ilgili kapsamlı çalışmalar yapan Fransız tarihçi Orlando Figes ve hem tarihçi hem de gazeteci kimliği olan, Amerikalı Anne Applebaum isimli yazarın çalışmaları önemli katkı sunmuştur. Tezimizin konusunu teşkil eden GULAG kampları ile ilgili yerli ve yabancı çalışmalar üzerinde yaptığımız tarama çalışmaları bize gösterdi ki bu alanda en kapsamlı çalışma Anne Applebaum'un Türkçe'ye de çevrilen *GULAG* isimli kitabıdır. Eserde GULAG'ın temelini oluşturan kamplardan başlayarak resmi kuruluş aşamasına, beraberinde yaşanan siyasi olaylara, büyük terör dönemine, kadın ve çocuklar için oluşturulan kamplara, kampların hangi bölgelerde kurulduğuna ve yaptıkları üretimler dâhil hemen her konuya değinilmiştir. Rus Devlet arşiv kaynaklarından yararlanan Applebaum, bunun yanın eski mahkûmlar ile de mülakatlar gerçekleştirme imkânı da bulmuştur.

Orlonda Figes'in ise *Karanlıkta Fısıldaşanlar* ve *Haberini Alayım Yeter- Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi* isimli eserlerinden faydalanılmıştır. *Karanlıkta Fısıldaşanlar*'da konu genel itibariyle sürgüne ve GULAG kamplarına gönderilen kulaklar üzerinden işlenmiştir. *Haberini Alayım Yeter- Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi*'nde ise mahkûm olan Lev'in Svetlana adındaki sevgilisi ile uzun yıllar boyunca gerçekleştirmiş olduğu mektuplaşmalardan oluşmaktadır. Orijinal mektupları kaynak alan yazar bu mektupların sahipleri ile de görüşme imkânı bulmuştur. Mektuplaşmaların içeriğine uygulanan sansürü şifreli yazışma ile delen Lev kamp yaşamı ile ilgili kapsamlı bilgiler aktarmıştır.

Türkçe gerekse İngilizce olarak basılan hatırat ve hatırat niteliği taşıyan roman, hikâye gibi eserlerden de istifade edilmiştir. Bunların en önemlilerinden biri Aleksandr Soljenitsin'in üç ciltlik Türkiye'de *Gulag Takım Adaları* ismi ile yayımlanan eseridir. Kendisi de bir dönem GULAG kamplarında mahkûm olan Soljenitsin'in bu eseri Batı Dünyası'nın dikkatini GULAG'a çevirmiştir. Eserde mahkûmların gözetimine alınma sürecinden, sorgulanmalarına, yapılan psikolojik ve fiziki işkenceler, hüküm giyilen suçlar, istinat edilen suçlar, kamplara yolculuklar gibi önemli başlıklara yer verilmiştir. Yine aynı yazarın *İvan Denisoviç'in Bir Günü* isimli, GULAG mahkûmunun kampta yaşadığı bir günü anlatan roman da kamp içi günlük hayatı özetlemesi adına önemli bir eserdir.

Türkiye'de subay iken sosyalist düşüncenin büyümesine kapılıp Sovyet topraklarına izinsiz giriş yapması ve şüphe uyandırması sebebiyle GULAG'a gönderilen Yusuf Yıldırım'ın *İnanmıştım* isimli hatıratı, Kırım Türkü Şevki Bektör'nin *Volga Kızıl Akarken* isimli hatıratı, Kazakistan doğumlu Tatar Türkü İbrahim Salahov'un *Kolıma Mahkûmları* isimli hatıratı kampların fiziki yapısı, mahkûm karakterleri, nüfus yoğunluğu, iş dağılımı gibi konularda içerdikleri bilgiler ile çalışmamızda yararlandığımız önemli kaynaklardan olmuşlardır.

Basılı araştırma ve tetkik eserlerin dışında özellikle kampların iktisadi faaliyetleri ve kamp nüfusları ile ilgili faydalandığımız, en kapsamlı ve en güncel çalışmaları yapan Gulag Tarih Müzesi, çalışmamıza büyük katkı sağlamıştır. Moskova merkezli kurulan bu müze yayımladığı kitapları hem fiziki olarak yayımlayıp satışa sunmuş hem de bazılarını PDF formatında internet ortamında erişime açmıştır. Biz bu eserlerin erişebildiklerimizden faydalanmış olmakla birlikte benzerine daha önce rastlamadığımız ve müzenin internet sayfası <https://gmig.ru/en/> de bulunan Etkileşimli Gulag Haritası'ndaki verilerden sıklıkla yararlandık.

Yabancı kaynak erişimi için internet ortamında özellikle çevrimiçi olarak yayımlanan Yale, Princeton, Washington, Oxford gibi üniversitelerin yayınlarından faydalanılmış ve açık olan kütüphane arşivlerinde kaynak taraması yapılmıştır.

Yapılan bu araştırma, inceleme ve kaynak taramaları sonucunda; Sovyetler Birliğinde GULAG, GULAG'da Günlük Yaşam ve Çalışma Hayatı, GULAG'ın Sovyet Ekonomisindeki Yeri şeklinde üç bölüm meydana gelmiştir.

Birinci bölüm olan Sovyetler Birliğinde GULAG bölümünde ilk olarak; GULAG kamplarının temelini oluşturan kamplar hakkında bilgi verilmiş ve daha sonra GULAG kısaltması ile anılan kampların ana idaresinin kurulması ile birlikte oluşan idari yapı, yeni kurulan kamplar, GULAG sisteminin Sovyet ceza sistemindeki

yeri, Türk Dünyası aydınlarının tasfiyesinde GULAG'ın yeri gibi alt başlıklara değinilmiştir.

İkinci bölüm olan GULAG'da Günlük Yaşam ve Çalışma Hayatı bölümünde; kampların işleyişi ve mahkûmların iş hayatlarına, sosyal yaşamlarına dair bilgiler verilmiştir. Kamplarda güvenlik, kamp içi işlenen suçlar, mahkûmlara yapılan muameleler, kadın ve çocuk mahkûmların durumu, kampların üretim türü ve mahkûmlar için belirlenen günlük üretim kotaları, sağlık, barınma, mahkûm sayıları üzerinde yapılan tartışmalar konu edinilmiştir.

Üçüncü ve son bölüm olan GULAG'ın Sovyet Ekonomisindeki Yeri bölümünde; GULAG'ın Sovyet ekonomi politikalarında ve gerçekleştirilmesi planlanan büyük projelerde yerini almadan önceki Sovyet ekonomisi hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra GULAG'ın kalkınma planlarının gerçekleştirilmesindeki rolü, değişen tarım ve sanayi planlarındaki yeri, mahkûmların ucuz maliyetli işçi olarak prestij niteliği taşıyan projelere dahil edilme süreci, özellikle Sibiryaya başta olmak üzere işçi teminin pek mümkün olmadığı ya da çok maliyetli olduğu maden sahalarında kurulan GULAG kamp kompleksleri ve işlevleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

Kaynak tarama metodu ile Türkçe, İngilizce ve Rusça yayımlanmış birincil ve ikincil çalışmalardan yararlanılarak hazırlanan çalışmamızda mümkün olduğunca konu içeriği ile doğrudan bağlantılı fotoğraflardan yararlanılmıştır. Yine sıklıkla tablolar eşliğinde; kamp nüfusları, üretim, mahkûmların suç türleri, mahkûmların etnik grupları ile ilgili veriler sunulmuştur.

Çalışmamızın amaçlarından biri gerek coğrafya bakımından gerek mahkûm sayısı bakımından gerekse de faaliyet gösterdiği süre bakımından benzerleri arasında en önemlisi olduğunu düşündüğümüz bu kamp sistemini kendi ülkemizde bilinir kılmaktır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin hâkimiyet sahasına ve kampların kurulduğu sahaya baktığımızda sisteme direkt maruz olan halkların içerisinde önemli kısmının tarihi ve kültürel bağlarımız olan SSCB bünyesinde yaşayan Türk halkları olduğunu görmekteyiz. Bu çalışma sayesinde ülkemizde, milli egemenliğini SSCB'nin yıkılışına kadar sağlayamayan ve şimdi dahi tam bağımsızlığını sağlayamamış birçok Türk topluluğunun Stalin döneminde ne tür politikalara maruz kaldığı daha da bilinir hale geleceğini ummaktayız.

Josef Stalin dönemi uygulanan siyasi ve ekonomik politikaların ne tür sonuçlar doğurduğu, GULAG sisteminin milyonlarca insanın hayatında açtığı derin yaraların Türkiye'de bilinirliğinin arttıracağı kanaatindeyiz.

Türkiye'de az sayıda çalışmanın yapıldığı GULAG konusuna sağlayacağımız katkı ile yeni araştırmacıları daha kapsamlı çalışmalara teşvik etmek, doktora seviyesinde Rus arşiv belgelerinin tetkik edilerek yeni çalışmaların yapılmasına katkı sağlamak en temel amacımızdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOVYETLER BİRLİĞİNDE GULAG

1. Sovyet Rusya ve İlk Kamplar

I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri safında yer alan Çarlık Rusyası'nın ekonomisi, savaşın tahmin edilenden uzun sürmesi neticesinde iflas etmenin eşiğine gelmiştir. Yüksek enflasyon sebebiyle gıda fiyatlarında büyük artış olmuştur. Kasım 1916 – Şubat 1917 tarihleri arasında gıda ürünleri içerisinde; patates %25, ekmek %15, unlu mamuller %100, peynir %20, süt %40, yumurta %20, et %20 oranında artış göstermiştir.¹³ Şubat Devrimi'nin hemen öncesinde başkent Petrograd'da un sıkıntısı baş göstermiştir. Bu sorunun giderilmesi için devlet yetkilileri yoğun çaba harcamış fakat gün geçtikçe kişi başına düşen çavdar ve buğday unu miktarı azalmıştır. Devrimden önceki son on gün içinde un rezervinde %36 oranında düşüş olmuştur. Mevcut unun normal şartlarda iki buçuk milyon nüfuslu şehri iki ay idare etmesi gerekmektedir. Ancak şehirdeki un miktarı günlük kişi başı bir funt¹⁴ olarak dağıtıldığında 20 gün yetecek kadar kalmıştır.¹⁵ Bu durum artık hükümetin, ekonomi üzerindeki kontrolünü yitirdiğini gösteriyordu.¹⁶

Şehirdeki sorun sadece gıda ihtiyacı ile de sınırlı kalmamıştır. Sokaklarda, yakıt yokluğu ve lokavt¹⁷ nedeniyle eylem yapan bir kalabalık bulunmaktadır. Bu kalabalığa 1917 yılının 23 Şubat¹⁸ (8 Mart)'ında ekmek sloganıyla fabrikalardaki tekstil işçilerinin katılması neticesinde eylemin boyutu büyümüştür.¹⁹ Eylemleri bastırmak için gönderilen Kozaklardan²⁰ ve Petrograd Garnizonu'ndan bazı birlikler

¹³ Tsuyoshi Hasegawa, The February Revolution, Petrograd, 1917, **University of Washington Press**, 1981, s. 187.

¹⁴ Rus ağırlık ölçü birimidir. 1 funt 40949 grama denk gelmektedir.

¹⁵ Hasegawa, **a.g.e.**, s. 185.

¹⁶ İşçi, Önkol, **a.g.e.**, s. 282.

¹⁷ Greve çıkan işçileri, işverenin topluca işten uzaklaştırmasıdır.

¹⁸ Bugün kullandığımız Gregoryen (Miladi) takvimle aralarında 13 günlük bir fark oluşan Jülyen takvimine göre.

¹⁹ Nicholas V. Riasanovsky, Mark D. Steinberg, **Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze**, İstanbul, İnkılap Kitapevi, 2011, s. 488.

²⁰ Günümüzde Rusya, Ukrayna ve Orta Asya'nın bazı bölgelerinde yaşayan, Rus Çarına itaat etmekten vazgeçen Slav ırkından bir Hristiyan gruba verilen addır. Bkz. Almagül İsina, **Kazaklar ve Kozaklar**, <https://www.tukav.org.tr/haber/kazaklar-ve-kozaklar.html.html>, Erişim Tarihi: 08/07/2020.

halka müdahale etmeyi reddedip onlara destek vermeyi tercih etmişlerdir.²¹ Giderek büyüyen eylemler artık bir devrime dönüşmüştür.

Bu gelişmeler neticesinde iktidarını daha fazla sürdüremeyeceğini anlayan Çar II. Nikolay kendi ve oğlu Aleksey adına tahtan feragat etmiştir. II. Nikolay artık son çar olarak tarihe geçmiş ve böylece Romanov Hanedanlığı son bulmuştur. Şubat Devrimi olarak anılacak bu devrim ile birlikte yönetimi Geçici Hükümet²² ele almıştır. Geçici Hükümet'in yayımladığı ilk programa göre; sendika kurma faaliyetleri, basın, toplantı, grev hakkı gibi konulara özgürlükler tanınmış, din ve milletler üzerindeki sınırlandırmalar kaldırılmıştır.²³ Ayrıca bu programa göre sürgündeki tutsakların affedilmesiyle birlikte yüzyıllardan beri uygulanan Sibirya'ya sürgün edilme ve ölüm cezaları da son bulmuştur.²⁴

Şubat Devrimi sırasında, Ekim Devrimi'ni gerçekleştirecek olan Bolşevik kadro etkin rol oynayamamıştır. Bolşeviklerin önde gelen isimlerinden Nikolay Buharin ve Lev Troçki'nin New York'ta, V. I. Lenin ve G. E. Zinoviyev'in Zürih'te, J. V. Stalin ve L. B. Sverdlov'un ise Sibirya'da bulunması bunun nedenlerindendir.²⁵

3 Nisan tarihinde ülkesine dönen Lenin devrim sonrası oluşan siyasi yapıdan memnun olmamıştır. Bu sebeple ilk olarak Bolşevikleri Geçici Hükümet'in kınanması için ikna etmeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.²⁶ Lenin ve arkadaşları etrafında örgütlenmiş Bolşevikler, farklı görüşlerin söz sahibi olduğu yeni yönetim tarafından sakıncalı ve hizipçi bir unsur olarak görülmektedir.

Temmuz ayında Petrograd'da fabrika işçilerinin de dâhil olduğu bir ayaklanma meydana gelmiştir. 25 Temmuz'da başbakan olacak olan Kerenski bu ayaklanmayı Lenin'in organize ettiğini iddia etmiştir. Bunun sonucunda Lenin ve Troçki gibi önde gelen bazı Bolşevikler hakkında tutuklama kararı çıkarılmıştır.²⁷

²¹ Ülkü Çalışkan, 27 Şubat Devrimi Sonrasında Geçici Hükümetin Kuruluşu ve Yönetim Problemi, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt. 28, Sayı: 1, 2018, s. 3.

²² Şubat Devrimi sonrasında Çar II. Nikolay'ın tahtan çekilmesi neticesinde 2 Mart'ta Prens G. E. Lvov'un Başbakan ve İçişleri Bakanlığı görevini üstlenmesiyle kurulan hükümet. Bkz. **A.e.**, s. 7.

²³ **A.e.**, s. 8.

²⁴ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 490.

²⁵ Çalışkan, **a.g.e.**, s. 9.

²⁶ **A.e.**, s. 10.

²⁷ **A.e.**, s. 14.

Bu iç karışıklıkların yaşandığı dönemde baskı altındaki Bolşevik Parti temsilcileri 26 Temmuz, 3 Ağustos tarihleri arasında Geçici Hükümet'ten gizli şekilde Altıncı Kongresi'ni düzenlemiştir. Bu kongrede yönetimin silahlı ayaklanma ile ele geçirilmesi üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Stalin, devrimin barışçıl döneminin bittiğini, patlamaların ve çarpışmaların döneminin başladığını ifade etmiştir.²⁸

Şubat Devrimi sonrası kurulan Geçici Hükümet; Anayasal Demokrat Parti (KADET) gibi meşru monarşi yanlılarını, Sosyal Demokratları, Sosyal Devrimcileri, liberal unsurları bünyesinde barındırmaktaydı. Bu sebeptir ki tesis edilmeye çalışılan yeni devlet anlayışı ve çıkarılan kanunlarla ilgili sürekli bir anlaşmazlık meydana gelmekteydi. Yönetime ortak olmayı tercih etmeyen Bolşevikler ise politikalara destek vermedikleri gibi işçileri örgütlemekle meşgul olmuşlardır. Bu durum Bolşevikleri, meşru yönetimin hedefi hâline getirmiştir.

Temmuz ayında başbakanlık koltuğuna oturan Kerenski, Moskova Devlet Konferansı'nı düzenlemiştir. Bu konferansta, başkomutan görevinde bulunan Kornilov'un Bolşevikleri bütün problemlerin başı olarak gördüğünü ifade ettiği ve onları hedef gösterdiği konuşması büyük alkış almıştır.²⁹ Kornilov'un yaptığı bu konuşma Bolşeviklerin, askerî kanadının da hedefi haline geldiğini göstermiştir.

Kornilov, Başbakan Kerenski tarafından düşünceleri itibarıyla sakıncalı görülmesi üzerine 26 Ağustos akşamı başkomutanlık görevinden azledilmiştir. Başkomutan bu azledilme durumunu tanımamış ve darbe girişiminde bulunmuştur. Geçici Hükümet'i Alman ajanı ilan eden Kornilov, Bolşevikleri de ortadan kaldırıp yönetime el koymak için harekete geçmiştir. Ancak Bolşeviklerin öncülüğünde Devrim Karşıtlığı Mücadele Komitesi kurulmuş ve 40 bin kişi görevlendirilmiştir. Bununla birlikte Bolşevik propagandacıların askerler arasında hükümetin kararı doğrultusunda hareket edilmesi yönünde konuşmalar yapması darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasında büyük rol oynamıştır. Neticede 1 Ekim tarihinde Başkomutan Kornilov tutuklanmış ve cezaevine gönderilmiştir.³⁰

²⁸ Geridönmez, **a.g.e.** , s. 246, 248.

²⁹ Ramin Sadıgov, Lavr Kornilov: Darbeci Bir Generalin Portresi, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 58, 2016, s. 628.

³⁰ **A. e.**, s. 630, 631.

Darbe girişiminden sonra Kerenski birçok generali hapse atmıştır. Bu durum zaten karışıklık içinde olan ordunun daha da güçsüz olmasına sebep olmuştur. Bu durum yönetime el koymak için fırsat bekleyen ve darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkin rol oynayan Bolşeviklerin işine yaramıştır. Uygun ortamın oluştuğunu düşünen Bolşevik lider Lenin'in, Geçici Hükümet'in silah yolu ile devrilmesi talimatını vermesiyle 1917 senesinin ikinci devrimi olan Ekim Devrimi'nin fitili ateşlenmiştir.³¹

25 Ekim (7 Kasım) 1917 tarihinde Bolşevik Kızıl Muhafızlar köprüleri, telefon binasını, elektrik santralini, polis karakolunu, posta ve telgraf ofislerini ele geçirmiştir. Kışlık Saray'ın basılıp bakanların da tutuklanması ile birlikte Ekim Devrimi gerçekleşmiştir.³² Bolşevik devrimin önderi Lenin artık Sovyet Rusya'nın ilk lideri olmuştur.

Bolşevik devrim ile Rusya'da Marksist ideoloji çerçevesinde yeni yönetim anlayışı benimsenmiştir. Artık devrim ideolojisini benimsemeyen ya da bu ideolojinin tahsis konusunda farklı fikirlere sahip olan her Sovyet Rusya vatandaşının karşı devrimci olarak cezalandırılacağı döneme girilmiştir.

1.1. GULAG'ın Temelini Oluşturan Kamplar

Ekim Devrimi ile birlikte yeni bir devletin inşasına başlanmıştır. Lenin ve arkadaşlarının uğraşları neticesinde, uzun bir süre Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti adını taşıyacak olan devletin anayasasının 9. maddesinde temel amaç şu şekilde ifade edilmiştir:³³

“İçinde bulunduğumuz geçiş döneminde hazırlanan Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Anayasası'nın temel amacı, burjuvaziye kesin bir biçimde ezmek, insanın insan üzerindeki sömürüsüne son vermek ve ne sınıf ayrımının ne de devlet iktidarının bulunmadığı sosyalizmi kurmak amacıyla, kent ve kır proletaryasının ve yoksul köylülüğün güçlü bir Tüm Rusya Sovyet iktidarı biçiminde diktatörlüğünü kurmaktır.”

³¹ A. e., s. 632.

³² Riasanovsky, Steinberg, a.g.e., s. 499.

³³ Fırat Sözeri (çev.), 1918 Sovyet Anayasası İşçi Sınıfının İlk Anayasası, İstanbul, Ceylan Yayınları, 2018, s. 25.

Bu devrim sosyalist dünya görüşünü benimseyen Bolşeviklerin önderliğinde gerçekleşmiştir. Fakat esas mesele, devrimi gerçekleştirmek değil, onu kalıcı hale getirebilmektir. Şubat Devrimi sonrasında iktidarı elinde bulunduran fakat Ekim Devrimi ile iktidarına son verilen “Geçici Hükümet” yönetimi bunun en iyi örneğidir.

Siyasi karışıklığın baş gösterdiği Rusya’da gerçekleştirilen devrimi kalıcı hale getirmek için belirli önlemler alınma yoluna gidilmiştir. Bu doğrultuda Sovyet iktidarı tarafından karşı-devrimcilerle mücadele etmek için önce Kızıl Ordu adındaki askeri yapı, sonra da Rusya’nın Karşı-Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu, bilinen adı ile ÇEKA isimli teşkilat kurulmuştur.³⁴ Bu teşkilat ilk olarak; yönetimi sabote etmek isteyen burjuvalar, tahrip ve isyan hareketinde bulunacak serkeşler ve anarşizm bayrağı altında haydutluk yapanlar ile mücadele etmeyi hedef olarak belirlemiştir.³⁵ Artık tutuklamalar ve sorgulamalar ÇEKA tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu teşkilat hem güvenlik hem de istihbarat teşkilatı görevi görmüştür.

Yönetimi ele geçiren Bolşevikler bir yandan devlet kurumlarının yapılanması, toprak meselesi, işçilerin ve köylünün durumu gibi meseleler ile ilgilenirken bir yandan da muhalif gruplarla mücadele etmiştir. Beyazlar olarak adlandırılan; eski ordu subayları, Kozaklar, burjuvalar, Sosyalist Devrimciler gibi birçok farklı gruptan meydana gelmiş olan karşı-devrimciler, mücadelenin ana unsuru hâline gelmiştir. Karşı-devrimcilerden olan Sosyalist Devrimciler, terör eylemleri ile iktidarı devirme yoluna gitmiş ve düzenledikleri suikast ile ÇEKA başkanını öldürüp Lenin’i yaralamışlardır.³⁶

Karşı-devrim hareketleri, ÇEKA’yı daha da acımasız kılmıştır. İktidarı elinde bulunduran Komünist Partisi (Bolşevik)³⁷ adına faaliyet yürüten ÇEKA’nın eylemlerinin Menşevik önderlerden Martov tarafından eleştirilip resmi terör şeklinde tanımlanması ve bu eylemlere son verilmesini istemesi üzerine Lenin cevap olarak;

³⁴ Edward Hallett Carr, **Bolşevik Devrimi 1917- 1923**, Cilt 1, İstanbul, Metis Yayınları, 2002, s. 151.

³⁵ **A.g.e.**, s. 152.

³⁶ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 516.

³⁷ Bolşevik Partisi VII. Parti Kongresi’nde alınan karar ile ismini Komünist Partisi (Bolşevik) olarak değiştirilmiştir. Bkz. İsmail Yarkın (çev), Josef V. Stalin, **Eserler-Cilt 15**, İstanbul, İnter Yayınları, 1990, s. 249.

“Hayır, Terör de ÇEKA da mutlaka gereklidir.” diyerek ÇEKA’yı ve eylemlerini savunmuştur.³⁸

Siyasal karışıklığın giderilmesi ve yeni rejimin Bolşeviklerin amaçladığı doğrultuda tesis edilmesi için; terör eylemleri, toprak reformu, fabrikaların, madenlerin, demiryolu ve diğer üretim araçlarının kamulaştırılması³⁹, devlet adına mecburi çalıştırma⁴⁰ gibi yöntemlere başvurulmuştur. Bu doğrultuda ÇEKA, adı sonrasında GPU⁴¹ ve daha sonrasında da OGPU⁴² olacak olan teşkilat, hukuki ve gayri hukuki politikaların uygulanmasında yeni rejimin en önemli unsurlarından biri olmuştur.⁴³

Kurulan ilk Sovyet Hükümeti, koalisyon hükümetiydi.⁴⁴ Daha sonra karşıt görüşlülerin tasfiye edilmesiyle birlikte hükümet tamamıyla Bolşeviklerden oluşturulmuştur. İç karışıklıkların giderilmesi için kurulan Kızıl Ordu ve güvenlik teşkilatı olan ÇEKA’dan sonra cezaevlerinde de bir yapılanma ihtiyacı meydana gelmiştir. Aleksandr Soljenitsin’in⁴⁵ aktardığına göre Lenin’in Aralık 1917’de ceza infazı ile ilgili “mal mülk müsaderesi, hapis cezası, cepheye gönderilme, yasaya karşı çıkanları zorla çalıştırma” tavsiyeleri ceza sistemi ile ilgili yapılacak değişikliğin sinyalini vermiştir.⁴⁶

Karşı-devrimci faaliyetler ile mücadele edilirken suçlu bulunan birçok mahkûm kurşuna dizilme cezasına çarptırılmıştır. Ancak gerek savaş suçluluklarının artması, gerek siyasi suçluların artması, gerekse de çokça adi suçlunun bulunması kurşuna dizilmenin dışında da cezai müeyyidenin olmasını zorunlu kılmıştır.

³⁸ Carr, **a.g.e.**, s. 165.

³⁹ Sözeri, **a.g.e.**, s. 17.

⁴⁰ Bolşeviklerin başa gelmesinden sonra kadın/erkek farkı gözetilmeksizin burjuvalar, başkentin Almanlara karşı savunulması için siper kazmaya yollanmıştır. Bkz. Carr, **a.g.e.**, s. 152.

⁴¹ Gosudarstvennoe Politiceskoe Upravlenie: Devlet Siyasî Dairesi.

⁴² Obyedinennoe Gosudarstvennoe Politiceskoe Upravlenie Pri Sovete Narodnıh Komisarov CCCP: SSCB Halk Komiserleri Kurulu Nezdinde Birleşik Devlet Siyasî Dairesi (1922-1934).

⁴³ Mehmet Atay, Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB’nin Kısa Tarihi, **Avrasya Dosyası**, İstihbarat Özel, , Cilt 8, Sayı 2, 202, s. 310.

⁴⁴ Carr, **Bolşevik Devrimi 1917 - 1923**, Cilt 1, s. 110.

⁴⁵ Stalin döneminde GULAG kamplarında mahkûmu olan, GULAG Takım Adaları kitabıyla ünlenen, Nobel Ödüllü Rus yazar.

⁴⁶ Aleksandr Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 2, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1975, s. 12.

Yeni cezai sisteminin, Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti Anayasası'nın 18. maddesindeki “*Çalışmayan yiyemez!*” sloganı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.⁴⁷ Yani Sovyet Rusya'daki her bireyin yemek için çalışması gerekir anlayışı cezaevinde bulunan mahkûmlar için de geçerli kılınmıştır. Karl Marx'ın, *Gotha Programının Eleştirisi* adlı kitabının *Hapishanelerdeki Çalışmanın Düzenlenmesi* ile ilgili değerlendirmede “..*ıslah olmalarının biricik aracı olan üretici çalışmadan kendilerinin yoksun edilmesinin söz konusu olmadığı.*” sözlerinin Bolşeviklerin fikirleri ile örtüştüğü görülmektedir.

Lenin ve arkadaşları da mahkûm emeğinin üretimin bir parçası olmaları gerektiğini düşünmüştür.⁴⁸ Bu doğrultuda mahkûmların hem cezalarını çekebileceği hem de emek gücünden yararlanılabilecek kampların kurulabilmesi için ÇEKA görevlendirilmiştir. Şehir merkezlerine kurulması kararlaştırılan bu kamplarda en az 300 mahkûmun bulundurulması şartı konulmuştur.⁴⁹

Bu politika çerçevesinde 1923 yılına gelindiğinde, ÇEKA'nın, sonrasında değişen ismiyle GPU'nun başkanı Feliks Dzerjinski'nin isteği üzerine Beyaz Deniz'de bulunan Solovetski Adası'ndaki Solovetski Manastırı, *Özel Öneme Sahip Kamplar* adıyla GPU kurumuna tahsis edilmiştir.⁵⁰ Bu kampların adı daha sonra *Özel Öneme Sahip Kuzey Kampları (Severnıy Lagerey Osobogo Naznaçeniya)* olarak değişmiş ve SLON⁵¹ adıyla anılmaya başlamıştır. Solovetski Manastırı'na Çarlık döneminde de zaman zaman mahkûmlar gönderilmiştir. Sovyet Rusya iktidarı da bu yönüyle eski rejimin mirasçısı olmuş, fakat farklı olarak manastırdaki rahipleri de mahkûmlar gibi çalışmaya mecbur bırakmıştır.⁵²

⁴⁷ Sözeri, **a.g.e.**, s. 28.

⁴⁸ Karl Marx, Friedrich Engels, **Gotha ve Erfurt Programının Eleştirisi**, Ankara, Sol Yayınları, 1969, s. 50.

⁴⁹ Soljenitsin, **a.g.e.**, s. 16-17.

⁵⁰ Applebaum, **a.g.e.**, s. 20.

⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. **Solovetsky Islands**, “Çevrimiçi” <http://www.gulag.online/places/solovetsky?locale=en> Erişim Tarihi: 06.05.2022.

⁵² Soljenitsin, **a.g.e.**, s. 29.

Anne Applebaum’a göre; Solovetski Adası’nda yeni oluşturulan bu kamp, kâr elde etmek için, mahkûm emeğinin nasıl kullanılacağına öğrenildiği ve hayatta kalanlar tarafından GULAG’ın ilk kampı olarak hatırlanacağı yerdir.⁵³

Yeni ceza sisteminin bir parçası olan kamplar, Kuzey Rusya’da Baltık Denizi’ndeki adada meydana getirilen SLON ile birlikte sistemli bir hâl almaya başlamıştır. Bu kamplar, Sovyet Rusya’nın stratejik öneme sahip projelerini gerçekleştirmedeki emek gücü temininde ve de siyasi suçlularının “ıslahında” önemli bir rol oynamıştır.

2. Zorunlu Çalışma Kampları Genel İdaresi GULAG

Mahkûm sayılarındaki artış neticesinde meydana gelen cezaevi sistemindeki tıkanıklığın giderilmesi amacı ile Politbüro 1928 yılında bir komisyon kurmuştur. Bu komisyonun başkanlığına da Adalet Komiseri Yoldaş Yanson getirilmiştir. Komisyonda mahkûmların durumu ile ilgili girilen tartışmalardan birinde OGPU temsilcisi Genrih Yagoda⁵⁴ kurulacak yeni sistem ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır.”⁵⁵

“Hâlihazırda Rusya Cumhuriyeti’ndeki işçilerin, daha iyi düzenlenerek kullanılabilircek 10.000 mahkûmun kapatılmış oldukları yerlerden çıkarılması hem mümkün hem de şarttır. Bunun haricinde, Ukrayna’daki kamp ve cezaevlerinin taşıdığı duyumunu da almış bulunmaktayız. Açıkçası, Sovyet Politikası yeni cezaevlerinin kurulmasına izin vermeyecektir. Kimse yeni cezaevleri için para vermeyecektir. Öte yandan büyük kampların kurulması (emeği rasyonel biçimde kullanacak kamplar) farklı bir olgudur. İşçileri kuzeye çekmekte pek çok güçlükle karşılaşırız. Eğer binlerce mahkûmu oraya gönderirsek kuzeyin kaynaklarını keşfedebiliriz... Solovetski deneyi bize bu bölgede neler yapılabileceğini göstermektedir.”

Yeni cezaevi sistemi ile ilgili arayışlar ve tartışmalar neticesinde 13 Nisan 1929 tarihinde tüm kampların birleşimine karar verilmiş, kampların idaresi ise OGPU’ya bırakılmıştır. 7 Nisan 1930 tarihinde çalışma kamplarına ilişkin verilen karar

⁵³ Applebaum, **a.g.e.**, s. 20.

⁵⁴ 1934-36 yılları arasında NKVD (İşçileri Halk Komiserliği) komiserliği yapmıştır. 1937 yılında tutuklanmış ve 1938 yılında Büyük Terör diye anılan dönemde kurşuna dizilmiştir. Bkz. David Hosford; Pamela Jill Kachurin; Thomas Lamont, **GULAG: Soviet Prison Camps and Their Legacy**, Cambridge, <https://gulaghistory.org/nps/downloads/gulag-curriculum.pdf>, Erişim Tarihi: 06.05.2022, s.5.

⁵⁵ Applebaum, **a.g.e.**, s. 48, 49.

onaylanmıştır.⁵⁶ OGPU, daha önce mevcut kamplar için kurulmuş olan idareyi yeni sisteme göre düzenlemiş, Islah Edici Çalışma Kampları ve Çalışma Yerleşimleri Ana İdaresi şeklinde yeniden adlandırmıştır. Daha sonra bu uzun ad Ana Kamp İdaresi, Rusça orijinal adı ile Glavnoe Upravlenie Lagerey şeklini almış ve bu adın kısaltmasından oluşan GULAG adı ile anılmaya başlanmıştır.⁵⁷

Zorunlu çalışma kampları Sovyet Hükümeti'nin siyasi anlayışına uygun ve hükümetin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde meydana getirilmiş kamplardır. Artık kamplar sayesinde yeni cezaevi yapımına eskisi kadar bütçe ayrılmasına gerek kalmayacak, yaşamın zor olduğu kuzeyde bulunan kaynaklar mahkûmlar sayesinde devlet ekonomisine kazandırılacak ve karşı devrimci olarak adlandırılacak olan siyasi suçluların etkisiz hâle getirilmesi için önemli bir yer olacaktır.

Beyaz Deniz'deki Solovetski Adası'nda kurulan, mahkûmlarının çoğunluğunu siyasi suçluların oluşturduğu ve yedi senede mahkûm sayısını 3 binden 60 bine çıkaran Solovetski Özel Kampı (SLON) da yeni sistem için önemli bir örnek teşkil etmiştir.⁵⁸

Mahkûmların ekonomiye kazandırılması kararı ile GULAG kamplarının sayısı hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Bu dönemde SLON'da bulunan mahkûm sayısı 1929 Nisanında 19.876 iken 1930 Nisanında 57.325'e yükselmiştir. 1930 yılında inşa edilen Sibirya (Siblag), Uzak Doğu ve Türkistan kamplarının tamamlanması ile birlikte mahkûm sayısı 170 bine ulaşmıştır.⁵⁹

Kamplarda 3 çeşit mahkûm bulunmaktadır. Bunlar;⁶⁰

- Katillerin, hırsızların ve yan kesicilerin bulunduğu profesyonel suçlular,
- Kamu kuruluşlarında çalışıp görevini suistimal edip karaborsacılık, rüşvet gibi suçlara bulaşan suçlular,
- Siyasi suçlulardır (karşı-devrimciler).

⁵⁶ Gulag History Museum, **Atlas of the Gulag**, Publication Program of the Gulag History Museum, Moscow, 2019, s. 44.

⁵⁷ Applebaum, **a.g.e.**, s. 50, 51.

⁵⁸ Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 11.

⁵⁹ Oleg V. Khlevniuk, **The History of the Gulag From Collectivization to the Great Terror**, Yale University Press, London, 2004, s. 22.

⁶⁰ David J.Dallin, Boris İ. Nicolaevski, **Sovyet Rusya'da Mecburi Çalışma**, Ankara, Doğu Ltd. O. Matbaası, 1954, s. 11.

GULAG'ın kurulması ve idaresinin OGPU'ya verilmesi ile birlikte, Sovyet gizli polis teşkilatı olan OGPU'nun niteliğinde de bir değişiklik meydana gelmiştir. OGPU, artık ülke ekonomisinin de sorumluluğunu taşıyan bir teşkilat şeklini almış, kuzey bölgelerinde altın, kömür, petrol gibi madenleri arama işlerini organize etmeye başlamıştır.⁶¹

GULAG'a bağlı kamplar; İnşaat Kampları, Endüstri Kampları, Günlük Kamplar gibi yaptıkları işlere göre adlandırılıp farklı kategorilere ayrılmıştır. Bu kampların çoğu Ukrayna, Sibirya, Ural, Türkistan sahasında kurulmuştur.⁶²

2.1 İdari Birimler

Yüzlerce kampı bünyesinde barındıran GULAG'a bağlı birçok şube bulunmaktadır. Yıllara göre değişiklik gösterme durumu göz önünde bulundurulmakla birlikte idari birimler olan şubeler şunlardır:⁶³

- 1) Siyasi Şube (Politotdel)
- 2) Kadro Şubesi
- 3) Operatif-Çekist Şubesi
- 4) Muhafaza ve Rejim Şubesi (VOHR)
- 5) Hesap-Taksimat Şubesi (URO)
- 6) Kültür-Eğitim Şubesi (KVO)
- 7) İdari-İktisadi Şube (AHO)
- 8) Teçhizat Şubesi
- 9) Teftiş Şubesi
- 10) Savcılık Şubesi

⁶¹ Applebaum, **a.g.e.**, s.74.

⁶² Nikoloz Tchurgulia, Michel Foucault Bağlamında Disiplin ve Ceza: Sovyet Güney Kafkasya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, S.B.E**, Ankara, 2019, s. 113.

⁶³ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 103, 104.

11) Sağlık Şubesi (SANO)

12) Baytarlık Şubesi

13) Kamp Mahkemeleri Şubesi

14) Baş Muhasebe Şubesi

15) Plan Şubesi

16) Maliye Şubesi (FİNO)

17) Talimat Şube

18) Teknik Şube

19) Orman Şubesi

20) Köy Ziraat ve İktisadiyatı Şubesi

21) Maden Sanayi Şubesi

22) İnşaat Şubesi

23) Sanayi Müesseseleri ve Kampların Meşgul Oldukları Diğer Hususi Üretim ve İnşaat Sahaları Şubesi

Kampın güvenliği VOHR (Voenizirovannaya Ohrana) adı verilen paramiliter yapıdaki silahlı muhafızlardan, yöneticiler ise Komünist Partili kişilerden oluşmaktadır.⁶⁴ Ancak GULAG, fayda odaklı bir oluşum olması sebebiyle idarecilerine ve gardiyanlarına terfi etmelerine imkân sağlamakta ve hatta mahkûmlara bile bu imkândan yararlanabilmektedir.⁶⁵

Kampta uyumlu mahkûmlardan meslek gruplarına göre faydalanıldığı ve mahkûm dışı bir statüye ve imkânlara sahip olduğu durumlar vardır. Bunun dışında cezasını bitiren mahkûmların da gardiyan olarak görev aldıkları olmuştur.⁶⁶

⁶⁴ Şevki Bektöre, **Volga Kızıl Akarken**, İstanbul, İrfan Yayınları, 1974. s. 127.

⁶⁵ Orlando Figes, **Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya'sında Özel Yaşam**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s. 246.

⁶⁶ Applebaum, **a.g.e.**, s.256.

Bunlardan en bilineni ve ilginç 1923'te zimmete para geçirmek suçundan 10 yıl hapis cezasına çarptırılan, 1927 yılında serbest bırakılıp GULAG mahkûmlarının gerçekleştirdiği önemli projelerde idareci olarak görev yapan Naftaly Aronoviç Frenkel'dir. Frenkel 1927'de Solovetski kamp müdürlüğünün üretim bölümünün başkanlığını, daha sonra da Beyaz Deniz-Baltık Kanal Projesi gibi bir projede inşaat şefliğini yapmıştır.⁶⁷

Potansiyelli her mahkûm Frenkel ile aynı şansa sahip olamamakla birlikte bu kamp tarihinde bu tür örneklerle rastlanılmaktadır.

2.2. İdari Yönetim

Kamp hiyerarşisinde ilk sırayı kamp komutanları almaktadır. Komutanları, müfettişler, cezaevi müdürleri, muhafızlar ve gardiyanlar izlemektedir.⁶⁸

Kamplarda yönetici sıkıntısı önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu sıkıntının giderilmesi için kurslar ve okullar açılmıştır.⁶⁹ Sarhoşluk neticesinde olay çıkarmak, hırsızlık yapmak, adam öldürmek gibi suçlardan ceza alan yöneticilerin sayılarının bir hayli çok olması sorunun boyutunu ortaya koymaktadır.⁷⁰

SSCB İçişleri Halk Komiseri Yardımcısı S. N. Kruglovon'un Leningrad'da bulunan bir kamp ile ilgili şikâyetlerin incelenmesi talebi üzerine gönderdiği kararda kamp yöneticilerinin durumu ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Kararda araştırılması istenilen devrimci yasa ihlalleri ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:⁷¹

“SSCB Savcılığına göre, Leningrad eyaletindeki çeşitli kamp bölümlerinde birçok devrimci yasallık ihlali vakası kaydedildi. Örneğin, kamp bölümünde No. Podporozhskydistrict 2'de hasta mahkûmlar çalışmaya zorlanıyor ve reddederlerse dövülüyor. [...] Zor iş yapabilen sağlıklı mahkûmlar, rüşvet nedeniyle kolay görevlere atanıyor. Gözaltı hücresinde çalışmayı reddettiği için tutuklanan mahkûmlar var ve bu “reddedenlerin” tıbbi muayenesi, mahkûmların hasta olduklarını ortaya çıkardı.

Kamp bölümünde No. 7, Tikhvinsky Bölgesi kamp bölümünün başkanı Grigoriev, mahkûmları sebep göstermeden tutukladı, resmi emirler vermedi ve kışın soğuk odalarda dış giyim ve

⁶⁷ Detaylı bilgi için **Bkz.**, Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 348.

⁶⁸ Applebaum, **a.g.e.**, s.256.

⁶⁹ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 105.

⁷⁰ Applebaum, **a.g.e.**, s.257.

⁷¹ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 248, 249.

ayakkabılarından arındırılmış mahkûmları kilitledi. Şahsen mahkûmları dövdü. [...] Ateşli hastalığı olan mahkûmları çalışmaya zorladı.

Grigoriev'in emriyle, çalışmayı reddedenler kamp alanından çıkarıldı ve karda veya suda koşmaya zorlandı, akşama kadar soğukta tutuldu. Gece ise gözaltı hüccresine konuldu.

Mahkûmlara iş kolaylığı sağlamak için rüşvet olayları bu kamp bölümüne kaydedilmiştir. Grigoriev, 3.000 rubleyi israf etmekten şahsen sorumludur.

Kingisep Bölgesi'nin Ust-Luzhsk kamp bölümünde, kamp bölümünün başkan yardımcısı Khitrikov, mahkûmların kişisel eşyalarına el koydu. Bu kamp bölümünün 42 ve 55'inde ustabaşılar, yapılan işin yüzdesini hayali olarak şişirmek için rutin olarak rüşvet aldı.

Mahpuslara yönelik ürünlere idari personel tarafından el konulduğu durumlar da vardır.

Bu kamp bölümünde, Ekim 1940 ile Mart 1941 arasında, 10 ölümcül kaza vakası ve daha az vahim sonuçlarla yaklaşık bin kaza oldu.

Yukarıda belirtilen gerçeklerin dikkatli bir şekilde soruşturulmasını emrediyorum ve bunların doğrulanması durumunda sorumluların yargılanması gerekir. Lütfen sonuçları bildirin."

GULAG yöneticilerinin disiplinsizliğinin nedenleri, komutanları da dâhil olmak üzere kadrolarının eğitimsiz olması ve gözden düşen, yeterli görülmeyen NKVD yetkililerinin kamp kadrolarında görevlendirilmesi olabilir. GULAG komutanlarının 1930 ile 1960 yılları arasında görev yapanlarından sadece 5'i yüksekokul mezunudur. NKVD yetkilileri suç işlediğinde kendilerine verilecek en büyük ceza kamplarda görevlendirilmek olmuştur.⁷²

Kamplardaki yönetim kadrosunu sınıflandıracak olursak 3 gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki OGPU/NKVD/MVD ve GULAG'ın Kadro Şubesi'ne bağlı olan görevlilerdir. Bunlar devletin güvencesi altında bulunan ve birçok ayrıcalıktan faydalanan kesimdir. İkincisi ise kampta yönetim ve ekonomi konusunda uzman olarak gönüllü ve ücretli çalışan görevlilerdir. Üçüncüsü ise eski mahkûmlardan oluşan, mahkûmiyet sonrası yeni bir hayata başlamak yerine gönüllü olarak kamplarda çalışmayı tercih eden görevlilerdir.⁷³

⁷² Applebaum, a.g.e., s. 258, 259.

⁷³ Hablemitoğlu, a.g.e., s. 106.

Eski mahkûmlardan kamp yönetiminin gardiyanlık gibi kadrolarında görev alanlarının dışında serbest işçi olarak çalışanları da mevcuttu. Kamplarda işlerin mekanize hâle gelmesi ile birlikte gerek eski mahkûmlar içerisinden gerekse suça karışmamış sivil vatandaşlardan makine konusunda bilgi ve becerisi olanlardan işçi temin edilmiştir. 1940'lı yılların sonlarına doğru GULAG'a bağlı inşaat sektörünün yüzde 25'inden fazlasını bu işler oluşturmuştur.⁷⁴

Kamp yönetimi serbest işçiler ile mahkûmların kaynaşmasından korkmaktadır. Her ne kadar yönetime bağlı olarak çalışan serbest işçi statüsünde olsalar da bir kısmının eski mahkûm olması, kendilerine kuşku ile yaklaşılması için bir sebep oluşturmuştur.⁷⁵

Kamplara gönderilen talimatlar ile kamp işleyişi arasında her zaman büyük farklıklar olmuştur. Bu da kamp idarecilerindeki yönetim anlayışından kaynaklanmaktadır. Gerek yöneticiler gerekse kamp mahkûmları kendi yasalarını oluşturmuşlardır. Yönetimin, genel olarak mahkûmları çıkar amaçlı kullanılabilecek bir unsur olarak görmesiyle birlikte güçlü mahkûmlar da güçsüz mahkûmları aynı şekilde görmüştür. Kimi zaman rüşvet, kimi zaman da kadın mahkûmların kamp yöneticileri ile yaşadıkları cinsel birliktelik kamp yaşamında belirleyici önemli bir unsur olmuştur.

Moskova'nın belirlediği kamp kuralları ile hatıratlar neticesince öğrenilen kamp işleyişi karşılaştırıldığında farklıklar daha net ortaya çıkmaktadır.

2. Sovyet Ceza Sisteminde GULAG'ın İşlevsel Kullanılması

Kalkınma planları ile toparlanmaya çalışan Sovyet ekonomisi kendi öz kaynaklarına yönelmiş ve ham madde ihtiyacını karşılamak üzere kuzey bölgelerinde keşif çalışmalarına başlamıştır. Cezaevi sistemi ile ilgili alınan kararlar doğrultusunda da mahkûmlar bu işe dâhil edilmiştir. Bu keşiflerin en önemlilerinden biri 1929 yılında

⁷⁴ Orlando Figes, *Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2013s. 87.

⁷⁵ A.e., 88.

SLON'daki -içlerinde maden mühendislerinin de bulunduğu- bir grup mahkûmun kullanıldığı Komi Cumhuriyeti'ne⁷⁶ gerçekleştirilen Ukhta Keşif Seferi'dir.⁷⁷

Bu sefer sonunda ilk olarak Ukhta şehrinde -ileride Ukhtpechlag olarak anılacak olan- Ukhta-Peçora Islah Edici Çalışma Kampı kurulmuştur. Yeni maden bölgelerinin bulunması ve ihtiyaçların artması ile birlikte kamp sayısında da artış olmuş; Ustimlag (ormancılık), Vorkutlag (kömür), Sevjeldorlag (demiryolu) gibi farklı alanlarda kullanılmak üzere kamplar kurulmuştur.⁷⁸

Yerleşim yerlerinden ve demiryollarından kilometrelerce uzakta kurulan kamplardaki mahkûm sayısının artmasından doğan; sağlık, enerji, gıda maddesi gibi ihtiyaçların karşılanması için hastane, elektrik santralleri, kolektif çiftlikler ve tuğla fabrikası inşa edilmiştir.⁷⁹

Komi nüfusunu oluşturanlar sadece kamp mahkûmları değildir. Sovyetlerin Çarlıktan miras aldığı “sürgüne gönderme” uygulaması ile 1929 yılında bölgeye gönderilen aileler de nüfusun bir parçasıdır. Sürgün gelen, çoğunluğunu kulakların oluşturduğu bu insanlar ileriki yıllarda kamplarda gardiyanlık ve yöneticilik görevleri üstlenmişlerdir.⁸⁰

Yeni kampların kurulması ile birlikte işçi ihtiyacı da artmaya başlamıştır. Sürgünlerin ve kamplarda bulunan mevcut mahkûmların sayıları bu ihtiyacı karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu da ceza sisteminde yeni bir değişikliğin yapılmasını gerekli kılmıştır. 7 Nisan 1930 yılında yapılan değişiklikle şu maddeler eklenmiştir. Bu maddelere göre;⁸¹

- Mahkemece üç seneden az olmamak şartı ile hüküm giyenlerle,
- OGPU'nun verdiği karar ile hüküm giyenler cezalarını çalışma kamplarında geçirirler.

⁷⁶ Komi Cumhuriyeti Rusya içinde yer alan Ural Dağları'nın batısında ve Doğu Avrupa ovalarının kuzeydoğusunda yer alan özerk bir cumhuriyettir.

⁷⁷ Applebaum, **a.g.e.**, s.78.

⁷⁸ **A.e.**, s. 83.

⁷⁹ **A.e.**, s. 84.

⁸⁰ **A.e.**, s. 83.

⁸¹ Dallin, Nicolaevski, **a.g.e.**, s. 55.

Zorunlu çalışma kamplarının işçi ihtiyacının karşılanmasında kulaklar ve kulak olmakla suçlanan köylüler özel bir yere sahip olmuştur. 1930-1933 yılları arasında “kulakların tasfiyesi” kampanyası başlatılmıştır. Bu dönemde kendine ait ekinleri ve hayvanları olan ve bunları devlete vermekten kaçınan köylüler ya kurşuna dizilmiş ya da kulak damgası ile Sibirya’ya sürülmüştür. Bir kısmı ise çalışma kamplarına gönderilmiştir. Sürgün edilenlerin sayısı iki milyon, kamplara gönderilenlerin sayısı ise 100 bini bulmuştur.⁸²

Politbüro’nun⁸³ kararı ile uygulanmaya başlanan kulakların tasfiyesi görevi OGPU’ya verilmiştir. Haklarında karar çıkan kulaklar/köylüler; Kuzey Rusya, Sibirya, Urallar ve Kazakistan’a gönderilmiştir.⁸⁴

7 Ağustos 1932 tarihinde de “Devlet işletmelerinin, kolektif çiftliklerin (kolhozlar), kooperatif mülklerinin ve kamuya ait malların korunması” yasası kabul edilmiştir. Bu yasayı ihlal edenler ya idam cezasına ya da 10 yıldan az olmamak şartı ile hapis cezasına çarptırılmışlardır. Yasa aynı zamanda, kolektif çiftlik sistemine karşı olup bu doğrultuda faaliyet yürütenleri de kapsamakta ve bu gibi durumlarda 5 ile 10 yıl arası hapis cezasını öngörmektedir.⁸⁵

Tablo 1: Stalin’in Ölümüne Kadar GULAG Kamplarındaki Mahkûm Sayıları⁸⁶

YILLAR	MAHKÛM SAYISI
1930	179.00
1931	212.00
1934	510.307
1938	1.888.571
1939	1.672.992
1941-44	975.000

⁸² Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 4.

⁸³ Politik Büro’nun kısaltılmış hali olan, SSCB Komünist Partisi’nin en üst karar organı.

⁸⁴ Figes, **Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya’sında Özel Yaşam**, s. 125.

⁸⁵ Nur Çetin, “Sovyetlerin Ukrayna’daki Soykırımı: **Golodomor (1932-1933)**”, 3. Türkistan Kurultayı Kafkasya ve Türkistan’da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri Göç, Sürgün ve Kimlik, Ed.: Fırat Yıldız, Kastamonu, Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü, 2018, s. 367.

⁸⁶ Michael Jakobson, **Origins of The Gulag: The Soviet Prison Camp System, 1917-1934**, Kentucky, The University Press of Kentucky, 1993, s. 2.

(Savaş Nedeniyle Affedilen Mahkûm Sayısı)	
1945	1.460.677
1950	2.525.146
1953	2.468.524

Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin 25 Şubat 1927 tarihinde yürürlüğe giren ve çoğunluğu 1934 yılında yeniden ele alınan Ceza Kanunu'nun 58. Maddesi gereğince insanlar, karşı devrimci suçlamaları ile çalışma kamplarına gönderilmiştir.⁸⁷

Tablo 2 : GULAG Mahkûmlarının Suç Türleri ve Oransal Dağılımı (Yüzde olarak her yılın 1 Ocak itibariyle)⁸⁸

Suç Türleri	1934	1936	1940
Karşı-Devrimci Suçlar	26.5	12.6	33.1
İdari Düzene Karşı Tehlikeli Suçlar	15.2	17.7	3.6
Haydutluk	3.9	3.2	2.4
İdari Düzene Karşı Diğer Suçlar	1.3	-	13.9
Spekülasyon	1.3	1.1	2.4
Holiganlık	-	-	7.3
Görevi Kötüye Kullanma ve Ekonomik Nedenli Suçlar	7.5	10.6	7.3
Kişilere Karşı İşlenen Suçlar	4.7	5.5	5.2
Mülkiyete Karşı Suçlar	15.9	22.3	12.1

⁸⁷ Tchurgulia, s. 112, Monika Kareniauskaitė, The Criminal Justice System in Soviet Russia and the USSR (1917–1953): Emergence, Development and Transfert to the Lithuanian SSR, **Lithuanian Historical Studies**, Cilt 20, Sayı 1, 2016, s. 161.

⁸⁸ J. Arch Getty, Gábor T. Rittersporn, Viktor N. Zemskov, **Victims of the Soviet Penal System in the Pre-war Years: A First Approach on the Basis of Archival Evidence**, American Historical Association, Oxford University Press , Cilt 98, Sayı. 4, 1993, s. 1031.

Kamu Mallarının Çalınması	18.3	14.2	1.9
Toplumsal Olarak Zararlı ve Tehlikeli Unsurlar	8.0	11.5	18.9
İç Pasaportlarla İlgili Yasanın İhlali	-	2.3	1.3
Askeri Suçlar	0.6	0.8	0.7
Diğerleri	2.0	2.6	3.3

RSFSC Ceza Hukuku'nun 58. Maddesi, Stalin Dönemi ceza sisteminin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Bu maddenin içeriği öyle geniş tutulmuş ki Sovyet yönetimine karşı en küçük bir muhalefet, politikalarına en ufak bir karşı çıkış kişinin bir anda karşı devrimci suçlamasıyla çalışma kampına gönderilip -suçuna göre 6 ay ile 10 yıl arası- hürriyetinden yoksun kılınması ve mallarının müsadere edilmesine, yani devlet tarafından el konulmasına sebep olabilmektedir.⁸⁹

58. maddenin yıllar içinde eklenen fıkraları, bentleri ve maddelerin suç karşılıkları şu şekildedir:⁹⁰

58-1: Karşı-devrimci,

58-1a: Vatan hainleri (sığınmacılar dâhil),

58-2: Burjuva milliyetçileri ve ayrılıkçılar,

58-3: Düşmanın tacizcileri,

58-4: Uluslararası burjuvazinin ajanları (örneğin göçmenler),

58-5: Yabancı bir devleti SSCB'ye savaş ilan etmeye teşvik etmek,

58-6: Casuslar. PSh (Casusluk Şüphesi), NSh (Kanıtlanmamış Casusluk), SVPSH (Casusluk Şüphesine Yol Açan Kişiler),

58-7: Yıkıcılar,

⁸⁹ RSFSC Ceza Hukuku'nun 58. Maddesi için bkz. Article 58, **Criminal Code of the RSFSR (1934)**, "Çevrimiçi" <http://www.cyberussr.com/rus/uk58-e.html> Erişim Tarihi: 12/05/2022.

⁹⁰ A.y. . "Çevrimiçi" Erişim Tarihi: 21/07/2022.

58-8: Teröristler (TN, "Terörist Niyeti", örneğin bir yetkiliye kaba konuşmalar içerebilir),

58-9: Sabotajcılar (yıkıcılar),

58-10: Sovyet karşıtı ajitasyon ve propaganda,

58-11: Düşman grup (ağırlaştırıcı bir faktör),

58-12: Bilgi vermeyenler,

58-13: Eski (Çarlık) hükümetine hizmet

58-14: Ekonomik sabotaj: bir görevi yerine getirmede herhangi bir başarısızlık.

Sovyet ceza sistemi içerisinde GULAG kamplarının öneminin artması ile birlikte mahkûm sayılarında artmış olmuş ve zor koşullar neticesinde de yüz binlerce mahkûmun ölümü gerçekleşmiştir. Stalin dönemi boyunca zorunlu çalışma ile cezalandırılan mahkûmların ölüm sayılarına baktığımızda yüz binlerce insanın cezalarını tamamlayamadan yaşamını yitirdiğini görmekteyiz.

Kamplarda 1934 ile 1953 yılları arasında 1.053.829 kişi hayatını kaybetmiştir. 1930 ile 1953 yılları arasında hayatını kaybedenlerden 786.099 kişi ise karşı-devrimci suçlaması ile mahkûm edilenlerdir.⁹¹

3.1. Yeni Kamplar ve Yeni Mahkûmlar

Zorunlu çalışma kampı sisteminin kurulması ve mahkûm emeğine dayalı ekonomik faaliyetlerini arttırma girişimi ile birlikte kamp sayılarında artış olmuştur. Zamanla Sovyet ceza sistemi içerisinde önemi artacak olan çalışma kampına gönderme, ya da kamp bölgelerine özel yerleşimci statüsü ile sürgün etme cezaları ile ortaya çıkan mahkûm işçiler önemli projelere imza atmışlardır.

GULAG kamplarının en önemli projelerinden birisi, OGPU'nun denetimine verilen Beyaz Deniz-Baltık Kanal Projesi'dir. Stalin'in maliyeti düşük tutmak adına

⁹¹ Getty, Rittersporn, Zemskov, **a.g.e.**, s. 2024.

mahkûm emeğinden yararlanılması talimatı verdiği, yapımı 5 Mayıs 1930 tarihinde Politbüro tarafından onaylanan bu projeye ancak 18 Şubat 1931 tarihinde başlanılabilmektedir.⁹²

1933 Ağustos'unda tamamlanan kanal projesi Sovyet ceza sisteminin gelişimine yeni bir yön vermiştir. Proje için binlerce insanın kullanılması ve büyük şantiyelerin oluşturulması GULAG idarecilerinin organizasyon yeteneğinin gelişimine büyük katkı sağlamıştır.⁹³

Sovyet yönetiminin, hem halkına yönelik hem de uluslararası camiaya yönelik bir unsur olarak gerçekleştirmeyi hedeflediği, kısa adı ile Belomor'un yapımı için kamplardaki en iyi mahkûmlar görevlendirilmiştir.⁹⁴

Projenin gerçekleştirilmesi için kurulan kamplar SLON idarecileri tarafından SLON modeline göre düzenlenmiştir. İşçi temini de ilk olarak bu kamptan yapılmıştır. Büyük öneme sahip bu proje için SLON temelinde GULAG'a bağlı Belbaltlag (Belomorsko-Baltiysk)⁹⁵ adı ile kamp kurulmuştur.⁹⁶

Kanalın yapımı sırasında kampın fiziki yapısının yetersizliği, yol, konut, teçhizat gibi eksiklikler ve ağır çalışma koşulları gibi sebepler dolayısıyla birçok mahkûm yaşamını yitirmiş, yine birçok mahkûm sağlığından olmuştur.⁹⁷

Yapımı yaklaşık 20 ay süren Belomor Kanal'ın inşasında 170 bin mahkûm ve özel sürgün çalışmıştır. Kanalın yapımında çalışan işçiler, hepsi el yapımı olan tahta kürekler, el testeresi, el arabası ve demir ve tahtanın birbirine vida ile monte edilmesinden oluşan çekiçler kullanmışlardır. Yollar bu kürekler ile kazılmış, kayalar ilkel çekiçlerle parçalanmıştır.⁹⁸

⁹² Julie Draskoczy, **Belomor: Criminality and Creativity in Stalin's Gulag**, Boston, Academic Studies Press, 2014, s. 36, 37.

⁹³ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 24.

⁹⁴ **A.e.**, s. 35.

⁹⁵ Beyaz Deniz-Baltık Kanal Projesi'nin yapımı için kurulan GULAG kampı. Bu proje SSCB'nin ilk beş yıllık kalkınma planının ünlü inşaat projeleri arasında yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Karabulut, Rusya Federasyonu'nda Baltık Denizi'nden Kuzey Buz Denizi'ne İç Su Yolları ile Ulaşımının Dünü, Bugünü ve Yarını, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, 2001, s. 50-51.

⁹⁶ Applebaum, **a.g.e.**, s. 63.

⁹⁷ Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 65.

⁹⁸ Applebaum, **a.g.e.**, s. 64.

Fotoğraf 1: Beyaz Deniz-Baltık Kanal Projesi İnşaatında Çalışan GULAG Mahkûmları, 1931-1933⁹⁹

İnşaat işleminin ilerlemesiyle birlikte yeni kamp ihtiyaçları doğmaya başlamıştır. Bu ihtiyaç doğrultusunda kanal boyunca kamp yerleşimleri kurulmuştur. Sürgün ve mahkûm olarak gelen işçiler ilk olarak kendi ahşap barakalarını inşa etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰⁰

GULAG'ın mahkûm iş gücü, Belomor Kanal gibi büyük projeyi 20 ay gibi kısa bir sürede tamamlamıştır. Bu durum sonrası Sovyet yönetimi GULAG mahkûmlarının kullanılacağı başka büyük projeyi hayata geçirmeye karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda 1932 yılında Baykal-Amur demiryolu inşaatının gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ve Bamlag adını alacak yeni bir çalışma kampı kurulmuştur.¹⁰¹

Sovyet yönetimi, kamp mahkûmlarının iş gücünden en üst seviyede yararlanmak istemiş ve çalışamayacak durumda olan mahkûmları -yaşlı ve engelliler gibi- yük olarak görmüştür. Bu sebeptendir ki bu tür mahkûmların en verimli şekilde nasıl kullanılacağını yolları aranmıştır. Fakat kampların zorlu çalışma şartlarına karşı

⁹⁹ Fotografie Archiwalne, “Çevrimiçi” <http://gulag.info.pl/foto-kanal-bialomorski/> Erişim Tarihi: 07/09/2021.

¹⁰⁰ A.e., s. 65.

¹⁰¹ Nurbek Khairmukhanmedov, Stalin Dönemindeki Siyasi Muhlifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 41, 2007, s. 161.

koyamayan bu mahkûmlarda ölüm vakaları kaçınılmaz olmuştur. Bu durum, GULAG'ın ölüm istatistiklerine de yansımıştır. 1931 yılında kamplardaki ölüm oranı mahkûmların %2,9'u iken bu oran çalışamayacak durumda olan mahkûmlardan en verimli şekilde yararlanma hedefiyle beraber 1933 yılında %15'e yükselmiştir.¹⁰²

1933 yılı sonrası Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen kıtlık olaylarının azalması, kampların daha düzenli hâle gelmesiyle birlikte ortaya çıkan durum mahkûmların ölüm oranlarına da yansımış ve 1934 yılında bu oran %4'lere gerilemiştir.¹⁰³

Yaşlı, engelli ve sakatların kamplardaki durumunu daha iyi anlamak adına Siblag, Tomsk demiryolu Yaia'daki çalışma kampını ziyaret eden S. I. Verkhoturov adındaki sözleşmeli bir işçinin 5 Haziran 1932 tarihli dönemin SSCB Halk Komiserleri Kurulu Başkanı (Başbakan) V. M. Molotov'a yazdığı mektup önemli bilgiler içermektedir. Mektupta Verkhoturov gözlemlerini şu şekilde anlatmıştır: ¹⁰⁴

“Bir sözleşmeli işçi olarak, olağandışı olayların ve adaletsizliklerin olduğu ıslah edici çalışma kamplarımızdaki durumu size bildirmeyi görevim olduğunu düşünüyorum. Geçenlerde Yaia, Tomsk demiryolu ve Siblag'daki ıslah edici çalışma kampını ziyaret ettim. Hasta ihtiyarların, sakatların kurtulamadığını gördüm. Korkunç bakışlarından etkilendim. Tamamen kör olanlar var, gözleri mayın delici fişeklerle yakılanlar olduğu gibi felçli, tamamen sakatlanmış, elleri ve ayakları olmayanlar var. Gıda çok kötü; hasta olup çalışmayanlara günde iki kez etsiz lahana turşusu çorbası ve 400 gram ekmek veriliyor. Zayıflar, karanlıklar, bitkinler. Birçoğu ağlıyor.

Viacheslav Mihayloviç, bu zavallı yaşlı adamlar, çalışma ve hastalık yüzünden sakatlanmış ve kampa tüm güçlerini, tüm sağlıklarını vermişler. Madenlerde ve kerestelerde çalışırken sakat kaldılar; suçlarının bedelini defalarca ödediler, güçlerini ve sağlıklarını, gözlerini ve akıllarını kaybettiler. Onlar [Ceza Kanunu] maddeleri ve [hapishane] şartları ile cezalandırılmamalıdır. Birçoğu, iş arkadaşları ve düşman komşuları tarafından iftira edilen, neredeyse hiç suçlu olmadan acı çekiyor. 58–10, 58–2, 58–11 vb. maddelerden hüküm giydiler ve kanundaki bu tür suçlardan haberleri bile yok. Şimdi tamamen sakat ve Sovyet rejimine zararsızlar. Kendilerine bakamazlar, tuvalete götürülmezlerse idrar ve dışkı yapamazlar.”

Viacheslav Mihayloviç, bunlar baba, yaşlı adam, sakatlanmış engelliler. Biz genç işçiler her an sakatlanıp hasta canavarlara dönüşebilir ve aynı şeyi yaşayabiliriz. Biz işçiler, engelli yaşlı babalarımıza üzülüyoruz.

¹⁰² A.y., s. 161.

¹⁰³ Applebaum, a.g.e., s. 90.

¹⁰⁴ Khlevniuk, a.g.e., s. 38.

Sizden alçakgönüllülükle bu soruna dikkat etmenizi, bu sefil hastaları kendileriyle ilgilenecek akrabaların bakımına bırakmanızı rica ediyoruz. Bir adam yere düştüğünde tekmelemezsiz. Burada tam tersi olduğu ortaya çıkıyor. Kampta çalışmaktan sakat kalan engelliler ve yaşlı adamlar, çalışamayan hasta insanlar Siblag'ın Yaia kampında acı çekmeye devam ediyor. Burada yorgunluktan ve kamp sakatlanmalarından ölüyorlar.

Sizden alçakgönüllülükle rica ediyoruz, sevgili en yüksek amirimiz, bu talihsiz, yaşlı ve engelli insanları acilen serbest bırakmanızı istiyoruz.”

Baykal-Amur demiryolu inşaat projesinin gerçekleşmesinden sonra GULAG mahkûmları 1934 yılında Moskova-Volga Kanal Projesi için görevlendirilmiştir.¹⁰⁵ Bu projenin yapım işi Dmitrovsky Bölgesi'nde bulunan ve Moskova-Volga Kanal'ı güzergâhı boyunca inşa edilen Dmitlag Kampı'na verilmiştir.¹⁰⁶

Kamp sayıları ihtiyaçlar doğrultusunda Sovyetler Birliği'nin her bölgesine yayılmış ve mevcut kamplardaki mahkûm sayıları da sürekli artış göstermiştir. 1935 yılında Dmitlag'da bulunan mahkûm sayısı 200 bin, 1934 yılında Sibirlag'daki mahkûm sayısı 63 bin, Dallag'daki mahkûm sayısı ise 50 bin civarındadır. Türkistan Bölgesi'nde de kamplar 1930'lu yıllarından başından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Kolektif çiftliklerde çalışan mahkûmlardan oluşan Sazlag Kampı Özbekistan'ın Taşkent şehrinde, tarımda ve fabrika işçisi olarak çalışan mahkûmlardan oluşan Karlag Kampı Kazakistan'ın Karaganda şehrinde kurulmuştur.¹⁰⁷

Yeni projeler ve yeni kamplarla beraber GULAG'ın Sovyetler Birliği'nde gerek siyasi, gerek ekonomik, gerekse ceza sistemi alanındaki önemi her geçen gün artmıştır. Bu durum neticesinde, ülkenin baskı rejimini arttırdığı, yeni proje hedefleri koyduğu dönemde yasaların zorunlu çalışma kampları çerçevesinde şekillendiği görülmüştür.

¹⁰⁵ A.y., s. 90.

¹⁰⁶ Detaylı bilgi için bkz. **Dmitrovsky ITL (Corrective-Labor Camp)**, ”Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/camp5> Erişim Tarihi: 28/04/2021.

¹⁰⁷ Applebaum, a.g.e., s. 91.

3.2. Zorunlu Çalışma Gerektiren Suçlar

Sovyet yönetimine Çarlık yönetiminden miras kalan sürgüne gönderme ve Solovetski Adası'nda zorunlu çalışmaya tâbi tutma cezası GULAG'ın kurulması ile birlikte Sovyet Ceza Hukuku maddelerinde de yerini almıştır.

Mahkûm emeğinden yararlanmak için kurulan GULAG, hem Stalin hem de dönemin Sovyet yöneticileri için gerek siyasi gerekse ekonomik alanda önemli yere sahip olmuştur. Bu sebeptendir ki Sovyet Ceza Hukukunda zorunlu çalışma kamplarına gönderilme cezasına çarptırılmaya neden suç türleri her geçen gün arttırılmıştır.

Artık basit bir hırsızlık suçuna üç ay hapis ya da altı ay zorunlu çalışma kamplarına gönderilme cezası verilir olmuştur. Eğer hırsızlık suçu kamu malına¹⁰⁸ karşı işlenmişse kanun 8 yıla kadar hapis cezasını öngörmüştür. 7 Haziran 1947 tarihinde eklenen kanun maddesi ile birlikte özel mülke karşı yapılan hırsızlıklarda cezalar arttırılmış ve beş ile altı yıl arası çalışma kamplarına gönderilme cezasına hükmedilmiştir. Bu ceza suçun işlenme şekline göre artış göstermekte ve 25 yıla kadar çıkmaktadır.¹⁰⁹

30 Nisan 1937 tarihli NKVD'nin¹¹⁰ 00447 numaralı "Eski kulaklar, Suçlular ve Diğer Anti-Sovyet Unsurların Bastırılması Üzerine" şeklinde anılan kararnamesine göre;¹¹¹

1. Cezalarını çektikten sonra geri dönen ve aktif şekilde anti-Sovyet faaliyetler yürütmeye devam eden eski kulaklar,

¹⁰⁸ 1936 yılında düzenlenen RSFSC Anayasası'nın 131. Maddesindeki "Kamusal, sosyalist mülkiyete karşı suç işleyenler, halkın düşmanıdır." hükmüne bu suçun cezasında artış olmaktadır. 1936 yılı RSFSC Anayasası maddeleri için bkz. **Stalin's Constitution of the USSR Moscow, USSR December 1936**, "Çevrimiçi" <https://www.departments.bucknell.edu/russian/const/36cons04.html#chap10> Erişim Tarihi: 28/04/2021.

¹⁰⁹ George V. Starosolsky, Basic Principles of Soviet Criminal Law, **North Carolina Law Review Journal**, Cilt 28, Sayı 4, 1950, s. 364.

¹¹⁰ NKVD: Narodnyy Komissariat Vnutrennnykh Del (İçişleri Halk Komiserliği). OGPU'nun devamı olarak 1934-1946 yılları arasında faaliyet yürütmüştür.

¹¹¹ Ekaterina Mishina, The Re-birth of Soviet Criminal Law in Post-Soviet Russia, **Russian Law Journal**, Moskova, Cilt 5, Sayı 1, s. 65.

2. Anti-Sovyet faaliyet yürüten, kamplardan veya işçi kolonilerinden kaçan eski kulaklar,

3. Eski kulaklar ve asi, faşist, terörist ve haydut oluşumlarda yer alan, sosyal açıdan tehlikeli unsurlar,

4. Anti-Sovyet partilerin üyeleri (listelenmiştir), eski Beyazlar, jandarmalar, yetkililer, ceza örgütlerinin üyeleri, haydutlar ve çete üyeleri, suç ortakları, sürgüne gönderildikleri yerlerden kaçanlar, kaçırlara yardım edenler, anti-Sovyet faaliyetlerini sürdürenler,

5. Soruşturmalar sonucunda tasfiye edilen Kozak-Beyaz Muhafız isyancı örgütlerinde aktif faaliyet yürütenler, faşist, terörist, casusluk-saptırıcı karşı devrimci oluşumlar içinde yer alanlar,

6. Eski kulaklar, ceza organlarının üyeleri, haydutlar, mezhep aktivistleri, kilise görevlileri ve şu anda hapishanelerde, kamplarda, çalışma kolonilerinde tutulan aktif olarak anti-Sovyet isyan çalışmalarını sürdüren, diğerleri arasında en aktif olan anti-Sovyet unsurları. Suç faaliyetlerini yürüten ve suç ortamında dolaşan suçlular (haydutlar, hırsızlar, sabıkalı hırsızlar, profesyonel kaçakçılar, dolandırıcılar, suç işleyenler, çiftlik hayvanları hırsızları),

7. Kamplarda ve çalışma kolonilerinde bulunduğu sürede suç işleyenler,

8. Şu anda köylerde - kolektif çiftliklerde, devlet çiftliklerinde, tarım işletmelerinde ve şehirlerde - sanayi ve ticaret işletmelerinde, ulaşımda, Sovyet kurum ve kuruluşlarında bulunan yukarıdaki unsurların tümü baskıya tâbidir.

Baskıya tâbi tutulacak olan bu kişiler ile ilgili kararnamede en tehlikeli olanlarının tutuklanıp ölüm cezasına çarptırılması, daha az tehlikelilerinin 8-10 yıl arası çalışma kamplarına gönderilmesi ve diğerlerine göre daha az tehlikeli olanların ise hapis cezasına çarptırılması öngörülmüştür.

00447 numaralı kararnamenin yayımlandığı dönem, “Büyük Terör” olarak adlandırılan dönemin önemli hukuki dayanaklarından biri olmuş ve yaklaşık 680 bin

kişi kuruşuna dizilmek suretiyle idam edilmiştir. Yaklaşık 1,5 milyon kişi ise çalışma kamplarına gönderilmiştir.¹¹²

3.2.1.Büyük Terör ve Kurbanları

Bolşevikler, arlık rejimine son verip Sovyetlerin yönetimini tesis ettikleri ilk günlerden itibaren muhalifler ile kanlı bir mücadeleye girişmişlerdir. 1 Aralık 1934 tarihinde Bolşevik Komünist Parti (B) Merkez Komitesi ve Leningrad Komitesi Sekreteri ve SSCB Merkez İcra Komitesi Prezidyum yesi Sergey Mironovi Kirov'un ldrlmesi¹¹³ ile birlikte ülkede adeta bir muhalif/kaşı devrimci avı başlamış ve bu mücadele de farklı bir boyuta taşınmıştır.

Büyük Terör dönemine (1937-1938) Kirov suikastı ile gelişen olayların zemin hazırladığı söylenbilir. Suikasttan sonra parti tarafından şüpheli görülen şahısların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler hızlı bir şekilde gerçekleşmiş ve halk, devrim kaşıtı olabilecek kişilerin ihbar edilmesi için teşvik edilmiştir.¹¹⁴

Kirov suikastının hemen sonrasında Beyaz Muhafızlardan 102 kişi yargılanıp idam edilmiştir.¹¹⁵ Artık “Büyük Terör” bazı tarihçilere göre de “Kızıl Terör” veya “Büyük Tasfiye” diye adlandırılan dönemin sürecine girilmiş ve ardı ardına ölümler, sürgünler ve mahkmiyetler gerçekleşmiştir.

Temmuz 1937'de başlayıp Kasım 1938'de sona eren Büyük Terör döneminde tutuklamalar ilk olarak kaşı devrimci faaliyetler yürütmek ile suçlanan Komünist Parti yeleri ile başlamış, ardından parti üyelerinin aileleri ve daha sonra da halktan tutuklamalar olarak devam etmiştir.¹¹⁶

Böyle bir ortamda ölüm cezasına arptırılanların arasında 1934-1936 yılları arasında GULAG'ın kontrolünü elinde bulunduran NKVD'nin komiserliğini yapmış Genrih Yagoda ve Yagoda'dan sonra 1936-1938 yılları arasında NKVD komiseri olan

¹¹² Erkam Temir, Fırat Yıldız, Büyük Terör Döneminde Hakas Trk Aydınlara Uygulanan Zlm ve Bölgesel Sovyet Gazetelerinin Rolü, **Türkiyat Mecmuası**, 2019, Cilt 29, Sayı 1, s. 166.

¹¹³ Robert Conquest, **Kirov Cinayeti ve Stalin**, H2O Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 10.

¹¹⁴ Temir, Yıldız, **a.g.e.**, s. 167.

¹¹⁵ **A.e.**, s. 67.

¹¹⁶ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 4.

halefi Nikolay Yezhov da vardır.¹¹⁷ Bu iki önemli ismin dışında 1932-1934 yılları arası GULAG müdürlüğü görevinde bulunmuş olan Matvey Berman Sağcı-Troçkist Terör ve Sabotaj Örgütü'nün başı olmaktan, Ukhtpechlag müdür yardımcısı Aleksander Izrailev kömür madenciliğinin büyümesini engellemekten, GULAG'ın tıbbi bölümünün başı Issak Ginzburg yüksek mahkûm ölümlerinden ve karşı devrimcilere özel koşullar yaratıp hastalıkları sebebiyle tahliye olmalarını sağlamaktan ceza almışlardır. Ceza alanların çoğu idam edilmiş, şanslı olanlar ise mahkûm edilmiştir.¹¹⁸

Tablo 3: GULAG Kamplarında Siyasi Mahkûmların Sayısı; Devrim Karşıtları ve Diğer Halk Düşmanları¹¹⁹

Yıl	İdam Edilenler	Kamplarda, Kolonilerde ve Hapishanelerde Cezalandırılanlar	Sürgün Edilenler	Çeşitli Şekilde Cezalandırılanlar	Cezalandırılanların Toplam Sayısı
1921	9.701	21.724	1.817	2.587	35.829
1922	1.962	2.656	166	1.219	6.003
1923	414	2.336	2.044	-	4.794
1924	220	4.151	5.724	-	12.425
1925	2.433	6.851	6.274	437	15.995
1926	990	7.547	8.571	696	17.804
1927	2.363	12.267	11.235	171	26.036
1928	869	16.211	15.640	1.037	33.757
1929	2.109	25.853	24.517	3.741	56.220
1930	20.201	11.4443	58.816	14.609	208.069
1931	10.651	105.683	63.269	1.093	180.696
1932	2.728	73.946	36.017	29.228	141.919
1933	2.154	138.903	54.262	44.345	239.664
1934	2.056	59.451	5.994	11.498	78.999
1935	1.229	185.846	33.601	46.400	267.076
1936	1.118	219.418	23.719	30.415	274.670

¹¹⁷ A.e., s. 5.

¹¹⁸ Applebaum, a.g.e., s.97.

¹¹⁹ Khairmukhanmedov, a.g.e., s. 164.

1937	353.074	429.311	1.366	6.914	790.665
1938	328.618	205.509	16.842	3.289	554.258
1939	2.552	54.666	3.783	2.888	63.889
1940	1.649	65.727	2.142	2.288	71.806
1941	8.011	65.000	1.200	1.210	75.411
1942	23.278	88.809	7.070	5.249	124.406
1943	3.579	68.887	4.787	1.188	78.441
1945	4.252	116.681	1.647	668	123.248
1946	2.896	117.943	1.498	957	123.294
1947	1.105	76.581	666	458	78.810
1948	-	72.552	419	298	73.269
1949	8	64.509	10.316	300	75.125
1950	475	54.466	5.225	475	60.641
1951	1.609	46.142	3.425	599	54.775
1952	1.612	25.824	773	591	28.800
1953	198	7.894	38	273	8.403
Top- lam	799.455	2.634.397	413.512	215.942	4.060.306

Her ne kadar araştırmacılar bu rakamların daha fazla olduğuna dair iddialar sunsa da NKVD kayıtlarına göre cezalandırılanların toplam sayısı 4.060.306'dır.¹²⁰ Tablo 1'de 1930-1933 arası gerçekleşen, kulakların tasfiyesi dönemi ve Kirov suikastının sonrasında başlayan dönem ile Büyük Terör dönemini içine alan 1938 yılları arasındaki cezalandırılanların sayısı dikkat çekicidir.

Büyük Terör ile birlikte kamplara gönderilen mahkûm sayılarında hızlı bir artış olmuş, bunun üzerine NKVD, GULAG kampları ile ilgili yeni bir yapılanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Verimsiz ve geniş arazilere kurulan ilk kampların yerine daha küçük bölümlere ayrılmış kamp sistemine geçilmiştir. Artık büyük inşaat projeleri yerine

¹²⁰ Khairmukhanmedov, a.g.e., s.165.

askeri-sanayi karakteri taşıyan kamplar oluşturulmuştur. 1936’da 13 olan kamp sayısı 1938’e gelindiğinde bu nedenlerle 33’e yükselmiştir.¹²¹

1937 yılı itibariyle NKVD bölgelere göre tutuklama listeleri oluşturmaya başlanmıştır. Bu listedekileri de birinci kategori ve ikinci kategori olmak üzere ikiye ayırmıştır. Birinci kategoridekilerin cezası idam, ikinci kategoridekilerin cezası ise 8 ila 10 yıl arası GULAG kamplarına gönderilmek olmuştur.¹²²

Tablo 4: NKVD’nin Hazırladığı Tutuklama Listesi¹²³

	Birinci Kategori	İkinci Kategori	Toplam
Azerbaycan SSC	1.500	3.750	5.250
Ermenistan SSC	500	1.000	1.500
Beyaz Rusya SSC	2.000	1.000	12.000
Gürcistan SSC	2.000	3.000	5.000
Kırgızistan SSC	250	500	750
Tacikistan SSC	500	1.300	1.800
Türkmenistan SSC	500	1.500	2.000
Özbekistan SSC	750	4.000	4.750
Başkurdistan ÖSSC	500	1.500	2000
Buryat Moğolistan	350	1500	2.000
Dağıstan ÖSSC	500	2.500	3.000
Karelya ÖSSC	300	700	1.000
Kabordina-Balkar ÖSSC	300	700	1000
Kırım ÖSSC	300	1200	1500
Komi ÖSSC	100	300	400
Kalmık ÖSSC	100	300	400
Mari ÖSSC	300	1500	1800

¹²¹ Gulag History Museum, a.g.e., s. 66.

¹²² Applebaum, a.g.e., s.94.

¹²³ A.y., s.94, 95.

Bu dönem ile birlikte SSCB Ceza Hukuku'nun 58. Maddesince ceza alan kişiler artık karşı-devrimciden ziyade “halk düşmanı” olarak anılmaya başlanmıştır. Bu tür suçlulardan tutuklanan kişilerin eşleri de “halk düşmanlarının eşleri” şeklinde anılır olmuştur.¹²⁴

15 Ağustos 1937 tarihinde, Nikolay Yezhov'un NKVD komiserliği yaptığı dönemde çıkarılan 00486 sayılı “Hainlerin Eşlerini Bastırma Operasyonu” kararnamesi ile “vatan hainlerinin/halk düşmanlarının eşleri” tutuklanmıştır. Bu eşler 5 ile 8 yıl arası ceza alıp çalıştırılmak üzere kamplarda yollanmış, bazılarının çocukları ise yetimhanelere gönderilmiştir.¹²⁵

Büyük Terör, SSCB'nin neredeyse tamamında etkili olmuştur. Bu dönemin radikal uygulamalarından devrime öncülük etmiş, Sovyetler Birliği'nin kuruluşunda etkin rol oynamış isimler de nasibini almış idam edilmiş ya da kamplara gönderilmiştir. İkinci olarak Sovyet kurumlarının başında olan ve ceza sistemi içerisinde önemli görevlerde bulunan kişiler sistemi bilinçli olarak sekteye uğrattıkları gerekçesi ile cezalandırılmıştır. Daha sonra Sovyetler Birliği içerisinde bulunan, yıllardır çeşitli baskılara maruz kalan milletlerin kanaat önderleri, aydınları cezalandırılmıştır. Bu cezalandırılmalardan kamplara gönderilenlerin sayılarının fazlalığı kamp sisteminin yeniden şekillendirilmesine neden olmuştur. Artık daha küçük ve işlevsel kamplar kurulmaya başlanmış, kadın mahkûmlar için müstakil kamplar meydana getirilmiştir.

3.3. Türk Dünyası Aydınlarının Tasfiyesinde GULAG'ın Yeri

1924 yılında Ruslara karşı gerçekleştirilen milli ayaklanmaların büyük oranda son bulması¹²⁶ ve 1925 yılı itibari ile de Türkistan cumhuriyetlerinin Sovyet Sosyalist

¹²⁴ A.e., s. 102.

¹²⁵ Knijnaya Seriya Videoproekta Muzeya İstorii GULAGa, **Moy GULAG**, Muzey İstorii GULAGa, Moskva, 2020, s. 15.

¹²⁶ Baymirza Hayit, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2004, s. 345.

Cumhuriyetler Birliği'ne dâhil olması ile birlikte¹²⁷ artık bu devletler üzerinde Rus Komünist Partisi söz sahibi olmuştur.

Ekim Devrimi ile birlikte Çarlık baskısı altındaki milletlere milli devletlerini kurma vaatleri veren Bolşevikler, iç savaşın sonlanması ile birlikte Çarlık yönetiminin mirasını devralmış ve Moskova merkezli bir yönetim tesis etmiştir.

Sovyetler Birliği'nde milli kimlikler tehlikeli bir unsur olarak görülmeye başlanmış ve “Sovyet Adamı”, “Sovyet Halkı” gibi ayrıcalıklı kavramların yerleşmesi adına politikalar uygulanmıştır. Rus dilinin öğrenimi de bu dönemde teşvik edilmiş, önemli görevlere gelebilmek için Rus dili zorunlu hâle getirilmiştir.¹²⁸

Bu doğrultuda milli kimlik üzerine; tarih, dil, edebiyat, halkbilim alanında yapılan çalışmaların birçoğu Marksist-Leninist görüşe uygun olmadığı gerekçesi ile yasaklanmıştır. Bu tür çalışmalar yapan ve milli devlet anlayışını benimseyen oluşumlarda faaliyet yürüten birçok Türk aydın baskıya maruz kalmış, çalışma kamplarına gönderilme, idam edilme gibi cezalara çarptırılmıştır.

1931 yılında Proletarskaya Revolütsiya (Proleter Devrimi) dergisinin 6. sayısında Stalin tarafından yazılan, “Bolşevizm Tarihi'nin Bazı Meseleleri Hakkında” isimli makale yayımlanmıştır. Makalede tarih yazımının Bolşevizm metodu ile yapılması, Troçkistler ve benzeri muhalif unsurlarla mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kazak tarihi hakkında eserler veren K. Kemengerulı, M. Tınışbayev, T. Şonanulı, S. Asferndiyarov, Ş. Kudaybergenov, A. Bökeyhanov ve başka Kazak aydınlarının çalışmalarına sınıfsal görüşe uygun yazılmamış, “hatalı” ve “zararlı” gibi değerlendirmeler yapılarak yasak getirilmiştir. Kazakistan tarih biliminin gelişmesinde ise Rus bilim adamlarına minnettarlık algısı oluşturulmuştur. Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin ideolojik çalışmalarında sosyal bilimlerin alanında, basın yayın organlarında bu fikir aşılanmıştır.

Stalin'in bu makalesi daha sonra 1934 yılında gerçekleşen Komünist Partisi (B) Merkez Komitesi ve Eğitim Bakanları toplantısında Sovyet Tarihi Ders Kitabı

¹²⁷ A.e., s. 352.

¹²⁸ Merve Suna ÖZEL, Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kırıkkale, Cilt 4, Sayı 2, 2014, s. 111.

yazımının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. 1938 yılına gelindiğinde de Komünist Partisi Kısa Tarihi, Sovyetler Birliği'ndeki halkların tarihinin yazılmasının metodolojik yönünü belirlemiştir.¹²⁹

1937-1939 yılları arasında Türk dünyasının gazeteci, şair, edebiyatçı, Türkolog aydınlarından 1 milyon kadarı öldürülmüş, eserleri de yasaklanmış ve okuyanlar cezanlandırılmıştır.¹³⁰

Kazak milli mücadelesinde önemli rol oynayan Alaş Orda siyasi hareketinde faaliyet yürüten; Ahmet Baytursunov 1929-1936 yılları arasında GULAG'ın kamplarına gönderilmiş ve 1938 yılında idam edilmiş, Alihan Bökeyhanov 1920-1930 yılları arasında birkaç defa tutuklanmış ve 1937 yılında idam edilmiş, Magcan Cumabayev 1930-1936 yılları arasında GULAG kamplarına gönderilmiş ve 1938 idam edilmiş, Miryakup Dulatov ve Muhammedcan Tınışbay'da 1937 yılında idam edilmiştir. Saken Seyfullin, Turar Rıskulov gibi Kazak milli mücadelesinin önde gelen isimleri de 1938 yılındaki Kızıl Terörün kurbanları arasında yerlerini almışlardır.¹³¹

Stalin dönemi uygulanan repressiya¹³² olarak adlandırılan baskı ve tasfiye siyaseti birçok Sovyet halkı gibi Kazak halkı üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Bu dönemde aydınlar sistematik bir şekilde baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Başkanı arşivinde bulunan, "Çok Gizli, Özel Dosya" adı altındaki 19 Kasım 1937 tarihli belgede, tasfiye edilecek Sovyet karşıtı unsurların sayısının artırılması kararının alındığı belirtilmektedir. Bu kararda tasfiye edilecekler, idam edilecekler ve 8 – 10 yıl zorunlu çalışma kamplarına gönderilecekler şeklinde iki kategoriye ayrılmıştır. Kazakistan'da öldürüleceklerin bulunduğu birinci kategoride 2

¹²⁹ Danagül Makhat, "Tarihçi Ermukhan Bekmakhanov'un Kovuşturulmasının Sovyet Basınına Yansımaları", *Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri: İlk Kazak Tarihçisi Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış*, Editör: A. Kara & Z. Yaman, İstanbul, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB), 2016, s. 48.

¹³⁰ Ahmet Buran, *Kurşunlanan Türkoloji*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2016, s. 337.

¹³¹ Lazzat Auyessova, Kazakistan'da Sovyet Siyaseti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi, S.B.E.*, İstanbul, 2010, s. 109, 110, 123.

¹³² Siyasi baskı, siyasi nedenlerden ötürü birey veya grubun siyasi hayatına katılma yeteneklerini sınırlandırmak veya önlemek amacıyla uygulanan baskıdır.

bin, kamplara gönderileceklerin bulunduğu ikinci kategorilere 3 bin kişi yer almıştır.¹³³

Stalin, repressiya siyaseti ile ilgili düşüncelerini 1930 yılında gerçekleştirilen Komünist Parti'nin On Altıncı Kongresi'nde "repressiya, ilerleme yolunda, gerekli bir unsurdur" sözleri ile ortaya koymuştur.¹³⁴

1991 yılında bağımsızlıklarını ilan eden Kazaklar yaşanan bu acıları taze tutmak ve milli bilinç oluşturmak adına 1997 yılında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev döneminde bu kurbanları anmak adına 31 Mayıs'ı Siyasi Baskı ve Totaliter Rejim Kurbanlarını Anma Günü ilan etmiştir. Yine önemli 2007 yılının 31 Mayıs'ında GULAG'ın Kazakistan'daki kamplarından biri olan ALJİR isimli kampı siyasi sürgün kurbanlarına ait müzeye dönüştürülmüştür.¹³⁵

Stalin, devlet yönetiminde birçok alanda olduğu gibi milli kimlik konusunda da sınırlar belirlemiş ve aksi eylemlerin de en ağır şekilde cezalandırılmasını sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nde Stalin'in baskı rejiminden bu birlik içerisinde yer alan her millet nasibini almıştır.

Tablo 5: 1926 Yılı SSCB'deki Büyük Etnik Gruplar¹³⁶

Etnik Gruplar	Nüfus	Toplam Nüfus Oranları
Tarihsel Olarak Avrupa Rusyası ile İlişkili Gruplar	127.751.265	86.89
Rus	77.791.124	52.91
Ukrain	31.194.976	21.22
Beyaz Rus	4.738.923	3.22
Yahudi	2.680.823	1.82
Fin: Baltık Grubu	588.834	0.40

¹³³ Erdal Şahin, "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri", **Stalin ve Türk Dünyası**, Ed.: Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2007, s. 128, 129.

¹³⁴ A.e., s. 128.

¹³⁵ Laziza Nurpeiis, Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hâkimiyeti ve Türkler (1917-1936), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi. S.B.E.**, Bursa, 2010, s. 122.

¹³⁶ Frank Lorimer, **The Population Of The Soviet Union: History and Prospects**, League of Nations, Cenevre, 1946, s.51.

Avrupalı Milletler	2.870.036	1.95
Fin: Volga Grubu	2.658.700	1.81
Çuvaş	1.117.419	0.76
Türk: Volga Grubu	3.308.116	2.25
Başkurt ve Teptyar (?)	741.080	0.50
Çingene	61.234	0.04
Tarihsel Olarak Kafkasya ile İlişkili Gruplar	6.975.369	4.74
Gürcü	1.821.184	1.24
Ermeni	1.567.568	1.07
Dağıstanlı	574.637	0.39
Diğer Kafkasyalılar	668.596	0.45
Türk: Kafkasya Grubu	1.895.900	1.29
İran: Kafkasya Grubu	447.484	0.30
Tarihsel Olarak Orta Asya, Asya Stepleri ve Sibirya ile İlişkili Gruplar	11.802.382	8.03
Türk: Orta Asya ve Stepler	9.747.162	6.63
İran: Orta Asya	980.509	0.67
Moğol	370.174	0.25
Türk: Yakut	241.365	0.16
Türk: Sibirya Grubu	124.001	0.08
Sibirya Grubu	129.878	0.09
Asyalı milletler	209.293	0.14
Diğerleri ve Bilinmeyenler	108.514	0.07
Yabancı	390.385	0.27
Toplam	147.027.915	100.00

1930 yılından itibaren Totaliter bir yönetim anlayışı benimsenmiş ve baskısını her geçen gün arttırarak devam etmiştir. Bu tür yönetimlerde iktidar toplumun her kesimi kontrolü altına alır, şahsi hürriyet, yasaların verdiği özgürlük hakkı yok sayılır. İktidar ile aynı düşünmeyen kişiler ve karşı düşünceler zor kullanılarak ortadan

kaldırılır.¹³⁷ Toplumun her kesiminin kontrol altına alınmaya çalışıldığı, kişi hak ve hürriyetlerinden yoksun bırakıldığı SSBC içerisinde yaşayan Türk topluluklarında meydana gelen örgütlenmeler milliyetçi/karşı devrimci oluşum olarak görülmüş, kolektif çiftlikler başta olmak üzere ekonomik, tarımsal ve hayvansal politikalara, milletler meselesi ile ilgili politikalara karşı gelen kişilerin mallarına el konularak ya idam ile ya da GULAG'ın kamplarına gönderilerek cezalandırılmışlardır. Bir kısmı da nüfusun seyrek olduğu bölgelere çalıştırılmak üzere sürgüne gönderilmişlerdir.

1932 yılında kurulan Hakas Özerk Bölgesi'nde yaşayan, Güney Sibirya Halklarını birleştirmek için kurulan Sibirya Türkleri Birliği isimli örgütte faaliyet yürüten 25 Hakas Türkü aydın; bu örgütün üyesi olmak, burjuva milliyetçisi olmak, milli kültür alanında faaliyet yürütmek gibi suçlar ile tutuklanmışlardır.¹³⁸

Tataristan'da da durum diğerlerinden farklı olmamıştır. Sovyet iktidarın ideolojisine muhalif Tatar aydınlar da baskıdan nasibini almıştır. Bu dönemde birçok Tatar aydını ölüm cezasına çarptırılırken Cemal Velidi (1887-1932), Galimcan İbrahimov (1887-1938), Ayaz Gıylacev (1928-2002), İbrahim Salahov (1911-1988) isimler ise hapishanelere ya da GULAG'a gönderilmiştir. Bu isimlerden İbrahim Salahov'un kaleme aldığı Türkiye Türkçesine de çevrilen "Kolıma Mahkûmları Bir Tatar Aydınının Sürgün Anıları" kitabı kamplar hakkında önemli bilgiler içermektedir.¹³⁹

28 Temmuz 1930 tarihinde Sultangaliyevcilik yani Türk-Tatar halklarını bir araya getirip devlet kurmak adına gizli faaliyetler yürütmek suçundan tutuklanan 77 kişiden 21'i idam, 24'ü hapis, 11'i GULAG'da çalışma ve 9'u da sürgüne gönderilme cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁰

Sovyetlerin baskı, yıldırma, sürgüne gönderme, kamplarda zorunlu çalışmaya mahkûm etme gibi uygulamaları Tatar edebiyatının gelişimini büyük oranda sekteye uğratmıştır. Repressiyanın kendini en yoğun hissettirdiği 1930'lu yıllarda Necip

¹³⁷ Hazırlayan: Danira İbrahim, Vahit Türk, **Kazakistan'da Kızıl Kırkık (1929-1933) Stalin'e Mektuplar-Anılar-Röportajlar**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayın, 2016, s. 219.

¹³⁸ Temir, Yıldız, **a.g.e.**, s. 170.

¹³⁹ **A.e.**, s. 237.

¹⁴⁰ Gürsoy, Şahin, **a.g.e.**, s.235.

Dumavi, M. Ukmasi, Z. Yarmeki, E. Segiydi, B. Rehmet, Z. Burnafleva gibi önemli Tatar yazarlarının köşelerine çekilmesi Tatar edebiyatı için önemli kayıp olmuştur.¹⁴¹

Stalin'in zulmüne uğrayan Türk topluluklarından biri de Azerbaycan Türklüğüdür. 28 Mayıs 1918 yılında kurulan, cumhuriyet rejimini kabul eden ilk Türk Devleti olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti 27 Nisan 1920 yılında Kızıl Ordu'nun işgaline uğramış ve Azerbaycan Milli Şurası Başkanı Mehmet Emin Resulzade başta olmak üzere birçok Müsavat Parti¹⁴² yetkilisi tahkikata uğramıştır.¹⁴³

1930'lu yıllara gelindiğinde Azerbaycanlı aydınlar da Stalin'in Kızıl Terörü'nün mağdurları arasında yerini almışlardır. İftiralarla birçok aydın anti-Sovyet milliyetçi teşkilat üyesi olma suçundan ceza almışlardır.

Bunlardan edebiyatçı, eski Müsavatçı, Rasizade Hüseyin Cavid Abdullaoğlu 4 Haziran 1937 tarihinde anti-Sovyet milliyetçi teşkilat üyesi olmak ve anti-Sovyet faaliyetlerde bulunmak suçu ile 18 yıl süre ile zorunlu çalışma kamplarına yani GULAG kamplarına gönderilme cezasına çarptırılmıştır.¹⁴⁴ Yine Azerbaycan Komünist Enstitüsü bölüm başkanlığı, SSCB EA (İlimler Akademisi) Azerbaycan şube müdürlüğü, SSCB EA Azerbaycan Dilcilik Enstitüsü'nün müdür yardımcılığı görevlerinde bulunmuş olan Gulam Kerim Bağirov da anti-Sovyet milliyetçi teşkilat üyesi olmak ile suçlanmış ve 21 Temmuz 1939 tarihinde 8 yıl süre ile çalışma kampına gönderilmiştir.¹⁴⁵ 8 Şubat 1930 yılında 5 yıl süre ile çalışma kampına gönderilen bir başka isim olan Musanhanlı Atababa Daşdemiroğlu'nun da ayrıca mallarına devlet tarafından el konulmuştur.¹⁴⁶

Sovyet yönetim anlayışına tehdit olarak görülen aydınların öldürülmesi ya da kamplara gönderilmesi yeterince caydırıcı olmadığı düşünüldüğünden ya da aile

¹⁴¹ Gürsoy, Şahin, **a.g.e.**, s. 239.

¹⁴² Mehmet Ali Resuloğlu, Abbas Kazımzade, ve Naki Nakioğlu tarafından 1911 yılında Bakü'de kurulan, 1913 yılında parti başkanlığına Mehmet Emin Resulzade'nin getirildiği, Türk-İslam sentezini esas olan partidir. Sebahattin Şimşir, **Azerbaycan'ın İstiklal Mücadelesi**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 36, 37.

¹⁴³ Mehmet Emin Resulzade, **Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2018, s. 17.

¹⁴⁴ Sebahattin Şimşir, **Azerbaycan'da Kızıl Soykırım**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2011, s. 194.

¹⁴⁵ **A.e.**, s. 90.

¹⁴⁶ **A.e.**, s. 189.

fertlerinin de aynı şekilde zararlı olduğu düşünül­düğünden olacak ki benzer cezalar “vatan hainin aile üyesi olmak” gerekçesi ile hüküm giyen aydınların ailelerine de verilmiştir.

SSCB EA Azerbaycan şubesinin Tarih, Edebiyat ve Dil Enstitüsü’nde çalışmış, API’nin Azerbaycan Dili ve Edebiyatı kürsüsü müdürlüğü yapmış 3 Temmuz 1938 tarihinde idam cezasına çarptırılmış olan Abdullah Mehemedoğlu Şerifov’un eşi Fatma Zinnur kızı Şerifova “vatan hainin aile üyesi olmak” gerekçesi ile yıllarca hapis yatmıştır.¹⁴⁷ 2 Ocak 1938 yılında idam edilen, Filoloji Enstitüsü asistanı Tağı Abbasoğlu Şahbazi’nin eşi de diğer aile fertleri ile aynı sebepten 8 yıl hapis yatmıştır.¹⁴⁸

Stalin dönemi baskı rejimi birçok Türkistan Türkünün memleketlerinden göç etmesine sebep olmuştur. Aydın kesim Türkiye ve batı ülkelerine gitme imkânı bulurken köylü/çiftçi halk özellikle de Kazaklar Çin’e göç etmek durumunda kalmıştır.¹⁴⁹ Bugün Çin’den ülkesine geri dönen Kazaklar Çin Kazakları şeklinde anılmaktadır.

Rusya İmparatorluğu’nda Çarlık rejimine son verip sosyalist dünya görüşü çerçevesinde Sovyet yönetimi tahsis eden, Lenin önderliğinde devrimi gerçekleştiren kadro bu imparatorluğun içinde yaşayan milletlere kendi kaderini tayin hakkı tanıyacağını vaat etmiştir. Bunun üzerine çarlık rejiminin yıkılması ile birlikte Türk toplulukları milli devletlerinin inşasına başlamış siyasi oluşumlar meydana getirmiştir. Fakat giderek otokratikleşen Stalin Rusyası’nda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği çatısı altında yaşayan milletlerin hepsinin de üstünde bir “Sovyet Adamı”, “Sovyet Halkı” yaratma çabası içine girilmiş, milletlerin kendi kaderlerini tayin etme üzerine giriştikleri faaliyetler anti-Sovyet faaliyetler olarak görmüştür. Zorunlu Çalışma Kampları Genel İdaresi olan GULAG, Stalin politikalarına karşı çıkan kişilerin cezalandırılmasında önemli rol oynamıştır. Siyasi ve kültürel alanda bağımsızlık mücadelesi veren ve kolektifleştirmenin getirdiği yaşam tarzının

¹⁴⁷ Ziya Bünyadov, **Stalin Döneminde KGB Arşivlerinde Kırmızı Terör**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s. 201.

¹⁴⁸ A.e., s. 219.

¹⁴⁹ Hablemitoğlu, a.g.e., s. 30.

yerleşmesi sürecini çok sancılı geçiren Türk toplulukları için GULAG bir travma etkisi yaratmıştır.

3.4. Mahkûmların Sevk ve İdaresi

Stalin dönemindeki SSCB’de çalışma kamplarının sayısı hemen hemen her geçen yıl bir önceki yıla göre artış göstermekte ve mahkûmlar ülkenin dört bir yanına gönderilmektedir. Hükümlüleri kamplara göndermek, Sovyetler Birliği coğrafyası ve iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda çok da kolay olmamıştır. Sovyet yetkililerinin en büyük şansı Çarlık döneminin sonlarına doğru yapımı biten ve dünyanın en uzun ağı olan Trans-Sibirya Demiryolu Ağı’na¹⁵⁰ sahip olmalarıdır. Atlantik Okyanusu’ndan Büyük Okyanus’a kadar uzanan bu ağ sayesinde Sovyet coğrafyasındaki yer altı ve yer üstü kaynakları Moskova’ya taşınmıştır.

Bu demiryolu ağında ilerleyen vagonlara artık mahkûm taşımacılığı gibi yeni bir görev daha yüklenmiştir. GULAG yetkilileri mahkûmların çalışma kamplarına sevkleri için tren istasyonlarına yakın yeni dağıtım merkezleri inşa etmiş ve mahkûmlar ilk olarak bu merkezlerde toplanıp gidecekleri kamplara sevk olunmuştur.

Mahkûmları dağıtım merkezine götürecek trenlerin bulunduğu bu istasyonlar halkın dikkatini çekmemesi için genellikle şehir merkezine uzak yerlerden seçilmiştir.¹⁵¹ Lakapları “Kara Kuzgun” olan bu kamyonların üzerine kimi zaman ekmek, meyve, sebze, kimi zaman Moskova Pizzaları gibi ibareler yazılmıştır.¹⁵² Bu yöntemler dikkat çekmemek için girilen yollara örnek olarak gösterilebilir.

Yine dikkat çekmemek ve mahkûm ailelerinin istasyon etrafında birikmesini engellemek için mahkûmların istasyona götürülme işleminin geceleri yapılmasına da özen gösterilmiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ Detaylı Bilgi İçin Bkz. Sedat Demir, Vladivostok Demiryolu Hattı ve Rusya Ekonomisi, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s. 483.

¹⁵¹ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁵² Applebaum, **a.g.e.**, 159-160.

¹⁵³ Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 1, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1974, s. 482.

3.4.1.Kamplara Yolculuk

Mahkûmların sevinde kullanılan trenler iki ayrı tip vagon sisteminden oluşmaktadır. Bunlardan biri Stolipin tipi, diğeri ise sığır ve yük taşımacılığı için kullanılan vagon sistemli trendir.¹⁵⁴

Stolipin vagonları adını Çarlık döneminde başbakanlık görevinde bulunan, 1911 yılında suikast sonucu öldürülen Pyotr Stolipin'den almıştır. Başbakan Stolipin döneminde fakir köylülere toprak verilerek Sibirya'ya bu vagonlar ile gönderilmiş bir nevi zorunlu iskân uygulanmıştır.¹⁵⁵ Bu vagonlarda mahkûmlara ait kompartımanlar koridordan duvar ile değil, demir parmaklıklar ile ayrılmakta ve bu şekilde içerisinde görülmesine imkân sağlanmaktadır. Stolipin tipi vagonlarda ranza sistemi bulunmakta, fakat pencere bulunmamaktadır. Vagon içindeki bölmeler hayvan kafeslerine benzeyen bir görünüme sahiptirler.¹⁵⁶

Bu vagonlarda kompartımanlar normalde on bir kişi kapasitelidir. Fakat kompartımanlara en az iki katı kimi zaman da kıpırdamaya yer kalmayacak şekilde fazladan mahkûm koyulmaktaydı. Bu durum neticesinde yolculuğun günlerce sürmesinin de etkisiyle mahkûm ölümleri yaşanmıştır.¹⁵⁷

Sığır ve yük taşımacılığı için kullanılan vagonlar ise insan taşımacılığı için elverişli olmayan, kimi zaman içinde kalaslardan oluşan ranzalar ve ortasında soba bulunan vagonlardır. Bu vagonlar Stolipinler gibi bölmelere ayrılmamıştır. Tuvalet ihtiyacı için ise vagonda delikler bulunmaktadır.¹⁵⁸

Normal şartlarda sığır ve yük taşımacılığı için kullanılan vagonlarda da manzara bundan çok farklı değildir. Yine onlarca kişinin doldurulduğu bu vagonlarda da can pazarı yaşanmıştır. Şevki Bektöre, *Volga Kızıl Akarken* ismi ile kaleme aldığı

¹⁵⁴ Applebaum, a.g.e., 162.

¹⁵⁵ Soljenitsin, *Gulag Takım Adaları*, Cilt 1., s. 528.

¹⁵⁶ A.e., s. 417.

¹⁵⁷ A.e., s. 418.

¹⁵⁸ Figes, *Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi*, s. 49, Applebaum, a.g.e., 162.

hatıratında 1933 yılında Taşkent'te tutuklu bulunduğu cezaevinden Sibirya'daki çalışma kampına gönderilmek için trene bindirildiği anı şu şekilde anlatmaktadır:¹⁵⁹

“İstasyonda bizi yük vagonlarına doldurdular. Buna doldurmak değil de istif etmek desek daha doğru olurdu. Çünkü üç küçük yük vagonuna 150 kişi yerleştirilmişti. Kımıldayacak yerimiz dahi kalmamıştı. Her vagona bir faraşa, on ekmek, adam başına bir miktar tuzlu balık verilmişti. Kapılar ancak hava girecek kadar açık bırakılmış ve arkalarından demir kollar ile kilitlenmişti.”

Mahkûmların sevinde kampların bulunduğu bölgeye göre demiryolu dışında da alternatif yollar kullanılmıştır. Taşımacılığa elverişli olan nehirlerde Stolipin vagonlarının yüklendiği vapurlar ile de dağıtım merkezlerine sevkler gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁰ Yine hayvan taşımacılığı için kullanılan vapurlar da mahkûm sevki için kullanılan bir diğer ulaşım aracı olmuştur.¹⁶¹ Sevklerde gizlilik amacı ile kargo gemisi süsü verilen gemiler de kullanılmıştır.¹⁶²

Çetin şartlarda sevkleri gerçekleştirilen mahkûmlara günlük istihkak olarak ortalama 200-300 gram ekmek ve kurutulmuş tuzlu balıklar verilmiştir. Günde bir ya da iki defa su içmelerine imkân tanınan mahkûmlar tuzlu balıkların da etkisiyle suya normalinden daha fazla ihtiyaç duymuş ve yolculara daha da katlanılmaz bir hâl aldırılmıştır.¹⁶³

Sudan, hijyenden, temiz havadan yoksun iç içe girmiş mahkûmlardan oluşan haftalar süren yolculuklarda dizanteri gibi bulaşıcı bağırsak enfeksiyonu hastalıkları da baş göstermiş, bu da mahkûm ölümlerine neden olan bir diğer unsur olmuştur.¹⁶⁴

Mahkûmların, hatta Sibirya'ya sürgün olarak gönderilen işçilerin sevkine dair dönemin GULAG Başkanı M. D. Berman tarafından yine dönemin OGPU Başkan Yardımcısı Yagoda'ya gönderilen 8 Mayıs 1933 tarihli raporda belirtilen durumlar olayın vahametini gözler önüne sermektedir. Bu raporda durum şu şekilde ifade edilmektedir:¹⁶⁵

¹⁵⁹ Bektöre, **a.g.e.**, s. 122.

¹⁶⁰ İbrahim Salahov, Çev: Yusuf Özçaban, **Kolma- Mahkûmları Bir Tatar Aydın Sürgün Anıları**, Konya, Kömen Yayınları, 2013, s. 165.

¹⁶¹ Yusuf Yıldırım, **İnanmıştım**, Ankara, Emel Matbaacılık Sanayi, 1976, s. 260.

¹⁶² Gün Zileli, **Sovyetler Birliğinde Devlet Terörü ve Gulaglar**, İstanbul, Kaos Yayınları, 2021, s.278.

¹⁶³ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 49, Yıldırım, **a.g.e.**, s. 242.

¹⁶⁴ Salahov, **a.g.e.**, s. 166.

¹⁶⁵ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 69.

“Kuzey Kafkasya bölgesinden OGPU kamplarına ve işçi yerleşimlerine gönderilecek trenlerin organizasyonu hakkında tekrarlanan emirlerinize rağmen, gelen trenlerin durumu çok sıkıntılı. Kuzey Kafkasya'dan gelen her tren, çoğunlukla tifo ve akut mide hastalıklarından kaynaklanan, oldukça yüksek ölüm ve hastalık oranlarına sahiptir.”

Rapordan da anlaşılacağı üzere sevkler ile ilgili alınan kararlar ve doğrultuda verilen emirler ile uygulaması arasında farklar bulunmaktadır.

3.4.2. Dağıtım Merkezleri ve Kamplara Varış

Zorunlu çalışma kamplarının çoğu merkezden uzak, iklimin ve çalışma koşullarının el verişsiz, çalışacak hür işçilerin teminin zor olduğu bölgeler kurulmuştur. Cezalarını çekmek için uzak bölgelerde bulunan bu kamplara gönderilen mahkûmlar genellikle önce dağıtım merkezi olarak kullanılan cezaevlerine getirilmiştir. Mahkûmlar burada birkaç hafta bekletildikten sonra kamplarının bulunduğu bölgeye göre kimi zaman demir yolu ile kimi zaman da deniz yolu ile sevk edilmişlerdir.¹⁶⁶

Mahkûmların gönderilecekleri bölgelere göre dağıtım merkezi ağı oluşturulmuştur. Sverdlovsk Bölgesi, Uzak Kuzey ve Kolıma'ya gönderilen mahkûmlar için merkez olmuştur. Bugünkü Komi Özerk Sosyalist Cumhuriyeti topraklarındaki kamplara mahkûmların ve malzemelerin taşınması için ise Kotlas Kasabası'nda bulunan kamp merkez olmuştur. Yine Uzak Doğu'da Japon Denizi kıyısında bulunan Nahodka Körfezi ve Vaninsky Limanı mahkûmların sevklerinde kullanılan önemli bölgelerden olmuşlardır.¹⁶⁷ Hatta Kolıma mahkûmları arasında Vaninsky Limanı ile ilgili şu sözlerden oluşan şarkı yazılmıştır:¹⁶⁸

“Vanino'daki limanı hatırlıyorum
Ve buharlı gemilerin somurtkan bağırırları,
Biz tahtaya bir merdiven monte ederken
Soğuk karanlık ambarlara.

¹⁶⁶ Bektöre, a.g.e., s. 121, Salahov, Çev.: Y. Özçaban, a.g.e., s. 166.

¹⁶⁷ **Kotlas**, “Çevrimiçi” <https://gulag.online/places/kotlas?locale=en>, **Hafıza Vakfı**, <https://memoryfund.ru/27082021>, **Vanino Transit Camp**, <https://gulagmap.ru/camp76> Erişim Tarihi: 12/09/2022.

¹⁶⁸ **Vaninsky Limanı - Vaninsky Port** “Çevrimiçi” https://ewikitr.top/wiki/Vaninsky_port Erişim Tarihi: 12/09/2022.

Denize bir sis indi
Deniz unsurları kükredi.
Magadan öndeydi -
Kolıma bölgesinin başkenti.

Bir şarkı değil, kederli bir ağlama
Her göğüsten vuruldu.
"Sonsuza dek elveda, anakara" -
Vapur hırıldadı, çılgılık attı.

Zekler sallanma yüzünden inledi,
Kardeşler gibi kucaklaştı
Ve bazen boğuk lanetler
Dudaklarından kaçtı.

Lanet olsun, Kolıma!
Sen muhteşem gezegen denen
İradene karşı delirebilirsin
Buradan dönüş yok. [...]"

Sevk araçlarına göre limanlara ya da tren istasyonlarına getirilen mahkûmlar cezalarını çekecekleri kamp bölgelerine kimi zaman arabalar ile kimin zaman da yürütülerek götürülmüştür. Yürütülen mahkûmlardan grubu yavaşlatanlar, yürüyemeyecek halde olanlar görevli askerlerin şiddet içerikli eylemlerine maruz kalmıştır.¹⁶⁹

Binlerce kişi bu cezaevlerinde günlerini -sevk için koyuldukları vagonlardaki durumdan pek de farksız olmayan- kötü koşullarda geçirmişlerdir. Açlık ve susuzlukla mücadele eden mahkûmların bazıları bu sorunun üstesinden cezaevi yetkililerinin verdikleri işleri yaparak gelmişlerdir. Yolculuğu aylarca sürececek olan, kampları

¹⁶⁹ Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 1, s. 446.

Rusya'nın en uzak bölgelerinde kurulmuş olan mahkûmlar birden fazla dağıtım merkezinde konaklamak durumunda kalmıştır.¹⁷⁰

Dağıtım merkezlerinde Pridurki adı verilen kendine hasta süsü verip ağır işlerden kaçan veya bir yol ile bazı görevler üstlenen suçlu kimseler vardır. Görevliler yeni gelen mahkûmları kazanç kapısı olarak görmüşler ve paralarını emanete bırakmaları gerektiğini söyleyip düzmece bir listeye not edip daha sonra ortadan kaybolmuşlardır.¹⁷¹

Mahkûmlara karşı gerçekleştirilen hukuk dışı uygulamalar kamplarda da aynı şekilde devam etmektedir.

Meşakkatli yolculuk sonrasında cezalarını çecekleri kamplara varan mahkûmları genellikle kamp kapılarında yazan; “SSCB’de Çalışma Bir Dürüstlük, Şeref, Cesaret ve Kahramanlık Meselesidir!”, “Sadece Çalışarak Anavatana Borcumu Ödeyeceğim”, “Demir Yumrukla, İnsanlığa Mutluluk Getireceğiz” sloganları karşılamıştır.¹⁷² Daha sonra kamp alanı içerisinde mahkûmların yoklamaları alınır ve bitlerinden ayıklanmaları için tıraş edilir, duş aldırılır. İçlerinde hasta olanlar varsa ayrılır ve revire gönderilir.¹⁷³

Mahkûmlar bu işlemlerden geçtikten sonra kendilerine postal, iç çamaşırı, üzerinde mahkûm numaraları yazan elbiseler verilmekte, sonrasında herkes kendileri için ayrılan barakalara geçmektedir.¹⁷⁴

Kamplardaki zorlu çalışma koşullarının yanında bir de güçlü mahkûmların güçsüz olan mahkûmlar üzerinde kurduğu tahakküm, şartları daha da zor hâle getirmiştir. Mahkûmlar hem çalınmasın diye eşyaları muhafaza etmek hem de başkaları el koymasın diye barakadaki yerlerini kollamak durumunda kalmışlardır. Kimi zamanda gizliden gizliye gerek duyulmaksızın bir adi suçlu tarafından ceketlerin

¹⁷⁰ Applebaum, **a.g.e.**, s. 166, 167.

¹⁷¹ Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 1, s. 461.

¹⁷² Applebaum, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁷³ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 50.

¹⁷⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s.244.

istendiği ya da yine mahkûma ait bir eşyanın rıza dışında üzerine kumar oynandığı zamanlar olmuştur.¹⁷⁵

Muhtemeldir ki birçok mahkûm kamplara gelene kadar içinde bulundukları şartlar nedeniyle bir an önce cezalarını çekecekleri kamplara varmak istemişlerdir. Fakat yine muhtemeldir ki gerek iktidarın mahkûmlara yüklediği ağır iş yükü, gerek kamp idaresinin kanunlar dışındaki keyfiyetçi uygulamaları, gerekse güçlü mahkûmların kendilerinden güçsüz mahkûmlar üzerinde kurdukları zulme dönüşen baskı, kamp öncesi dönemi aratır olmuştur.

¹⁷⁵ Dallin, Nicolaevski, **a.g.e.**, s. 29.

İKİNCİ BÖLÜM

GULAG'DA GÜNLÜK YAŞAM VE ÇALIŞMA HAYATI

Kamptan kampa ve yıldan yıla belirli değişiklikler olsa da günlük rutin işleyişler konusunda kamplar birbirine benzemektedir. Kuruluş felsefesinde mahkûm emeğinde yararlanılmanın olduğu bu kamplarda kuruluş felsefesiyle doğru orantılı olarak verimin en fazla alınması hedeflenmiş ve mahkûmlar genellikle oldukça erken saatte uyandırılmış ve hızlı kahvaltı sonrası iş başı yaptırılmıştır.¹⁷⁶

Eski bir GULAG mahkûmu olan Aleksandr Soljenitsin'in kaleme aldığı ve GULAG kampındaki mahkûmunun bir gününün anlattığı *İvan Denisoviç'in Bir Günü* adlı romanında başkarakterin güne başlama anını şu cümleler ile anlatmaktadır:¹⁷⁷

"Her sabah olduğu gibi saat beşte ana barakanın yanındaki demir putrelere¹⁷⁸ vurularak kalk işareti verildi. İki parmak buz tutmuş pencerelerden zayıflayarak geçen çınlama sesi bir iki kere üsteledikten sonra durdu. Hava o kadar soğuktu ki nöbetçi daha fazla vurmaktan vazgeçti."

Mahkûmlar çalışma zamanları dışında çit veya dikenli tellerle çevrili, gözetleme kulelerinde silahlı muhafızların bulunduğu kamp bölgesinde zamanlarını geçirmiştir. Kamplarda ısınma ve kalabalık büyük sorun oluşturmuş fakat güçlü mahkûmun güçsüz mahkûm üzerinde kurmaya çalıştığı şiddete varan baskı ve mahkûmlar arasındaki muhbirlik daha büyük sorunlara yol açmıştır.¹⁷⁹

1940 yılında tutuklanıp GULAG kamplarına gönderilen ve tahliye olduktan sonra ülkesi Polonya'da röportaj veren bir kimya mühendisi kamp hayatı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:¹⁸⁰

"Kamp 2,5 metre yüksekliğinde ahşap bir çitle çevrili yaklaşık 220 x 90 metrelik bir dikdörtgen şeklindeydi. Kampın içinde çitten 3 metre uzunluğunda bir engel vardı. Mahkûmların sadece o bariyere kadar gitmelerine izin veriliyordu. Bariyer ve çit arasındaki boşlukta bir mahkûm bulunması durumunda nöbetçinin uyarı yapmadan ateş etmesine izin verilmiştir. Nöbetçiler, kampın köşelerindeki

¹⁷⁶ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁷⁷ Aleksandr İ. Soljenitsin, *İvan Denisoviç'in Bir Günü*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 5.

¹⁷⁸ Putrel: Yapılarda, demir yollarında kullanılan demir giriş. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

¹⁷⁹ **Living in the Gulag**, "Çevrimiçi" <https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/living.php.html> Erişim. 13/10/2021.

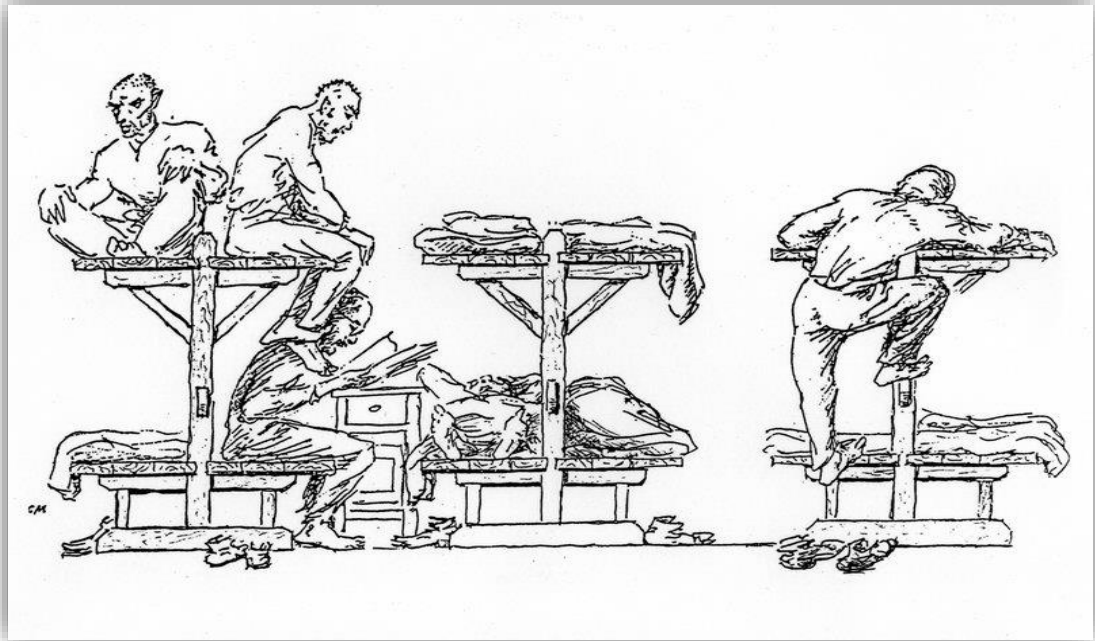
¹⁸⁰ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 23.

gözetleme kulelerine ve ayrıca çitin uzun kenarlarının ortasına yerleştirilmiştir. Kampta iki çıkış vardı. Bu çıkışlarda, kamptan ayrılan ve kampa dönen mahkûmları kontrol eden askerlerin bulunduğu küçük kışlalar vardı. Kampta mahkûmların kaldığı yerler ve hizmet binaları vardı. Hamam, ilaçlama binası, çamaşırhane, mutfak, kunduracı ve terzi atölyeleri, giyim deposu, yiyecek deposu, kulüp ve fırın...

Kışla, çoğunlukla 7 x 20 metrelik bir dikdörtgen şeklindeydi ve tek katlı idi. İçeride iki katlı özel yataklar vardı ve bunlar oldukça rahattı. Ancak hükümlü akını oldukça bu yataklar genellikle kışla sıkıntısı nedeniyle kaldırıldı ve uzun ahşap uyku rafları inşa edildi. Birkaç Polonya kafilesinin gelmesinden sonra, aşırı kalabalık nedeniyle barınma koşulları korkunç hale geldi. Kışla her zaman nemliydi, insanlar çalışırken ıslanan kıyafetlerini kuruyorlardı, zemin hiç kurumayan çamurla kaplıydı. Bütün kışla küçük bir ampulle loş bir şekilde aydınlatılmıştı. Kışlanın ortasında, çalışmaktan bitkin düşen insanların yarı uykulu oturdukları masalar ve banklar vardı. Bazıları işten hemen sonra, ertesi sabaha kadar soyunmadan ranzalarına düştü. Bu süre zarfında hamam ve ilaçlama ünitesi, bakımı yapılan buhar kazanındaki bir arıza nedeniyle kullanılamıyordu. Böylece 7 hafta boyunca kendimizi yıkama ve iç çamaşırlarımızı değiştirme imkânımız reddedildi. İnsanlar bitlerin istilasına uğradı.”

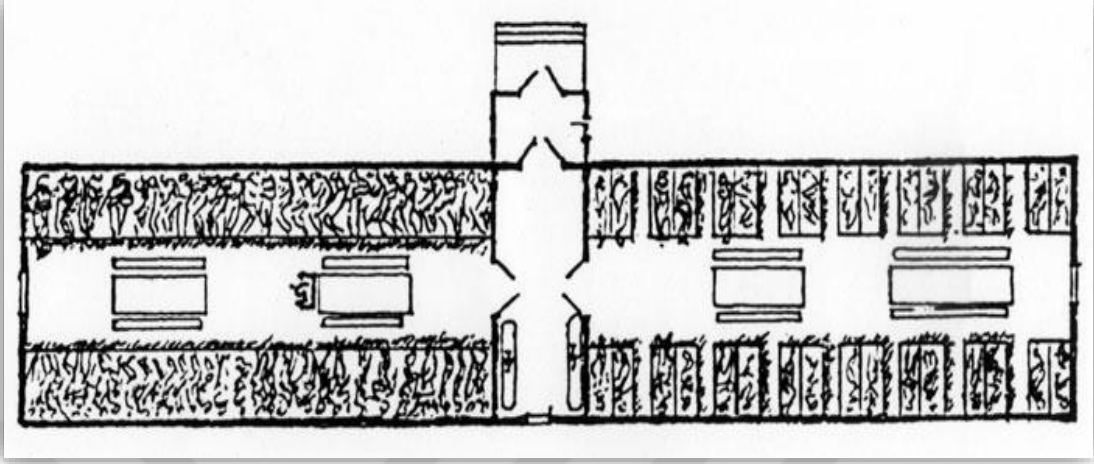
Polonyalı mahkûmun röportajında tasvir ettiği kampa benzer bir tasviri, yine eski bir kamp mahkûmu olan Jacques Rossi tahliyesinden sonra yayımladığı resim 1 ve 2’de gösterilen çizimlerde ortaya koymuştur.

Görsel 1: Kamplardaki Mahkûm Yoğunluğu Nedeniyle Tercih Edilen Ranza Sistemi.¹⁸¹

¹⁸¹ Excerpts Taken From Jacques Rossi's Books And Drawings, "Çevrimiçi" <http://www.jacques-rossi-goulag.org/Goulag?lang=en> Erişim Tarihi: 24/10/2021.

Görsel 2: Dikdörtgen Şeklindeki Kışla Çizimi¹⁸²

1. Kampların ve Mahkûmların Durumu

Kampların çoğu, ev eşyaları temininin büyük bir sorun olduğu SSCB'nin uzak, seyrek nüfuslu bölgelerinde bulunuyordu. Bu sebepten mahkûmlar; kaşık, kâse, tarak gibi gerekli eşyaları kendileri yapmak durumunda kalmışlardır. Ayakkabı ve kıyafetleri tamir etme, bir arama sırasında kendi kaşığınızı veya tencerenizi gizleme becerisi bazen kampta bir ölüm kalım meselesi olmuştur.¹⁸³

Fotoğraf 2: Mahkûmların Yemek Yemek İçin Kullandıkları Araç Gereçler¹⁸⁴

¹⁸² A.y., “Çevrimiçi” <http://www.jacques-rossi-goulag.org/Goulag?lang=en> Erişim Tarihi: 24/10/2021.

¹⁸³ Gulag History Museum, a.g.e., s .78.

¹⁸⁴ Living in the Gulag, “Çevrimiçi” <https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/living.php.html> Erişim Tarihi: 30/11/2021.

Fotoğraf 3: 1930'larda Kolıma'daki Bir Çalışma Kampında Mahkûmlar Tarafından Teneke Kutudan Yapılmış Tencere¹⁸⁵

Fotoğraf 4: 1930'larda Kolıma'daki Bugutychag Çalışma Kampında Mahkûmlar Tarafından Yapılan Kamp Kupası¹⁸⁶

¹⁸⁵ A.y., 30/11/2021. Orijinali gazyağı ölçüm kabı olarak üretilen bu kap, muhtemelen bir mahkûm tarafından kişisel kupası olarak kullanmak üzere kamp atölyesinden çalınmıştır.

¹⁸⁶ A.y., 30/11/2021.

Kamplardaki hijyen ve salgın hastalıklar büyük problemlere yol açmıştır. Yeterli besini elde edemeyen ve temizlik koşullarını sağlayamayan mahkûmlar revirleri doldurmuştur. NKVD'nin Ukhta-Pechora kampının denetiminin sonuçları hakkında düzenlediği 20 Ocak 1938 tarihli rapor, mahkûmların yaşam koşulları ile ilgili fikir vermesi açısından önemlidir. Çok gizli ibaresi ile başlayan bu raporda Kniazhy Pogost-Chibiu Demiryolu ve Chibiu-Krutaya Otoyolu'nun inşasındaki kamp bölümleri ile ilgili şu ifadeler geçmektedir:¹⁸⁷

“Pislik bazı kamp merkezlerinde tek kelimeyle felaket durumda. Neredeyse hiç çarşaf yok ve mahkûmlar çıplak, kirli ranzalarda uyuyor. Bazı kamp merkezlerinde barakalardaki koku dayanılmaz çünkü insanlar hamama neredeyse hiç gitmiyorlar. Nadir istisnalar dışında iç çamaşırları kirli ve aylarca yıkanmıyor. Kamp bölümlerinde hemen hemen hiç iç çamaşırı değişimi yoktur ve bu nedenle insanların banyoya gittikleri yerde banyo yapmak amacını tam olarak yerine getirmez. Kıyafetler fena halde yetersiz ve bazı kamp merkezlerinde birçok mahkûm kıyafeti olmadığı için çalışmıyor. Bir deri bir kemik kalmış mahkûmların bulunduğu kamp bölümlerinde koşullar, bulaşıcı hastalıkların ve toplu ölümlerin cenneti olabilecekleri şekildedir. (Aralık ayında on ikinci kamp merkezinde 38 kişi öldü). Krutaia-Chibiu karayolu üzerindeki çoğu kamp merkezinde, mahkûmlar kışlalarda üst üste uyudukları için tıka basa dolular. Ne ranzalarda ne de altlarında fazladan boşluk yoktur. Mahkûmlara verilen yiyecekler son derece kötü. Hemen hemen tüm mutfaklar hijyenik değildir. Aralık ayı boyunca, çoğu kamp merkezine et, balık veya yağ verilmedi ve bazı yerlerde çorbalar sebzesiz yapılmış (un eklenerek - buna karıştırma denir). Bazı kamp merkezlerinde, yenmesi neredeyse imkânsız olan az pişmiş ekmekler veriliyor. Bazı kamp merkezlerinde (altıncı kamp merkezi, on ikinci kamp merkezi ve on altıncı kamp merkezi) mahkûmların kaşıkları veya kâseleri yoktur, bu da onları kelimenin tam anlamıyla vahşileştiriyor. Hastalar (ishal ve zührevi hastalar vb.) diğer mahkûmlarla (demiryolu ve otoyol yapım yerlerinde vb.) ortak alanlarda kalıyorlar. Doğal olarak, bu durum kamp nüfusu için feci fiziksel koşullara ve mahkûmların asgari düzeyde istihdam edilmesine yol açmıştır. [...]”

Bu rapor kamplardaki mahkûmların vahim durumunu gözler önüne sermek adına önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Kamp istihkakları için düzenlenen yönetmelikler bu durumun tersini göstermiştir. Fakat yine birçok konuda olduğu gibi resmiyet ile uygulama farklılık göstermiştir. Günlük gıda istihkakında yaşanan yönetmelik ile çelişen durumlar hem hatıratlara hem de müfettiş raporlarına yansımıştır. Raporlarda bazı kamplarda mahkûmlara istihkaklarından olan kırmızı et, balık gibi besinlerin gereken sıklığın çok altında verildiği, şekerin ise hiç verilmediği belirtilmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Khlevniuk, a.g.e., s. 175, 176.

¹⁸⁸ Applebaum, a.g.e., s. 210.

1.1. Kamplarda Günlük Rutin İşleyiş

GULAG kamplarının genelinde günlük rutin uygulama şu şekilde gerçekleşmektedir;¹⁸⁹

Kalkış Saati	: 4:00
Kahvaltı ve Hazırlık Saati	: 5:00-6:00 arası
İşe Başlama Saati	: 6:00
Öğle Yemeği	: 12:00-13:00 arası
Akşam Yemeği	: 19:00-20:00 arası
Akşam Sayımı	: 21:00-22:00 arası

Bu rutin program, 1930'lu yıllarla 1940'lı yıllarda farklı uygulanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte çalışma saati programı daha katı bir hal almış, saatler resmî olarak on bir saate çıkarılmıştır. GULAG idaresince uyku saati ise en az 8 saat olarak belirlenmiştir. Ancak bazı kamp komutanları bu emirlere uymamış, mahkûmların çok daha az saat uyku ile çalıştırmıştır. Ayrıca çalışma saatlerinde kış ve yaz aylarında iki farklı şekilde uygulanmıştır.¹⁹⁰

Örneğin 1946 yılından Sibiry'a sınırına yakın Ural Dağları'nın ormanlık bölgesinde bir tomruk kampı olarak Perm 36 olarak bilinen ITK-6 Kampı'nda günlük işleyiş şu şekildedir:¹⁹¹

Kalkış Saati	:06:00
Kahvaltı ve Hazırlık Saati	:06:30
Yoklama	:07:00
İşe başlamak İçin Ormana Yürüyüş (yaklaşık 1.5 saat)	:07:30
Kampa Dönüş (yaklaşık 1.5 saat)	:18:00

¹⁸⁹ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 119.

¹⁹⁰ Applebaum, **a.g.e.**, s. 191.

¹⁹¹ **Perm-36 Gulag Camp, "Çevrimiçi"**
<https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/perm36.php.html> Erişim Tarihi: 13/03/2022.

Akşam Yemeği :19:30

Yemek Sonrası Kamp İşi Görevleri (odun doğrama, kar küreme, bahçe işleri, yol tamiri vb.) :20:00

Işıkların Kapanışı :23:00

Mahkûmların izin günleri de bulunmakta, sıcaklık eksi 41 dereceyi gösterdiğinde izin günleri haricinde o günü çalışmadan geçirmeleri gerekmektedir. Ancak bu kural da kamp yöneticilerinin inisiyatifinde bırakılmıştır.¹⁹²

Mahkûmlar çalışma günleri ve saatleri dışındaki zamanı genellikle gözetleme kuleleri ile tepesinde taş, ahşap ve hatta sadece dikenli tel duvarlar, kafeteryalar, tıbbi klinikler, hamamlar ve benzeri gibi barakaların ve ortak binaların kamp bölgelerini çevrelediği yaşam alanlarında geçirmişlerdir. Her kamp bölgesi yapısı itibariyle belirli farklılık göstermiştir. Bazılarının duvarları yoktu, sadece dikenli telleri vardı, bazılarının tıbbi kliniği veya banyosu yoktu. Bazen komşu kamp bölgeleri arasında ortak tesislerin paylaşıldığı da olmuştur.¹⁹³

1.2. Kamp İçi Güvenlik ve Suçlar

GULAG kampları, bünyesinde her türlü suçtan mahkûmu barındırmıştır. Cinsel saldırı, cinayet, hırsızlık, dolandırıcılık, görevi kötüye kullanma, rüşvet gibi suçların yanında ceza kanunun 58. maddesinden hüküm giyen karşı devrimcilikle suçlanan akademisyenler, edebiyatçılar, aydınlar, siyasi muhalifler hep bir kampta tutulmuşlardır.

Kamplarda temel gıda maddelerinin, giyimin, beslenmede önem arz eden araç gereçlerin kısıtlı olması mahkûmlar arası suç oranının artmasında önemli etken olmuştur. Gerek kamp yönetiminin verdiği işleri yerine getirmek için gerekse öz savunmasını gerçekleştirmek için güçlü olmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu da çeşitli gruplaşmalara yol açmıştır. İnsanlık dışı şartlarda mahkûmlar hayatta kalmak

¹⁹² Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁹³ Steven A. Barnes, **Death and Redemption: The Gulag and the Shaping of Soviet Society**, New Jersey, Princeton University Press, 2011, s. 39.

için bir başka mahkûmun canına kıymaktan, ellerindeki yiyecekleri alıp onları açlığa mahkûm etmekten geri durmamışlardır.¹⁹⁴

İaşe, en önemli hırsızlık ve gasp nedeni olmakla birlikte paraya, elbiseye, özellikle sobaya yakın olan ayrıcalıklı görülen yataklara gücü elinde bulunduran mahkûmlar tarafından el konulması önemli güvenlik sorunlarından biri olmuştur.¹⁹⁵ Kampların mahkûmları soktuğu psikolojik durum, açlık, bağımlılar için nikotin ihtiyacı arkadaşlar arasında bile hırsızlık için geçerli bir sebep olmuştur.¹⁹⁶

Hırsızlık sadece mahkûmların birbirlerinden elde edecekleri mal üzerinden gerçekleşmemiştir. Kamp malzemeleri ve gıda maddeleri de hırsızlık için önemli bir unsur olmuştur. Burada en şanslı olan kişiler mutfakta, depolarda, kamp çiftliklerinde çalışan mahkûmlar olmuştur. Uzak diyarlarda meydana getirilen ve yiyecek kıtlığının olduğu bu kamplarda bölgedeki serbest işçi ve gardiyanlar da hırsızlık eylemini gerçekleştirenler arasında olmuşlardır.¹⁹⁷

Kamplarda, “urka” adı verilen profesyonel suçlular gardiyanların da kayırması ile ayrıcalıklı bir konuma erişmişleridir. Urkaların diğer mahkûmlar üzerindeki otoritesi nizamın sağlanması açısından gardiyanlar adına olumlu sonuçlar doğurmuştur. Elde ettikleri ayrıcalık sayesinde diğer mahkûmlara karşı suç işlemekten çekinmeyen urkaları, II. Dünya Savaşı sırasında esir alınan Polonyalı yargıç şu şekilde tarif etmektedir:¹⁹⁸

“Katillerle, haydutlarla, hırsızlarla, mahkûmlarla ve tüm yeraltı dünyasıyla temas kurmuştum, ama bir adamın böylesine canavarca hayvancılığa düşebileceğini hayal etmemiştim... Bizimle yürüyen kamp mahkûmları ile çalışan erkek grupları ve özellikle de kadınlar arasında sarf edilen müstehcen küfürler raylarda, iğrenmeye ve korkuya neden oldu. Kısa sürede, özellikle de (bizim) paketlerimizden yapılan ayakkabı ve giysi hırsızlığına alıştık ki bu [kamp yetkilileri] tarafından açıkça hoşgörülle karşılandı...[Onlar] yalnızca mahkûmların kaçmalarını engellemekle ilgilendiler. Eşyalarım için endişelenmiyordum; İlk geceyi geçirdiğimiz yerde çoktan soyulmuştum.”

¹⁹⁴ Yıldırım, **a.g.e.**, s.248.

¹⁹⁵ Bektöre, **a.g.e.**, s. 121, Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 174.

¹⁹⁶ Neriman Öztürkmen, **Esir Kartallar**, Ankara, Altınok Matbaası, 1970, s. 177.

¹⁹⁷ Applebaum, **a.g.e.**, s. 211.

¹⁹⁸ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 24.

Kamplarda birbirlerine en çok bağlanan grup urkalardır. Bu sayede iyi besleniyor, iyi giyiniyor ve iyi yaşıyorlardı. Gardiyanların bu gurubun işledikleri suçlara karşı duyarsız kalmasının nedenlerinden biri de siyasi suçlulara karşı işlenmesiydi. Halk düşmanı olarak anılan siyasi suçlular gerek kamp yönetiminin gerekse diğer suçlardan ceza alan mahkûmların hedef kitlesi konumunda olmuşlardır.¹⁹⁹

1.3. Sağlık

Her lagpunktun²⁰⁰ sağlık biriminde bir doktor, eğer yoksa hemşire ya da tıp eğitimi almış bir personel bulunmaktadır. Fakat II. Dünya Savaşı sırasında istisna bir durum olmuş ve ne doktor ne de başka bir sağlık personeli kamplarda hizmet verebilmiştir. Durumu ağır olan hastalar ölüme terk edilmiştir.²⁰¹

Kamp yönetimi tarafından en yüksek verimle çalıştırılmaları hedeflenen mahkûmların kurtarıcı olarak gördükleri belki de tek kamp görevlisi doktorlar olmuştur.²⁰² Ancak kamp doktorları da sistemin bir parçası olmaktan pek ileri gidebildikleri söylenemez. Doktorlara belirli oranda hastanın muayene edilmesi ve yine bunların da yüz 3 ilâ 5 arası kadarına rapor verebilme yetkisi verilmiş, fazlası olması durumunda haklarında soruşturma başlatılması için bir sebep sayılmıştır.²⁰³

Yeteri kadar dinlenemeyen, yeterli besini tüketemeyen, hijyen koşullarından yoksun ortamlarda hayatlarını idame ettiren mahkûmların ölümcül hastalıklara yakalanması da kaçınılmaz hâle gelmiştir. Mahkûmlarda görülen en önemli hastalıklar; C vitamininin aşırı derecede yetersizliğine bağlı olarak gelişen bir hastalık türü olup anemi, hareket kısıtlılığı, halsizlik, kanamalar, kol ve bacaklarda ağrı, vücudun bazı bölgelerinde şişlik, cilt problemleri, diş eti hastalıkları ve diş kaybı gibi olumsuzluklarını içeren İskorbüt hastalığı, B3 vitamini (Niasin) eksikliğinde ortaya çıkan mısırın temel besin olduğu iyi beslenmeyen ve protein tüketimi düşük toplumlarda görülen ve derinin açık bölümlerinde kızıl lekelerin meydana gelmesi,

¹⁹⁹ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 113.

²⁰⁰ Lagpunkt: Kampların en küçük bölümü.

²⁰¹ Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 2, s. 170.

²⁰² Applebaum, **a.g.e.**, s. 369.

²⁰³ **A.e.**, s. 373.

sinir sistemi ile sindirim sistemi bozuklukları, kusma, karın ağrısı etkileri görülen Pellegra hastalığı, içmede ve çeşitli işlerde kullanılan kirli sularla ve temiz olmayan yiyeceklerle bulaşan, ilerlemesiyle birlikte kalp, beyin, böbrek, akciğer, karaciğer, göz ve kulak sinirlerini etkileyebilen bulaşıcı bir hastalık olan Tifo hastalığıdır. Sık görülen bu hastalıklar ölümcül sonuçlar doğurmaktadır.

II. Dünya Savaşı'nda Ruslara esir düşen Alman Teğmen Holl Adelbert de kamplarda kaldığı sürede salgın hastalıklar ile mücadele ettiklerini, hayatta kalanların zayıf, bitkin ve gölgeyi andırır bir hale büründüğünü ifade etmektedir. Ayrıca Adelbert, ayda bir doktorlardan oluşan heyetin kendilerini muayene etmek için görevlendirildiğini ve bunun sonucunda hastanın durumuna göre yapabileceği işe karar verildiğini belirtmektedir.²⁰⁴

Günlük tayınlar, kalabalık barakalar, iklim koşulları, çalışma şartları ve doktorlara koyulan hasta kotaları göz önüne alındığında kamplarda hayatta kalmayı başaran mahkûmların nasıl bir yaşam mücadelesi verdiği daha iyi anlaşılmaktadır.

2. Kamplarda Kadın ve Çocuk Mahkûmların Durumu

GULAG kampları ile ilgili değinilmesi gereken önemli konularından biri de kadın mahkûmlar ve bu mahkûmların çocukları meselesidir. Kadın mahkûmların bir kısmı fahişelik, hırsızlık, rahibe olmak gibi nedenler ile kamplarda çalışmaya mahkûm edilmişlerdir.²⁰⁵ Mahkûm edilenlerden önemli bir kısmı da “vatan hainlerinin/halk düşmanlarının eşleri” olmak suçundan hüküm giyenlerdi.

Halk İşçileri Komiserinin 15 Ağustos 1937 tarihli, 00486 numaralı emrine göre vatan hainlerinin eşleri tutuklanıp 5 ile 8 yıl süreyle kamplara gönderilmiştir. “Sosyal açıdan tehlikeli ve Sovyet karşıtı eylemlerde bulunabilecek” kişiler olarak görülen 15 yaşın üzerindeki çocukların kamplara, ıslah işçileri kolonilerine veya özel yetimhanelere gönderilmesi ayrıca yetim çocuklarının yetimhaneye veya akrabalarının bakımına verilmesi de emredilmiştir.²⁰⁶

²⁰⁴ Öztürkmen, **a.g.e.**, s. 198.

²⁰⁵ N. Çakır, **a.g.e.**, s. 100.

²⁰⁶ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 147.

1937-1938'deki Büyük Terör döneminde, "halk düşmanı" suçlamasıyla yüz binlerce insan öldürülmüş ya da kamplara gönderilmiştir. Aynı bu kişiler gibi aile üyelerinin de hayatları felce uğramıştır. Vatan hainlerinin aile ferdi olmak suçlaması ile tutuklanan binlerce insanın yerleştirilmesi zorunluluğundan doğan kamp ihtiyacının karşılanması için Kazakistan'ın Karaganda şehrinde bulunan Karlag isimli kamp kullanılmıştır. Karlag'ın şubesi olarak Akmola şehrinde bir bölüm oluşturulmuştur. Kazakistan'ın bugünkü başkenti Astana şehrinin eski adı olan Akmola'da kurulan bu kampa kadın mahkûmlar gayriresmî olarak kampın Rusça adının baş harflerinden oluşan ALJİR²⁰⁷ adını vermişlerdir. 1938'de ALJİR'deki mahkûm sayısı 8 bine ulaşmış ve bu da onu SSCB'deki en büyük kadın kampı yapmıştır.²⁰⁸

Kadın tutukluların sayılarının bu denli artması tutuklu çocuk sayısının artmasını da beraberinde getirmiştir. Tutuklanan ebeveynlerin çocukları, kabul merkezlerine ve ardından çocuk kurumlarına gönderilmiştir. Toplamda 22 binden fazla çocuk yetimhanelere yerleştirilmiştir.²⁰⁹

2.1. ALJİR Kampındaki Kadın Mahkûmlar

ALJİR, Kazakistan'ın Karaganda şehrindeki Karlag kampının Akmola şubesi olarak 3 Aralık 1937'de NKVD'nin emriyle kurulmuştur. Başlangıçta "R-17" olarak adlandırılmış ve 1950'ye kadar varlığını sürdürmüştür. 6 Ocak 1938'den itibaren NKVD'nin 00486 sayılı emri ile vatan haininin aile üyeleri (CHSIR)²¹⁰ kategorisine giren ve 5 ile 10 yıl hapis cezasına çarptırılan kadınlar buraya girmeye başlamıştır. ALJİR, bünyesinde barındırdığı 8 bin mahkûm ile SSCB'deki dört kadın kampının en büyüğü olmuştur. İlk bir buçuk yıl boyunca mahkûmların mektuplaşmaları, paket almaları yasaklanmıştır. Bununla birlikte, kamp için gerekli mesleklere sahip kadınların çoğunluğu uzmanlık alanlarında çalıştırılmıştır. Tıbbi komisyonda "TF" kategorisini alanlar (yani, ağır fiziksel emek için uygun olduğu kabul edilen), tarım alanlarında ve bir şantiyede yardımcı işçi olarak istihdam

²⁰⁷ Акмолинский лагерь жён изменников Родины: Аkmola Vatan Hainlerinin Eşlerinin Kampı.

²⁰⁸ Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 15.

²⁰⁹ **A.y.**, s. 15.

²¹⁰ ЧСИР: члены семьи изменника Родины (CHSIR: Vatan Haininin Aile Üyeleri).

edilmiştir. Nakış ve dikiş fabrikalarında ise hasta, malul, yaşlı ve çocuklar çalıştırılmıştır.²¹¹

Kampta tutulan kadınların emeği; tarla ekimi, bahçecilik, çeşitli tarımsal işlerde ve hayvancılık alanında kullanılmıştır. Buna ek olarak, kamptaki mahkûmlar arazi ıslahı çalışmaları yürütmüşler ve küçük bir elektrik santrali, sığır çiftlikleri, tavuklar için bir kuluçka makinesi ve bir veteriner kliniği inşa edilmiştir. Üretim göstergeleri açısından Karlag şubeleri arasında ALJİR ilk sırayı almıştır. Savaş yıllarında kampta giysi fabrikası açılmış, sonra dikiş ürünleri için bir atölye kurulmuş ve cepheye özel üniformalar sağlanmıştır.²¹²

Fotoğraf 5: Arşiv Görüntüsü: Aljir'de Baraka İçerisindeki Kadınlar²¹³

Merkezi yönetim, ALJİR kampındaki gibi rejime tehdit oluşturduğunu düşündüğü mahkûmlar üzerinde otorite boşluğu yaratmamak için kamp idarelerine çeşitli emirler göndermiştir. Bunlardan Karlag'a, özellikle Akmola şubesine gönderilen 17 Şubat 1938 tarihli olanı; *"Kamp bir devlet çiftliği değil, dinlenme evi değil, Sovyet sistemine düşman, toplum için tehlikeli unsurların yoğunlaştığı bir yer. Kampın ana görevi, bu unsurları güvenilir bir şekilde izole etmek ve onları suç faaliyetlerine devam etmek için her fırsattan mahrum etmektir. Bu*

²¹¹ Акмолинское ЛО Карагандинского ИТЛ (Akmolinskoye LO Karagandinskogo ITL), "Çevrimiçi" <https://gulagmap.ru/camp457> Erişim Tarihi: 12/12/2021.

²¹² A.y.

²¹³ Alzhir Gulag for Women – Kazakhstan, "Çevrimiçi" <http://www.uzbekjourneys.com/2015/01/alzhir-gulag-for-women-kazakhstan.html> Erişim Tarihi: 13/12/2021.

*görevin yerine getirilmesi ve rejimin gereklerine en sıkı şekilde uyulması, yalnızca kamp yönetiminin ve soruşturma organlarının komutasının değil, istisnasız tüm sivillerin işidir. Herhangi bir yasadışı bağlantı mahkûmlarla, onlar için herhangi bir rahatlama rejimi resmi görevin ihlali ve tüm sonuçlarıyla birlikte Sovyet sistemine düşman unsurların doğrudan yardımıdır." şeklindedir.*²¹⁴

ALJİR kampının ilk ciddi denetimi Ocak 1939'da yapılmıştır. Denetleneme sonucundan kampta dört binden fazla kadın mahkûmun olduğu, bu mahkûmların yetersiz beslendiği, su, yatak, kıyafet ve ayakkabı gibi eksikliklerinin olduğu tespit edilmiş ve mevcut yönetmeliğin düzenlenmesi önerilmiştir.²¹⁵

Zorlu yaşam ve çalışma koşulları ile yıllarca mücadele eden kadınlar ailelerinin bile zor tanıyacağı hallerde tahliye olmuşlardır. 14 yaşındayken annesi tahliye edilen Gertrud Yelson-Grodzianskaya adındaki kız annesi ile yıllar sonra buluşma anını şu şekilde anlatmıştır.²¹⁶

"Birdenbire trenden bir kadın indi. Koyun postundan bir elbise içindeydi, elinde kontrplak bir bavul ve sırtında bir çanta vardı. Başı tıraşlıydı. Korkunç kötü kokuyordu. Bir haftadan beri yoldaydı. Onu eve götürdüğümüzde, benden yıkanmasına yardımcı olmam istendi. [...] Mutfak ocağı üstünde su ısıttım ve soyunmasına yardım ettim. Koku dayanılır gibi değildi. Gerçek bir şoktu bu. Vücudunun her tarafında bitler kaynıyordu ve elbiselerinde hamam böcekleri dolaşıyordu. İğrendim. O kadını annem olarak değil, başka birisi olarak gördüm."

ALJİR kampı Kazak halkı için, SSCB dönemi yaşanan siyasi baskıları hatırlamak adına siyasi ve tarihi hafıza niteliği taşımaktadır. Yüz binlerce insanın sürgün edildiği, zorunlu çalışmaya tâbi tutulduğu, idam edildiği bu topraklarda simge olma özelliğini taşıyan bu kampın 2007 yılında müzeye çevrilmesi de bu sebeptendir.

2.1.1. Kadın Mahkûmlar

GULAG kamplarında kadınlar, erkeklerden farklı olarak daha büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Kadınlar; erkek kamp çalışanları, gardiyanlar ve hatta diğer erkek mahkûmlar tarafından tecavüze uğramıştır. Bazı kadın mahkûmlar, koruma ve

²¹⁴ Anfisa Rafkatovna Kukushkina, *Akmolinskiy Lager Jen "İzmennikov Rodini" İstoriya i Sudbi*, Karaganda, 2008, s. 98.

²¹⁵ A.e., s. 107,108.

²¹⁶ Figes, *Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya'sında Özel Yaşam*, s. 595.

refakat için kendi istekleri ile “kamp kocası” adı ile anılan, kamp yetkililerinden birinin metresi olma yoluna gitmiştir.²¹⁷

Soljenitsin kamptaki bazı kadınların erkek suçluların barakalarına kendi rızaları ile gidip bir parça ekmek karşılığında onlarla cinsel ilişkiye girdiklerini, erkeklerin güzel kadının yatağından, gerek rica gerekse tehditle eksik olmadığını yazmaktadır.²¹⁸

Kamplarda kadınlara imtiyazlı yaşamı sunanlar sadece idarecilerden ibaret değildir. Bazen erkek mahkûmlar da mevcut şartlara göre konforlu bir yaşam sürdürme imkânına sahip olmuştur. Ayakkabı tamirciliği sayesinde bir statü elde eden Şaşa isimli mahkûm bunlardan biridir. Şaşa, kampta hoşlandığı kadın mahkûma mektupla birlikte yaşama teklifinde bulunmuş, reddedilmesi üzerine kadını dövmek suretiyle hastanelik etmiş ve taburcu olan kadın bu olayın tekrarlanmasından korkması üzerine Şaşa ile birlikte yaşamaya başlamıştır. Bunu üzerine kadın mahkûm Tamara Rujnevits, eski elbiselerden kurtulmuş, yeni ayakkabı, ceket, pantolon sahibi olmuş ve sağlıklı beslenmeye başlamıştır.²¹⁹

Kadınların maruz kaldıkları durumların bazıları Sovyet belgelerine de yansımıştır. İvan Alekseviç Akulov’un²²⁰ 4 Haziran 1934 tarihli kamp yönetimi tarafından işlenen suçlar hakkında kaleme aldirdığı muhtıradaki; Karlag kampının üçüncü bölüm başkanı Egorov’un, sorgulama bahanesiyle hapsedilen kadınları cinsel ilişkilere zorladığı, Svirlag’da yine bir yöneticinin alkol adlıktan sonra statüsünü kullanarak kadın mahkûmlar ile cinsel ilişkiye girdiğini yazmaktadır.²²¹

Tecavüz ve cinsel ilişkiye zorlanmanın dışında gece yarısı kadınların duvara karşı sıraya dizilip çınl çıplak soyulup aranma uygulaması da yapılmıştır. Kadınlar tarafından utanç verici bir durum olarak görülen bu uygulamayı 12 yıl kamplarda

²¹⁷ **Women in the Gulag,** “Çevrimiçi” <https://gulaghstory.org/nps/onlineexhibit/stalin/women.php.html> Erişim Tarihi: 13/12/2021, N. Çakır, **a.g.e.**, s. 106.

²¹⁸ Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 2, s. 190.

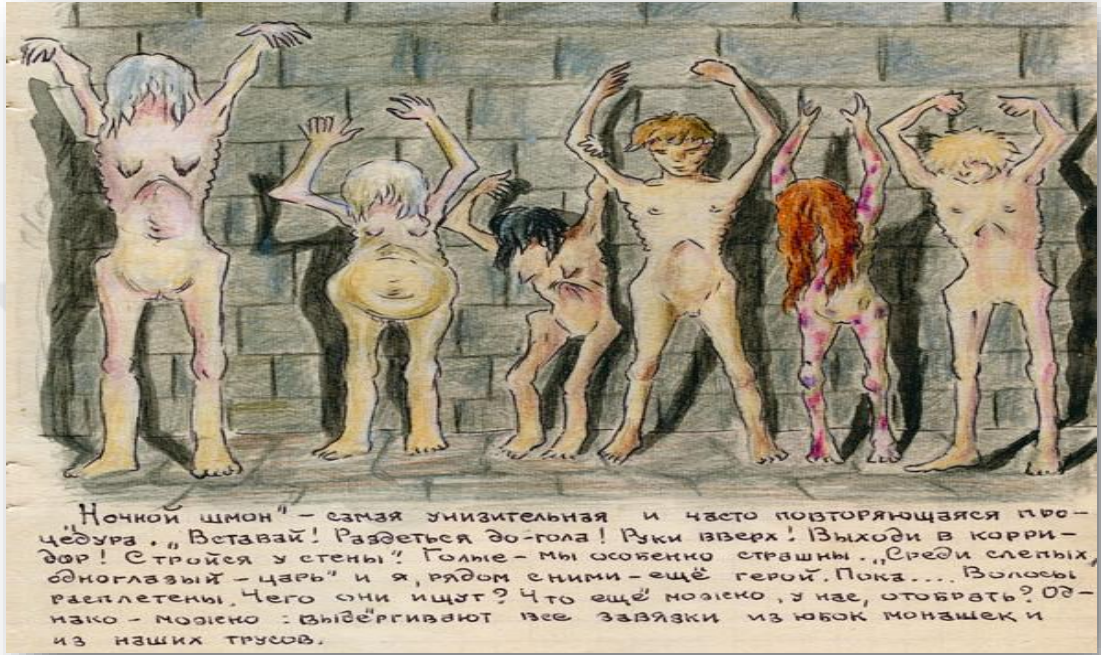
²¹⁹ Applebaum, **a.g.e.**, s. 309.

²²⁰ SSCB’de OGPU başkan yardımcılığı, Başsavcılık, Merkez Yürütme Komitesi (MSK) Sekreterliği gibi önemli görevler üstlenmiş, 1937’de vurularak idam edilmiştir.

²²¹ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 103.

kalmış bir kadın mahkûm olan Eufrosinia Kersnovskaya tahliyesi sonrası yayımladığı anılarında resmetmiştir.

Görsel 3: Eski Bir GULAG Mahkûmu olan Evfrosiniya Kersnovskaya'nın Kadın Mahkûmların Çıplak Aranmasını Tasvir Ettiği Çizimi.²²²

Kamplardaki kadın oranları yıllara göre farklılık göstermiştir. İhtimaldir ki II. Dünya Savaşı bu farklılıkta önemli etken olmuştur. Gerek mevcut ordunun, gerekse mahkûmların bazılarının cepheye gönderilmesi bu dönemde kamplardaki kadın oranının artışa sebep olmuştur.

Tablo 6: Belirli Yıllarda GULAG Kamplarında Bulunan Kadın Mahkûm Oranı²²³

YILLAR	KADIN MAHKÛM ORANI
1942	% 13
1945	% 30
1948	% 22
1951	% 17
1952	% 17

²²² Women in the Gulag, “Çevrimiçi” <https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/women.php.html> Erişim Tarihi: 17/12/2021.

²²³ Applebaum, a.g.e., s. 310.

GULAG sistemi içerisinde bazı yıllarda kadınlar lehine gelişmeler olmuştur. 1945, 1948 ve 1949 yılları bunlardan bazılarıdır. Bu yıllarda hamile kadınlara ve küçük çocukları olan kadınlara yönelik af çıkarılmış ve kadınlar serbest bırakılmıştır. 1949 yılında kamplarındaki 503.000 kadından 9.300'ü hamileydi ve 23.750'si kamplarda küçük çocuğa sahipti.²²⁴ Prof. Dr. Anfisa Rafkatovna Kukuşkina'nın aktardığı bilgilere göre 1949 yılındaki af, Stalin'in yakın çalışma arkadaşı olan Georgi Malenkov'un önerisi üzerine gerçekleşmiştir. Kukuşkina, bunun nedenini de GULAG'daki çocukların bakımı için harcanan 166 milyon Ruble'den kurtulmak olarak belirtmektedir.²²⁵

Kamplardaki af konusu ile ilgili, kadın mahkûmları da yakından ilgilendiren en önemli gelişme Stalin'in ölümünden hemen sonra yaşanmıştır. Stalin'in ölümü üzerine Lavrenti Beria²²⁶ 5 yıldan az hapis cezasına çarptırılan mahkûmları, hamile kadınları, çocuklu kadınları ve 18 yaşın altındaki tüm çocukları kapsayan toplu af ilan etmiştir.²²⁷

Kadınların arasında bilinçli olarak da hamile kalanlar olmuştur. Bu sayede daha hafif işlerde çalışma imkânı ve çocuklu kadınlar için çıkarılan aflardan yararlanılma imkânı elde edilmiştir. Ancak bu aflardan karşı devrimci olma suçundan hüküm giyen kadınlar yararlanamamıştır.²²⁸

GULAG kampları içerisinde ALJİR'den sonra kadın nüfusun en yoğun olduğu kamp, bugünkü Mordovya Cumhuriyeti sınırları içerisindeki Temnikovskiy Bölgesi'nde bulunan Temlag'dır. Temlag'ın ana üretim unsuru keresteciliktir. Kampın 1943 yılında bünyesinde barındırdığı 14.896 mahkûmdan 6.204 gibi önemli bir bölümünü kadınlar oluşturmuştur.²²⁹

²²⁴ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 7.

²²⁵ Rafkatovna, **a.g.e.**, s. 198.

²²⁶ OGPU ve NKVD başkanlığı yapmış, II. Dünya Savaşı sonunda Kırım ve Kafkasya halklarının Orta Asya'ya ve Sibirya'ya sürülmesini emretmiş, Stalin'in ölümü sonrası başbakan yardımcılığı yaptığı sırada Kruşçev'e karşı bir gruplaşma içine girmiş ve sonrasında Haziran 1953 yılında tutuklanarak idam edilmiştir.

²²⁷ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 33.

²²⁸ Applebaum, **a.g.e.**, s. 317.

²²⁹ Темниковский ИТЛ (Temnikovskiy ITL), “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/camp73> Erişim Tarihi: 11/01/2022.

2.2. Mahkûm Çocukları

Sayısız çocuk anneleriyle birlikte tutuklanıp kamplara gönderilirken, önemli sayıda çocuk da kamplarda doğmuştur. Mahkûmlar arasında kadın nüfusunun artışı ile birlikte doğum oranlarında da artış olmuştur. Kadın mahkûmların sayısı 1930'ların sonlarında halk düşmanlarının eşlerini tutuklama kampanyası sırasında istikrarlı bir şekilde artmış ve II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da bu artış devam etmiştir.²³⁰

Mahkûm çocuklarından bazılarının anneleri hamileyken tutuklanmış ve doğum işlemi kamplarda gerçekleşmiştir. Bazılarının da anneleri diğer mahkûmlarla ya da kamp görevlileriyle yaşadıkları birliktelik sonucu hamile kalmış ve bu şekilde kamp çocuklarına yenileri eklenmiştir. Bu durumlardan dolayı kamplarda doğumevleri ve küçük çocuklar için kreş yapılmıştır.²³¹

Üretim felsefesi üzerine kurulan bir sistemde üretemeyecek durumda olan belirli yaş altı çocukların kamplarda oluşu yönetim tarafından pek hoş görülmemiştir. Bu sebeptendir ki kimi kamplarda bulunan çocuk yurtlarında barınma açısından hiç iç açıcı olamayan manzaralar rapor edilmiştir.²³²

Bazı kamplarda iki yaşına gelen çocuklar, bazı kamplarda ise üç yaşına gelen çocuklar annelerinden alınıp yetimhanelere gönderilmiştir. Bu çocuklardan bazılarının akıbeti belli değildir. İhtimaldir ki kimisi yetimhanelere sevk edilme sırasında, kimisi ise gittikleri yerdeki olumsuz koşullar nedeni ile yaşamını yitirmiştir.²³³

Yetimhaneye gönderilen çocuklar 8 yaşına, yani okul çağına geldikleri vakit farklı bir yetimhaneye gönderilmiştir. Fakat bazen yetimhanedeki doluluktan bu değişimin gerçekleşmediği de olmuştur.²³⁴

Annelerinden ayrılan ve yetimhanelere gönderilen çocukların yaşam koşulları, geldikleri kamplar ile bazı yönlerden benzerlik göstermektedir. Kalabalık olma ve beslenme yetersizliği başlıca benzerliklerdendir. Ailesinin 1937'de tutuklanması

²³⁰ Alayne Switzer, "Children of the Gulag", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **The Graduate School of the University of Oregon**, Oregon, 2008, s. 49.

²³¹ Applebaum, a.g.e, s. 316.

²³² Applebaum, a.g.e, s. 321.

²³³ Switzer, a.g.e, s. 56, Hosford, Kachurin, Lamont, a.g.e., s. 21.

²³⁴ Jehanne M Gheith, Katherine R. Jolluck, **Gulag Voices Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile**, Palgrave Macmillan, New York, 2011, s. 121.

sonucu 5 yaşındayken yetimhaneye gönderilen Boris İsrailovich Faifman beslenme koşulları ile ilgili yaşadıklarını şu şekilde anlatmıştır:²³⁵

”Ben okul öncesi yetimhanedeyken, 1939 Savaşı (II. Dünya Savaşı) tam da o zaman patlak vermişti. Yiyecek konusunda pek bir şeyimiz yoktu. Yemek olarak hatırladığım tek şey, bize soya kaşa²³⁶ yedirmeleriydi. Görevlinin bize alaycı bir sesle ”Yiyin çocuklar, biraz kaşa yiyin! Ah, ne lezzetli yulaf lapası!” demesi çok iticiydi. Biz soya kaşası ile besledikleri için, işlerin oldukça kötü olduğunu ve sonra bize bu sebepten şekersiz çay verdikleri sonucuna vardım. Ve görevliler ayrıca ekmeği tuz serpiştirirseniz lezzetli olacağını söylemekteydi.”

Annelerinden ayrılan kamp çocuklarından bazıları trenlerle Arhangel'sk Bölgesi'nde bulunan yetimhanelere gönderilirken bazıları ise kamp bölgesi yakınında yapılmış olan yetimhanelere gönderilmiştir. Kamp bölgesine yakın yetimhanelere gönderilen uzun yolculuklar yapmak zorunda kalmayan çocuklar, sevk sırasında yaşanan sıkıntılara maruz kalan diğer çocuklardan daha şanslı olmuştur.²³⁷ 8 yıl hapis cezasına çarptırılan müzik öğretmeni Olga Galperina'nın oğlu olan, 12 Ekim 1938'de ALJİR'de doğan Georgi Nikolaeviç Karetnikov, annesinin tutulduğu kampının yanında inşa edilen yetimhane ile ilgili şu bilgileri vermektedir:²³⁸

“Kamp hayatım anne rahminde başladı. Bu dünyayı ilk kez ALJİR'de gördüm. Bu, vatan hainlerinin eşlerinin Akmola Kampı'nın adıydı. Kampta doğan ilk çocuk bendim. Ve benim için ilk izlenimim, annemin beni beslerken söylediği ninnilerdir. Mozart, Brahms, Çaykovski, Schubert'in bütün ninnilerini biliyordum. Bu nedenle, bu arada, mükemmel bir adıma sahibim. Gerçek şu ki, kampta çocuklar annelerinden alındı, bu yüzden bizim için bir çocuk barakası inşa ettiler. Ayrıca bu çocuk barakası kampın arkasındaydı, tellerimizin arkasındaydı.”

Kamp hayatından çok az şey hatırlıyorum ama bunlar oldukça canlı. Teli hatırlıyorum, telin önündeki ve arkasındaki hendeği hatırlıyorum. Hatta bazen bizi yürüyüşe çıkarırlardı, çocuklar mahkûmlar kadar tehlikeli değiller.”

Yetimhaneye gönderilen çocukların eğitimlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Lise çağına gelen çocuklar genellikle meslek liselerine yönlendirilmiştir.²³⁹

²³⁵ A.e., s. 122.

²³⁶ Rusça lapa anlamına gelen, genellikle karabuğday ve yulaftan yapılan eski Sovyet coğrafyasında tercih edilen yemek.

²³⁷ Gheith, Jolluck, a.g.e., s. 121.

²³⁸ Knijnaya Seriya Videoproekta Muzeya İstorii GULAGa, a.g.e., s. 48, 49.

²³⁹ Gheith, Jolluck, a.g.e., s. 129.

Günlük yaşamın hemen her aşamasında gerçekleşen Sovyet propagandası yetimhanelerde de yapılmaya devam edilmiştir. Böyle bir ortamda büyüyen Mihail Nikolayev; SSCB'nin dünyadaki en iyi ülke olduğu, Stalin'in kendilerine her türlü imkânı sağlayan kişinin olduğu şeklinde propagandanın yapıldığını ve buna inandırıldıklarını söylemiştir.²⁴⁰

Hem kamplarda doğan hem de anneleriyle birlikte kamplara gelen çocuklar, gerek ilerleyen yaşlarında yazdıkları eserlerle, gerekse anılarını bu konular üzerinde çalışma yapan insanlarla paylaşımları neticesinde GULAG'da çocuk olmanın nasıl bir durumun olduğunu anlamamızı sağlamada önemli bir unsur olmuştur.

2.2.1. GULAG'ın Çocuk Mahkûmları

GULAG kamplarında bulunan çocuklar orada sadece anne veya babalarından kaynaklı nedenlerle bulunmamaktaydı. Suç işleyen çocukların bazıları da bu ceza sistemine dâhil edilmiştir. Çocuk mahkûmların bulunduğu kamplar da yetişkin kampları ile aynı anlayış ile idare edilmiştir.²⁴¹

Sovyetler Birliği kurulduğundan itibaren ülkenin içinde bulunduğu çalkantılı durum ve Stalin'in uyguladığı radikal politikaların bir sonucu olarak çocuklar arasındaki yüksek suç oranı ve evsizlik, hükümeti her zaman endişelendirmiştir. Bazı hükümet organları pedagojik önlemler olarak ve baskı kurmak suretiyle evsiz çocuklar ve çocuk suçlularla mücadele etmişlerdir. Evsiz çocuklardan yetimhanelere gönderilenler olmuştur. Çocuk suçlular ise Halkın Adalet Komiserliği'nin genç suçlular için tahsis ettiği tesislere konulmuştur. Hatta suçluların (genellikle 16 yıldan fazla ceza alanlar) hapishanelerde ve yetişkin kamplarında tutulduğu olmuştur.²⁴²

GULAG kaplarındaki uygulamalar ile çıkarılan kanunlar arasında farklılık gösterme durumu aynı şekilde çocuk mahkûmlar için çıkarılan kanunlar ile uygulamalar için de geçerli olmuştur.

²⁴⁰ Figes, *Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya'sında Özel Yaşam*, s. 383.

²⁴¹ Applebaum, *a.g.e.*, s. 326.

²⁴² Khlevniuk, *a.g.e.*, s. 123.

Dönemin GULAG'dan sorumlu NKVD başkanı Boris Berman'ın²⁴³ yardımcı İzrail İzraileviç Pliner'e²⁴⁴ gönderdiği 6 Eylül 1934 tarihli rapor buna örnek olarak gösterilebilir. Bu raporda 29 Eylül 1932 tarihli 563563 sayılı, çocukların kamplarda toplanmasına ve çalıştırılmasına yönelik düzenlenen yasanın uygulandığındaki eksiklikler olduğu ifade edilmiş ve şu maddeler sıralanmıştır:²⁴⁵

1. Reşit olmayanların çoğu bir araya toplanmamıştır ve çocuklar genellikle kendilerini olumsuz etkileyen eski suçlu yetişkin mahkûmlarla birlikte kalmaktadır.
2. Çoğu genel işlerde istihdam edilmektedir. Tek fark, görevlerin azaltılmasıdır, ancak iş (toprak taşıma, kerestecilik vb.) niteliklerinin hiçbirini artırmaz.
3. Mesleki eğitim veya eğitim almazlar.
4. Yeterli kültürel eğitim yok, çocuklara okuma-yazma dersi verilmiyor ve kitlesel kültürel faaliyetlere dâhil değiller.

Yukarıda belirtilen eksiklikler, bir yandan kamp yönetiminin çocuk mahkûmlar ile çalışmanın öneminin küçümsenmesi ve diğer yandan ekonomik bir temelin olmamasından kaynaklanmaktadır. KVO (Kültür ve Eğitim Dairesi) kamp raporlarına göre bu duruma kısmi olarak yoğunlaşmıştır.

Yine aynı raporda çocuk mahkûmların kamplarda disiplinsiz hareketlerde bulundukları, üretim dengesini bozdukları belirtilmiş ve bu çocuklar için en uygun olanının odun dükkânları, iyi yaşam alanları, okul binası vb. bulunan Temlag kampı olacağı önerisinde bulunulmuştur. Bu kampın Sarovsk bölümünde kurulacak kamp kolonisinin iki bin kişiyi barındırabileceği ve 17 yaşına kadar olan çocuk mahkûmların eğitmenin zorluklarının neredeyse tamamının burada çözüleceği öngörülmüştür.

²⁴³ OGPU ve NKVD'de üst düzey görevlerde bulunmuş, Büyük Terör döneminin etkin isimlerinden olmuş, NKVD 3. Daire Başkanı iken Polonya istihbaratına bağlı casus olmakla suçlanarak tutulanmış ve 22 Şubat 1939 tarihinde idam edilmiştir.

²⁴⁴ 1935-1937 yılları arasında GULAG başkan yardımcılığı, 1937'den sonra GULAG'dan sorumlu başkanlık görevini üstlenmiş, 1939 yılında karşı devrimci faaliyette bulunmak suçundan tutuklanıp idam edilmiştir.

²⁴⁵ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 124.

Ayrıca raporda mevcut kamplardaki çocuk mahkûm sayıları da şu şekilde verilmiştir:²⁴⁶

Tablo 7: 1934 Yılında GULAG Kamplarında Bulunan Çocuk Mahkûmların Sayısı²⁴⁷

KAMPLAR	MAHKÛM SAYISI
BAMLAG	451
DMİTLAG	420
BBK	438
UKHTPECHLAG	7
SVİRLAG	506
TEMLAG	647
DALLAG	507
SİBLAG	237
SAZLAG	79
KARLAG	585
PRORVLAG	96
TOPLAM	3.975

Kamp işleyişine zarar veren çocuk mahkûmlar ile ilgili sorunların artması neticesinde çocukların ayrı kamp kolonilerine gönderilmesi talimatları verilmiş, fakat bu talimatlar istenildiği şekilde yerine getirilmemiştir. Yetişkin kamplarında sayıları sürekli artan çocuk mahkûmlar kamp komutanlarına da zor anlar yaşatmıştır.²⁴⁸

Çocuklar kamplarda kereste kesme, dikim, metal işleri ile fabrikalarda çalıştırılmıştır. Üretimde ise aynı yetişkin kamplarındaki gibi kota sistemi uygulanmıştır. Burada yetişkin kamplarından farklı olarak zamanın bir kısmı çalışmaya, bir kısmı ise eğitime ayrılmıştır.²⁴⁹

²⁴⁶ A.e., s. 125.

²⁴⁷ A.y., s. 124.

²⁴⁸ Applebaum, a.g.e., s. 330.

²⁴⁹ A.e., s. 329.

Fotoğraf 6: Ormanda Kereste Kesme İşinde Çalışan Çocuk²⁵⁰

Fotoğraf 7: Genç Mahkûmların Kışlası. Jagrin Islah Çalışma Kampları - Jagrinlag, Molotovsk (Severodvinsk), Arhangelsk Bölgesi (1946)²⁵¹

²⁵⁰ **Growing Up in the Gulag**, “Çevrimiçi” <https://museum.gulagmemories.eu/en/salle/childhood-gulag> Erişim Tarihi: 23/05/2022.

²⁵¹ “Çevrimiçi” <http://en.picture-doc.org/gulag-polish-edition/> Erişim Tarihi: 23/05/2022.

2.3. GULAG'daki Savaş Esirleri

Sovyet ceza sisteminin önemli bir parçası haline gelen GULAG kampı mahkûmları sadece Sovyet vatandaşlarından oluşmamaktaydı. II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte çeşitli milletlerle askerî münasebette bulunan Rusların esir ettikleri askerlerden de GULAG sistemi içerisinde yararlandığı görülmektedir.

Almanların Polonya üzerindeki emellerini fırsat bilen ve Almanya'nın Polonya'ya saldırısından kısa bir süre sonra, 17 Eylül 1939 tarihinde, Polonya'nın doğu sınırından saldırıya geçen Ruslar binlerce askeri esir almıştır.²⁵² Bu saldırının ilki sonrasında savaş esiri kampları hakkında kararname yayımlanmıştır. Esir alınan askerlerin bir kısmı infaz edilirken bir kısmı da GULAG kamplarına gönderilmiştir.²⁵³

Stalin'in NKVD'ye verdiği emir üzerine infaz edilen sayıları yaklaşık 26 bini bulan savaş esirleri arasında subayların dışında düşük rütbedeki askerler, doktorlar, avukatlar, profesörler, mühendisler ve din adamları bulunmaktadır. İnfaz sonrası Katn bölgesinde bulunan ormana gömülen, Alman askerlerin bulup dünya basınına servis ettiği ve tarihte Katn Olayı olarak anılmaya başlanan bu toplu infaz, Stalin iktidarındaki uygulamalara bir örnektir.²⁵⁴

Fotoğraf 8: Almanlar Tarafından Katyn'deki Polonyalı Kurbanların Cesetlerinin Mezardan Çıkarılması (1943)²⁵⁵

²⁵² Bülent Bakar, Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, 2015, s. 40.

²⁵³ Applebaum, a.g.e., s. 430.

²⁵⁴ Bakar, a.g.e., s. 42.

²⁵⁵ **Katyn - dlaczege?**, "Çevrimiçi" <https://muzhp.pl/pl/c/388/katyn-dlaczege> Erişim Tarihi: 09/03/2022.

Polonya işgali sonrası çıkarları çatışan Almanya ve SSCB, II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen sürecinde iki ayrı tarafta yer almışlardır. Bunun üzerine Mihver devletler safında bulunan Almaya, İtalya, Romanya, Japonya kuvvetleri ile Müttefik devletler safında savaşan SSCB, savaşın Müttefik devletler lehine sonuçlanmaya başlaması ile birçok askeri esir almıştır. Yine bu savaş esirlerinden bazıları GULAG kamplarında zorunlu çalışmaya tâbi tutulmuştur. Alman Hava Kuvvetleri'nde Ruslara esir düşen Pilot Binbaşı Walter Vetter bulunduğu kamplardan birinde İtalyan ve Romen askerleriyle beraber tutulduğunu belirtmektedir.²⁵⁶

II. Dünya Savaşı sırasında Alman işgali altında olan Litvanya'da savaş esirlerini için kurulan savaşın bitmesi ile SSCB tarafından kullanılıp GULAG bünyesine katılan Macikai Savaş Esirleri Kampı da birçok etnik gruptan askeri bünyesinde barındırmıştır.

Tablo 8: Macikai Savaş Esirleri Kampındaki Etnik Dağılım, 1 Temmuz 1946²⁵⁷

Milliyet	Subaylar	Astsubaylar	Toplam
Almanlar	545	2.447	2.992
Romenler	-	150	150
Macarlar	-	127	127
Avusturyalılar	6	82	88
Litvanyalılar	-	49	49
Çekler	18	-	18
Hollandalılar	3	-	3
Danimarkalılar	2	1	3
Lehler	1	-	1
Portekizliler	-	1	1
Yunanlar	1	-	1
Yugoslavlilar	1	-	1
Toplam	577	2.857	3.434

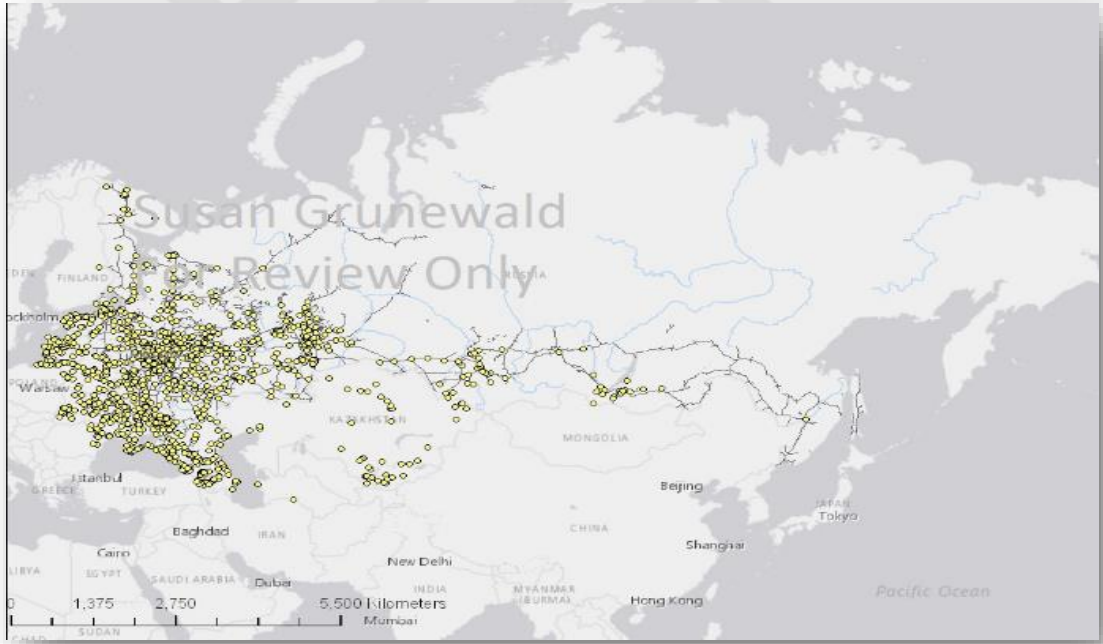
²⁵⁶ Öztürkmen, a.g.e., s. 48.

²⁵⁷ Vytautas Tininis, Soviet Union-controlled POW camp in Macikai 1945–1948, **Macikai House of Death. The WWII prisoner of war and Gulag camps 1939–1955 in the environs of Šilutė**, Editör: Edita Jankauskienė, Vilnius, Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, 2015, s. 75.

Sovyetler Birliği tarihi üzerine çalışan, Amerikalı akademisyen Susan Grunewald'ın verdiği bilgilere göre 1956 yılına kadar toplamda 1.5 milyon Alman savaş esiri GULAG kamplarında tutulmuştur.

Grunewald'a göre arşiv kaynakları, esirlerin savaşın neden olduğu ekonomik kaybın yeniden tesis edilmesi için kullanıldığını ve zorunlu çalışmaya tâbi tutulduğunu ima etmektedir. Buna dayanak olarak ise Stalin'in çeşitli Sovyet kömür havzalarında çalışmak üzere Alman savaş esirleri birliklerini görevlendirmesini göstermektedir. Bu iddia üzerine kamp yerlerinin, doğal kaynakların, sanayi merkezlerinin ve altyapı arasındaki bu kesişmelerin bulunduğu haritada hazırlanmış ve kampların cezalandırma amacından ziyade ekonomik nedenler üzerine kurulduğunu belirtmiştir.²⁵⁸

Görsel 4: Rus Demiryolu Hatları ve Alman Savaş Esirleri Kampları (1941-1956)²⁵⁹

GULAG kamplarının kuruluş amaçlarından birinin de mahkûm emeğinden faydalanmak olduğu doğrudur. Ancak bu kamplar Sovyet ceza sisteminin önemli bir

²⁵⁸ What GIS Mapping Reveals about German POWs in Soviet Russia, “Çevrimiçi” <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/february-2019/beyond-the-archive-what-gis-mapping-reveals-about-german-pows-in-soviet-russia> Erişim Tarihi: 17/09/2022.

²⁵⁹ Digital Mapping – German Pows in the USSR, “Çevrimiçi” <https://susangrunewald.com/digital-mapping/> Erişim Tarihi: 17/09/2022.

parçasıdır. Gerek siyasi muhalifler, gerekse adi suçlular bu kamplara gönderilmiş, burada ıslah amacı ile cezalarını çektikleri süre zarfında emeklerinden yararlanılmıştır. Susan Grunewald'ın iddia ettiği üzere kamplar savaş esirlerinin emeğinden faydalanmak üzere şekillendirilmemiş, yayımlanan haritada belirtilen yollar ve kamplar ise II. Dünya Savaşı öncesinde kurulmaya başlanan ve ihtiyaca göre her geçen yıl sayıları artan kamplardır.

John Fischer'in iddiasına göre Alman savaş esiri sayısı Grunewald'ın verdiği sayıdan 500 bin kadar daha fazla, yani 2 milyondur.²⁶⁰ David J. Dallin ve Boris İ. Nicolaevski'nin iddiasına göre ise bu sayı 3-4 milyonu bulmaktadır.²⁶¹ Veriler arasında bu denli farklılıkların oluşu Sovyet yetkililerin verdiği sayıların güvenilir bulunmaması ve o dönemki Sovyet arşiv kaynaklarına ulaşımın zorluğundan kaynaklanmaktadır.

Molotov 1947 yılı Mart'ında dışişleri bakanlarının Moskova konferansında Alman esirler ile ilgili 1.003.974 kişinin iadesinin tamamlandığı, geriye ise 890.532 kişinin kalmış olduğunu ifade etmiştir.²⁶²

GULAG'ın savaş esiri mahkûmlarının Almanlardan sonra önemli bir bölümünü de Japon savaş esirleri oluşturmaktadır. Sovyetler Japon esirlerin önemli bir bölümünü Mançurya'da bulunan 700 bin kişiden oluşan Kwantung Ordusu üzerine yaptığı saldırı sonrasında elde etmiştir. Bu saldırıdan sonra yüzbinlerce askerin yanı sıra sivil halktan da esirler alınmış ve GULAG'a gönderilmiştir. Esirlerin vatanlarına dönmesi üzerine bu esareti ve kamp yaşamını konu eden sayısız broşür basılmış, fotoğraf sergisi yapılmış, çocuk kitapları yayımlanmış, şarkılar bestelenmiştir.²⁶³

Buna örnek olarak madencilik yapan Japon savaş esirlerinin bestelediği "*Bukachacha Kömür Madeni Melodisi*" isimli şarkıda geçen "*Onları geç, onları taşı,*

²⁶⁰ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 349.

²⁶¹ Dallin, Nicolaevski, **a.g.e.**, s. 62.

²⁶² **A.y.**, s. 62

²⁶³ Andrew E. Barshay, **The Painted Gulag: Kazuki Yasuo and The Siberia Within Me**, Representations, "Çevrimiçi" <https://tr.booksc.me/book/28661916/302da5> Volume 119, 2012, p. 60. Erişim Tarihi: 17/09/2022.

kara elmaslar; onlar gelince bizim dönüş günümüz yaklaşıyor” sözleri, “Umut Şarkısı” isimli şarkıda geçen;

“Kar ıssızlığa ağır yağsa da

Bahar mutlaka bize gelecek

Güçlü yaşa, kalabalığın içinde hayatta kal

Japonya'ya sağ salim varana kadar” sözleri eve dönme umutlarını taze tutmaya çalıştıklarını göstermektedir.²⁶⁴

18 ay boyunca Sibirya'daki kamplarda kalan resim sanatçısı Japon savaş esiri Kazuki Yasuo da yaşadıklarını sanatına yansıtmıştır. Yasuo “Sibirya Serisi” adını verdiği 57 tuvalden oluşan ve savaş sonrası Japon sanatının en büyük başarılarından biri olarak kabul edilen diziyi hazırlamıştır.²⁶⁵

Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli subayken komünist ideolojiden etkilenip sınırdan kaçak şekilde Sovyet topraklarına giren ve GULAG kamplarına gönderilen Yusuf Yıldırım'ın kamp anılarından meydana getirdiği eserinde savaş esirleri ile ilgili verdiği bilgiler şu şekildedir.²⁶⁶

“Kamp Karaganda şehrinin kenarındaydı. Burada bizim gibi daha 15 kamp olduğunu duyduk. Bu kamplardan ikisinde Alman ve Japon savaş esirleri varmış, bu esirler kömür ocaklarında çalışıyorlarmış. İşleri çok ağırmış. Biz sabahın beşinde kalkıp akşamın sekizine kadar çalışıyorduk. Her gün gıdasızlıktan yorgunluktan hastalanarak, birçok kişi ölüyordu. İşyerine gidiş gelişte yürüyemeyen, kafilenin gerisinde kalanları da ya kurşunluyor ya da köpeklere parçalatıyorlardı. Sebebi gayet basitti. Yürümekten aciz bu insanların kaçacakları ileri sürülüyordu. Mahkûmlar artık insanlıktan çıkmış, vahşileşmişlerdi. O derece ki birbirlerinin boğazını sıkıp ekmeklerini eklerinden alınıyorlardı. Azınlıkta olan Yahudiler, Gürcüler, Sırlar, Japonlar ekmekleri ellerinden alındığından açıktan ölüyorlardı.”

Savaş esirlerinin hayatta kalıp ülkelerine dönenler anılarını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Bu durum da GULAG siteminin, farklı milletlerin tarihlerinde, edebiyatında, sanatında yer etmesine neden olmuştur.

²⁶⁴ Clara Momoko Geber, **Songs of Japanese Prisoners of War in the Soviet Union after World War II**, Vienna Journal of East Asian Studies, Issue 11, 2019, s. 190.

²⁶⁵ Barshay, **a.g.e.**, s. 61, 62.

²⁶⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s.248.

3. Kamplarda Çalışma ve Sosyal Hayat

İşleyişe dair birçok konuda olduğu gibi çalışma ve sosyal hayat konusunda da kamplara ve yıllara göre farklılıklar olmuştur. Ortak olan en önemli nokta Sovyet yönetiminin her kamptan ve mahkûmdan en üst seviyede verim alma çabası olmuştur. Cezalar ve ödüller bu doğrultuda gerçekleşmiştir.

Mahkûm kendisine iş için verilen belirli kotayı doldurmadığında o günkü tayının bir kısmını alamadığı gibi bir de kanuna karşı gelip devlete ihanet ettiği için cezalandırıldığı olmuştur.²⁶⁷ Kamp içi cezalandırma sadece idare tarafından gerçekleşmemiştir. Mahkûmların kendi aralarında zamanla oluşturdıkları ve yazılı olmayan kanunlar da ortaya çıkmıştır. Bu kanunlara göre ekmek çalan mahkûmun dövülerek öldürülmesi gibi de cezai yaptırımlara başvurulduğu olmuştur.²⁶⁸

Yine resmî kamp kanunlarına göre verilen cezalar arasında ağır çalışma cezasına çarptırılan mahkûmlar, günlük çalışma sürelerinden bir saat fazla çalışma yaptırımı ile karşı karşıya kalmışlardır. Çalışmayı reddeden, çalışma standardına uymayan ve idarenin emirlerini yerine getirmeyen mahkûmlara ise günlük çalışma sürelerinin iki saate uzatılma, daha zor işlere verilme, 20 güne kadar hücre hapsine gönderilme gibi yaptırımlar uygulanmıştır.²⁶⁹

3.1. Kamplarda İş Bölümü, Günlük Üretim Kotası ve Tayınlar

GULAG kampları, Stalin dönemi SSCB ekonomisinin hem her dalında ve yine ülkenin sınırları içerisinde bulunan hemen her bölgede faaliyet yürütmüştür. En faal oldukları bölgeler ise paralı işçilerin götürülmesinde büyük sorun yaşanan Kuzey Rusya ve Sibiryâ bölgeleridir. Bölgelerin kendine has –madencilik, kereste, balıkçılık gibi- özelliklerine göre üretim yapılacak kampların kurulmasının yanında; yol, kanal yapımı gibi sebeplerle de kamplar kurulmuştur.

Gulag mahkûmlarının günde 14 saate kadar çalıştığı olmuştur. Tipik Gulag emeği, yorucu fiziksel çalışmaydı. Bazen çok zorlu iklim koşullarında çalışan mahkûmlar, günlerini el testereleri ve baltalarla ağaç keserek veya ilkel kazmalarla donmuş toprağı

²⁶⁷ Zileli, **a.g.e.**, s. 259.

²⁶⁸ **A.y.**, s. 262.

²⁶⁹ Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 50.

kazarak geçirmişlerdir. Kimisinin ise kömür veya bakırı elle çıkardığı ve genellikle cevher tozunu solumasından kaynaklı ağırlı ve ölümcül akciğer hastalıklarına maruz kaldığı olmuştur. Beslenmeleri ise bu kadar zor koşulları sürdürmelerine yetecek kadar olamamıştır.²⁷⁰

3.1.1. Kamplarda İş Bölümü

Sovyet ekonomisi, imarı, üretimi gibi birçok alanda etkin olarak çalışan GULAG mahkûmlarının kamp kompleksi içinde çeşitli görevler üstlendikleri bilinmektedir.

Mahkûmların kamp özelliğine göre değişmekle birlikte genel olarak yaptıkları işler; madencilik, kerestecilik, yol yapımı, hayvancılık, tarımdır. Zor şartlar altında bu işleri yapan mahkûmların dışında ayrıcalıklı işleri üstlenen mahkûmlar da bulunmaktadır. Kamplarda çamaşırhaneler, mutfak, kunduracı, terzi atölyeleri vb. gibi kısımlar da bulunmaktaydı. Bu yerlerde çalışanlar da genellikle mahkûmlardan oluşmaktadır.²⁷¹

Kamplarda “hayat kurtaran” şeklinde anılan hafif işlerde çalışmak bir ayrıcalık olmuştur. Sağlık görevlileri, kunduracılar, terziler, alet yapımcıları, aktörler, müzisyenler, sanatçılar. Dikmek, örmek, nakış yapmak gibi bilgi ve beceriye sahip kişiler ayrıcalıklı kişiler arasına girmiştir. Kendilerine bu görevler verilen kişilerin sağlıklarını, hatta hayatlarını aldıkları bu görevlere borçlu oldukları örnekler vardır.²⁷²

Bu meslek gruplarının sağladığı ayrıcalıklardan yararlanmak için, kamplarda doldurulan ve mahkûmların mesleki bilgilerini de içeren belgelerde mahkûmların ağırlıklı olarak sivil hayatta kendilerinin fırıncı, terzi, berber olduklarını yazmışlardır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan Soljenitsin bu anısını eserinde şu şekilde yazmaktadır:²⁷³

²⁷⁰ **Work in the Gulag**, “Çevrimiçi” <https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/work.php.html>
Erişim Tarihi: 24/05/2022.

²⁷¹ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 23.

²⁷² Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 79.

²⁷³ Soljenitsin, **a.g.e.**, s. 499.

“Kamp hayatım, bir sabah sayımında bükülmüş parmaklarımla (ağır çalışmalar yüzünden artık parmaklarımı düzeltemiyordum) dururken nöbetçi tarafından çağırılıp beklenmedik bir nezaketle söylenen şu sözleri duyduğum anda, birden değişti? “İçişleri Bakanının kararı ile...”

Şaşkın bakakalmıştım. Çalışmaya gidenler avludan çıktılar. Çevremi bir sürü Pridurki sardı. Bir kısmı “Sana yeni bir ceza var” derken diğer bir grup da “Serbest bırakılacaksın” diyordu. Ama hepsi Bakan Kruglov’dan kurtulamayacağım da birleşiyordu. Böylece yeni bir ceza yeme ile tahliye edilmek ihtimalleri arasında bocalamaya başladım. Altı ay önce kampa bize GULAG’ın kontrol kartlarını doldurmak üzere birisinin geldiğini tamamen unutmuştum. (Savaşın sonrakı yakındaki bütün kamplarda bu işlem başlamış, ama daha sonuca ulaşılmamıştı.) Bu belgenin içindeki en önemli soru meslek hakkındaydı. Mahkûmlar değerlerini arttırmak için GULAG’da en geçerli meslekleri yazmışlardı: Berber, Terzi, Fırıncı. Ben de alnımı kırıştırmış ve “Atom fizikçisi” yazmıştım. Tabii hiç bir zaman böyle bir mesleğim olmamıştı. Yalnız savaşın önce bu konuda bir konferans dinlemiştim. Atomların parçacıklarını ve simgelerini sayabilirdim. Böylece yazdım. Yıl 1946 idi. Atom bombasına rağbet pek fazlaydı. Ama doldurduğum belgeye pek önem vermediğim için kısa zamanda unutmuştum.”

Mahkûmiyet öncesi aldığı eğitimin kamplarda yararını gören bir isim de Lev Mişçenko’dur. Lev, Almanya’nın II. Dünya Savaşı’nda SSCB’nin topraklarını işgal etmeye başladığı sırada Moskova Üniversitesi Fizik Bölümü son sınıf öğrencisiydi ve atom fiziği merkezinde teknik asistan olarak çalışmaktaydı. Fakat işgalin ilerlemesiyle birlikte gönüllü olarak cepheye gitmiş ve Almanlara esir düşmüştür. Savaşın SSCB lehine dönmesi ile birlikte Alman esaretinden kurtulan fakat Almanların casusu olmak suçlamasından kurtulamayan Lev Mişçenko bir GULAG kampı olan Peçora kampına gönderilmiştir. Orman işletmesinde tomruk taşıma işinde görevlendirildiği sırada yüksek basınçlı buhar sobaları atölyelerinde mühendislik uzmanlığına sahip çalışanlara ihtiyaç duyulması üzerine bu atölyelerde çalışmaya başlamıştır.²⁷⁴

Kamplarda mahkûmlar arasında yapılan iş dağılımında ayrıcalıklı görevlendirilmelerden biri de kamp doktoru olmaktır. Genellikle siviller arasından görevlendirilen kamp doktorlarının mahkûmlardan seçildiği de olmuştur.²⁷⁵

Kampların bir de sakat mahkûmlardan üretim anlamında yararlanılan kısımları vardır. Her ne kadar ilk zamanlarda, sakatlanan, uzuvlarını kaybeden mahkûmlar tahliye edilmiş olsalar da bunun tahliye aracı olarak kullanıldığı görülmüş ve çalışma

²⁷⁴ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 57.

²⁷⁵ Figes, **Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya’sında Özel Yaşam**, s. 674.

hayatlarına kaldıkları yerden devam ettirilmişlerdir.²⁷⁶ Kolıma Bölgesi'nin önemli şehirlerinden olan Magadan şehrindeki sakatlar kampına gönderilen İbrahim Salahov şu bilgileri vermektedir:²⁷⁷

“Bu kampta iki bölge var: Birincisi işçi bölgesi, orada azıcık hareket var. Ne de olsa bir şeyler yapabilen sakatlar toplanmış. İkincisi ise garip gurebalar, körler, elsiz ayaksızlar. Beni doğrudan doğruya ikinci bölüğe soktular. Bu da bir şans! Çalışıyorsun, ölmüyorsun. Ben sepet örücülerin ekibinde çalışmaya başladım.

Bu bölge büyük, burada geniş tüketim malları atölyeleri, mobilya, çanak çömlek, oyuncak, yatak yapıyorlar. Söğüt çubuğundan kanepeler, sandalye, bavul, kutu ve sepetler öriyorlar.”

GULAG kamplarında milyonlarca insan mahkûm edilmiştir. Bu tür ayrıcalıklı görünen iş kollarında ise çok kısıtlı sayıda mahkûm çalışmış, bazıları ise bu işler için farklı bedeller ödemek zorunda kalmıştır.

3.1.2. Kamplarda Günlük Üretim Kotası ve Tayınlar

Bir dönem Sovyet ekonomi çarkının önemli dişlilerinden biri olan GULAG kamplarında gerçekleştirilen üretim özellikle sanayi hammaddesi olmuştur. Sanayileşmenin gelişimi üzerine şekillenen ekonomi politikaları sebebiyle gözler kamplarda gerçekleşecek üretimin üzerine çevrilmiştir. Bu sebeple mahkûm emeği sayesinde elde edilecek ürünlere alt limit kotası koyulmuş, üretimin artması için çeşitli yollara başvurulmuştur.

Kamp yöneticileri, mahkûmları planlanan üretimi gerçekleştirebilmeleri için dört genel yöntemle teşvik etmişleridir. Bunlar; kurallar, cezalar, ahlaki teşvikler ve maddi teşviklerdir. Kurallar, mahkûmların çalışma saatlerinin sayısı veya üretim kotası gibi planlanan görevlerini ortaya koymaktadır. Mahkûmları daha fazla ve daha uzun süre çalışmaya zorlamak için kuralları ve düzenlemeleri sertleştirerek, daha fazla üretim elde edilmek amaçlanmıştır. Azaltılmış erzak veya hücre hapsi gibi cezalar disiplini korumak, madalya veya diğer ödüller gibi ahlaki teşvikler, kıt olan kaynaklardan kayıp olmadan görevlerin yerine getirilmesini teşvik etmek amaçlanmıştır. Ayrıca daha

²⁷⁶ B. E. Ağaoğlu, *Gulag'dan Sürgün Anıları Solovki'de Gördüklerim*, İstanbul, Nestor Yayınları, 2021, s. 53.

²⁷⁷ İbrahim Salahov, Çeviren: Yusuf Özçaban, *a.g.e.*, s. 257.

yüksek ücret gibi maddi teşviklerle de en iyi iş kayıtlarına sahip olan mahkûmlar ödüllendirilmiştir.²⁷⁸

1939 yılına kadar ALJİR kampında iş kotalarını yerine getiremeyen mahkûmlar “ölüm barakalarına” gönderilmekte ve ölüme terk edilmekteydi. Ölüler ise kağnılarla kamp yerleşimi dışındaki toplu mezarlara gömülmekteydi. 1939 yılından sonra ise kamp statüsünün değişmesi ile birlikte iyi çalışan mahkûmlar mükâfat olarak kamp bölgesi dışında bulunan barakalara gönderilmiş ve kamptaki durumlarından kısmen daha rahat bir şekilde mahkûmiyetlerini sonlandırmışlardır.²⁷⁹

Peçora kampında mahkûmların günlük 60 metreküp kereste taşıma zorunluluğu vardı. Kotanın doldurulması hâlinde mahkûmların aldığı tayın günlük 600 gram, dolduramamaları hâlinde ise 400 olmuştur. Kotaların aşıldığı durumlarda ise tayın 800 grama çıkarılmış, bir de çavdar unundan yapılmış çörek verilmiştir. Öğünlerde verilen yemekler düşünüldüğünde ekmeklerin gramajlarının mahkûmların hayatlarını düzgün idame ettirecek seviyede olmadığı ve hastalıklarla beraber de ölümlerin arttığı görülmektedir.²⁸⁰

Soljenitsin’in kotalar ve tayınlar ile ilgili verdiği bilgilere göre mahkûmlar normlarının %30’dan azını tamamladıkları takdirde 300 gram ekmek, bir kâse çorba, %30’dan %80’e kadar kısmını tamamladıkları takdirde 400 gram ekmek, iki kâse çorba %80 ve %100 arası tamamlayanlar ise 500-600 gram arası ekmek, 3 kâse çorba verilmekteydi. Kotalarından daha fazla performans sağlayanlar ise bu tayınlardan da daha fazla yemek ve çavdar unundan yapılmış nohutlu börek almıştır.²⁸¹

Mahkûm emeğinin kullanıldığı ilk kamplardan olan Solovetski’de ise kotalarını vaktinde tamamlayanlara 800 gram yarım pişmiş siyah ekmek, bir miktar toz şeker ve haftanın altı günü balık ya da etten yapılmış çorba verilmiştir.²⁸²

²⁷⁸ Mikhail Morukov, “The White Sea–Baltic Canal”, Ed: Paul Gregory, Valery Lazarev, **The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag**, Stanford, Hoover Institution Press, 2003, s. 153.

²⁷⁹ Figes, **Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya’sında Özel Yaşam**, s. 398.

²⁸⁰ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 55.

²⁸¹ Soljenitsin, **Gulag Takım Adaları**, Cilt 2, s. 164.

²⁸² Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 51.

Mahkûmların emeğinden elde edilen verimin arttırılması için koyulan kotaların doldurulamaması neticesinde yeni bir teşvik yolu denenmiş ve 1948 yılında çıkarılan hükümet kararnamesi mahkûmlara yaptıkları iş karşılığında ücret ödenmesine karar verilmiştir. Bu ücret ise kamp kombinalarında çalışan serbest işçilerin aldıkları ücretin yüzde 30'u kadar olarak belirlenmiştir. İlk olarak Peçora kampında uygulanmaya başlanan kararname 1950 yılına gelindiğinde tüm kamplara yayılmıştır.²⁸³

3.2. Kamplarda Sosyal Hayat

Kamplarda, her ne kadar düzenli uygulanmasa da yönetmeliğe göre 10 gün çalışmanın karşılığı bir günlük izindi.²⁸⁴ Günlerinin çok büyük bir bölümünü ağır koşullarda çalışmakla geçiren mahkûmlar gerek izin günlerinde gerekse iş sonrasında kendilerine zaman ayırmaktaydı.

Mahkûmlar arasında suç olmasına rağmen vazgeçilemeyen en önemli aktivitelerden biri kumar oynamaktı. Türlü zorluklar ile meydana getirilen iskambil kâğıtları ile parasına, kıyafetine, botuna, hatta yastığına, battaniyesine dahi oyunlar düzenlenmekteydi.²⁸⁵

Bazı kamplarda mahkûmların kullanabileceği kütüphaneler, tiyatro salonları, kültür köşeleri oluşturulmuş, kitaplar, dergiler basılmıştır. Okuma etkinlikleri ve sanat konserleri düzenlenmiştir.²⁸⁶

Vorkuta ile Magadan'da bulunan kamplarda tutuklu müzisyenler, şarkıcılar ve oyuncuların meydana getirdiği müzik ve drama tiyatroları meydana getirilmiştir.²⁸⁷ Çalışma kampı şefleri için bir tiyatroya sahip olmak bir hırs ve prestij meselesiydi. Vorkuta tiyatrosunun yönetiminde tutuklu olarak çalışan Moskova tiyatro gazetecisi Grigory Litinski, kamp görevlileri ile ilgili; *“restorana gider gibi her akşam tiyatroya*

²⁸³ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 173.

²⁸⁴ Applebaum, **a.g.e.**, s. 193.

²⁸⁵ Varlam Şalamov, **Kolıma Öyküleri**, İstanbul, Jaguar Kitap, 2019, s. 12, 14.

²⁸⁶ Hikmet Demirci, Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, Cilt 127 Sayı 251, s. 250.

²⁸⁷ Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 82.

*gitmek” gibi bir alışkanlığı vardı. En sevdikleri aryları dinler ve susuzluklarını şampanyayla giderirleri” bilgisini aktarmaktadır.*²⁸⁸

Sovyetler Birliği’nde hayatın hemen her sahasında etkin bir şekilde devam eden propaganda faaliyetlerinden kamplar da nasibini almıştır. Mahkumların çalışma dışında kendilerine kalan sosyal faaliyetleri de bu amaç doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu alanda en önemli yetki KVO (Kültürel ve Eğitim Dairesi)’a verilmiştir. KVO on binlerce mahkumun katıldığı siyasi içerikli konuşmalar, tiyatolar, film gösterimleri düzenlemiştir. Bu organazisyonlardaki en önemli amaç Sovyet propagandası yapmak olmuştur.²⁸⁹

1950 yılına gelindiğinde Peçora kampında orman kombinası yöneticilerinin aldığı karar neticesinde mahkumlara sebze yetiştiriciliği izini verilmiş ve kendi ürünlerini yetiştirebilecekleri çiftlikler meydana getirilmiştir. Yine mahkumların kullanabileceği, masa tenisi, damino, iskambil oynayabilecekleri, radyo dinleyebilecekleri sosyal aktivite alanları oluşturulmuştur.²⁹⁰

Kamlarda 1930’lu yılların anlayışı ile 40’lı 50’li yılların anlayışı arasında farklılar bulunmuştur. 1940’lı yılların sonu itibarıyla mahkumları hem motive etmek hem de onları kalifiye haline getirip daha verimli kullanmak amacı ile çeşitli alanlarda kurslar açılmıştır. “Hak eden” mahkumlara jeodezi (yerölçüm), topografya, demiryolu inşaaı ve mühendislik üzerine kurslar verilmiştir. Ve bu eğitimler mesai saatleri içerisinde gerçekleştirilmiştir.²⁹¹

Mahkumlar için en önemli haklardan biri sansüre tabî tutulsa da mektuplaşma eylemidir. Bu hakkın uygulanabilmesinde kamplara ve dönemin koşullarına göre farklıklar olmuştur. Kimi mahkum anne babası ile kimi mahkum eşi, çocukları ya da sevgilisi ile mektuplar aracılığı ile iletişimini devam ettirmiştir. Fakat mektuplaşmalarına izin verilmeyip kendisinden haber alınamayan da birçok mahkum olmuştur. Mektuplaşma eyleminin de ceza ve ödöl konusu edildiği zamanlar olmuştur.

²⁸⁸ Tomasz Kızny, **Gulag’da Tiyatro**, “Çevrimiçi” <http://gulag.info.pl/miejsca-teatr-w-gulagu/> Erişim Tarihi. 12/06/2022.

²⁸⁹ Applebaum, **a.g.e.**, s. 239.

²⁹⁰ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 174, 175.

²⁹¹ Figes, **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, s. 177.

Mektuplaşmalarla ilgili önemli kriterlerden biri de içeriğe uygulanan sansürdü. Mahkûmlar sansürsüz mektup göndermek için çeşitli yollar aramışlardır. Peçora kampında bu iş için serbest işçiler kullanılmıştır. Dikenli teller ile çevrilmiş olsa da barınma alanları kamplar içerisinde olan serbest işçiler mahkûmların mektuplarını kıyafetlerinde içerisinde dışarı çıkarmak suretiyle ilgili yerlere göndermişlerdir.²⁹²

Lev Mişçenko bu sansürü delmek için kendi ürettiği şifre terimleri kullanmıştır. Yazılarında MVD görevlileri için “amcalar, akrabalar”, GULAG sistemi için “şemsiye”, rüşvet için Rusça para anlamına gelen dengiye atfen “D vitamini” gibi şifreler bulmuş ve kullanmıştır.²⁹³

4. GULAG Mahkûmlarının Sayıları Üzerine Tartışmalar

Ekim Devrimi’nden kısa süre sonra kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, özellikle Stalin dönemi totaliter yapısı ile kurumları itibarıyla şeffaflıktan uzak olmuştur. Yeni rejimin inşası sırasında iktidarı elinde bulunduran otorite devletin gücünü yasalara uygun olup olmadığı durumunu gözetmeksizin kullanmıştır. Bu durum devletin hafızası olan arşiv kayıtlarının güvenilirliğinin daha fazla sorgulanmasına neden olmaktadır. Sovyetler Birliği’nin özellikle kapitalist Batı ile güvensiz ilişkileri bilgi akışının önünde bir set olmuştur. SSCB’nin arşiv kayıtlarını paylaşma konusundaki ketum tavrı araştırmacıların ellerindeki bilgileri teyit etme çabalarını sekteye uğratmıştır.

Soğuk Savaş yıllarında, GULAG özelinde söyleyecek olursak en önemli bilgi kaynağı bir dönem kamp mahkûmu olan yazar Aleksandr Soljenitsin’in Batı’da yayımlanan romanlarıdır. Yine aynı şekilde bir başka kaynak ise Eugenia Ginzburg’un eserleridir. Bu ve benzeri eserlerden elde edilen bilgi ve verilerin, resmi bilgi ve veriler ile karşılaştırılıp doğruya ulaşmanın zorluğu SSCB’deki zorunlu çalışma ile ilgili birbirlerinden çok farklı sonuçları ortaya çıkarmıştır.

GULAG kampları ile ilgili en kapsamlı ve güncel çalışmaları yürüten kurumlardan biri olan, GULAG Tarih Müzesi araştırmacılarının ortaya koyduğu ve 1923 ile 1960

²⁹² A.e., s. 89.

²⁹³ A.e., s. 67.

yılları arasını kapsayan çalışmada elde edilen mahkûm sayısı 20.839.633'dür. Yine bu araştırma sonucu kamplarda ölenlerin sayısının 1.727.684 gibi önemli bir sayı olduğu ortaya koyulmuştur.

GULAG Tarih Müzesi'nin yıllara göre belirlediği mahkûm sayıları şu şekildedir:

Tablo 9: GULAG Tarih Müzesi Verilerinde Yıllara Göre Mahkûm Sayısı²⁹⁴

YILLAR	MAHKÛM SAYILARI	YILLAR	MAHKÛM SAYILARI
1923	3049	1942	1.415.596
1924	5044	1943	983.974
1925	7.727	1944	663.594
1926	10.682	1945	715.506
1927	14.810	1946	600.897
1928	21.900	1947	808.839
1929	53.963	1948	1.108.057
1930	179.000	1949	1.216.361
1931	212.000	1950	1.416.300
1932	268.700	1951	1.543.382
1933	334.300	1952	1.713.614
1934	510.307	1953	1.731.693
1935	735.483	1954	884.040
1936	839.406	1955	748.489
1937	820.881	1956	557.877
1938	996.367	1957	492.092
1939	1.317.195	1958	409.567
1940	1.344.408	1959	388.114
1941	1.500.524	1960	276.279

²⁹⁴ Map of Soviet Camps, "Çevrimiçi" <https://gulagmap.ru/> Erişim Tarihi: 25/10/2022.

Sovyet araştırmacıları David J.Dallin ve Boris İ. Nikolaevsky Türkçeye *Sovyet Rusya'da Mecburi Çalışma* şeklinde çevrilen 1947 yılında kaleme aldıkları eserlerinde mahkûm sayısının 30 milyon olduğunun tahmin edildiğini yazmaktadırlar. Yine aynı eserde yazarlar Victor Kravçenko ile Vasil Petukov'un bu sayının 20 milyon, Brooks Atkinson'un ise 15 milyon olarak tahmin ettiğini belirtmektedirler. Dallin ve Nikolaevsky bu bilgileri verdikten sonra öne sürülen tahminlerin abartılı olduğu görüşünde bulunmuşlardır.²⁹⁵

Necip Hablemitoğlu ise mahkûm sayısının 21 milyon olduğunu iddia etmektedir.²⁹⁶ David Hosford; Pamela Jill Kachurin; Thomas Lamont'un GULAG: Soviet Prison Camps and Their Legacy isimli eserlerinde 1929 ile 1953 arası için verdikleri sayısı ise 18 milyondur.²⁹⁷

Robert Conquest, Adalet Bakanlığı arşiv kayıtlarından elde edilen verilerden 19-21,5 milyon aralığında tutuklamanın olduğu ve 7 milyon ölümün gerçekleştiğini belirtmektedir.²⁹⁸

Anne Applebaum, net sayıya ulaşmanın zorluğunu belirttikten sonra 1929 ile 1953 yılları arasında kamplarda ve kolonilerinde toplam 18 milyon Sovyet vatandaşının cezalandırıldığı tahmininde bulunmaktadır.²⁹⁹ Applebaum'un, NKVD belgelerinde bulunan yıllara göre vermiş olduğu mahkûm sayıları analiz yapmak adına önemlidir.³⁰⁰

Tablo 10: NKVD Verilerine Göre Her yılın 1 Ocak İtibariyle Yapılan Sayım³⁰¹

YILLAR	MAHKÛM SAYILARI	YILLAR	MAHKÛM SAYILARI
1930	179.00	1942	1.777.043
1931	212.000	1943	1.484.182
1932	268.700	1944	1.179.819

²⁹⁵ Dallin, Nicolaevski, **a.g.e.**, s. 53.

²⁹⁶ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 237.

²⁹⁷ Hosford, Kachurin, Lamont, **a.g.e.**, s. 1.

²⁹⁸ Robert Conquest, **Victims of Stalinism: A Comment**, Europe-Asia Studies, 1997, s. 1318, "Çevrimiçi" https://sovietinfo.tripod.com/CNQ-Victims_Stalinism.pdf Erişim Tarihi: 24/09/2022.

²⁹⁹ Applebaum, **a.g.e.**, s. 581.

³⁰⁰ **A.e.**, s. 580.

³⁰¹ **A.y.** s. 580.

1933	334.300	1945	1.460.677
1934	510.307	1946	1.703.095
1935	965.742	1947	1.721.543
1936	1.296.494	1948	2.199.535
1937	1.196.369	1949	2.356.685
1938	1.881.570	1950	2.561.351
1939	1.672.438	1951	2.525.146
1940	1.659.992	1952	2.504.514
1941	1.929.729	1953	2.468.524

Gerek eski mahkûmların verdiği sayılar gerekse arşiv kaynakları üzerinde çalışan araştırmacıların elde ettiği sayılar, zorunlu çalışmaya tâbi tutulanların sayısını net olarak ortaya koyamamaktadır. Günümüze kadar ortaya konulan veriler neticesinde elde edilen ortalama sayının 20 milyon olduğunu söyleyebiliriz. Mahkûm sayılarında herkesin mutabık olduğu net bir sayı ortaya konulmamışsa da yıllara göre verilen istatistiksel verilerden baskı rejiminin en radikal uygulandığı dönemler ile mahkûm sayılarındaki artışın paralellik gösterdiği görülmektedir. Yine aynı şekilde II. Dünya Savaşı döneminde doğan asker ihtiyacı nedeniyle mahkûm sayılarında azalma olduğu da görülmektedir.

İstatistiklerin ortaya koyduğu bir diğer husus da Stalin'in ölümü sonrası kampların durumudur. Stalin dönemi baskının en önemli araçlarından biri olan kamplar ile ilgili politika değişikliğine gidildiği anlaşılmaktadır. Bu durum, yeni yönetimin Stalin etkisini silme girişiminin bir sonucu olduğu değerlendirilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

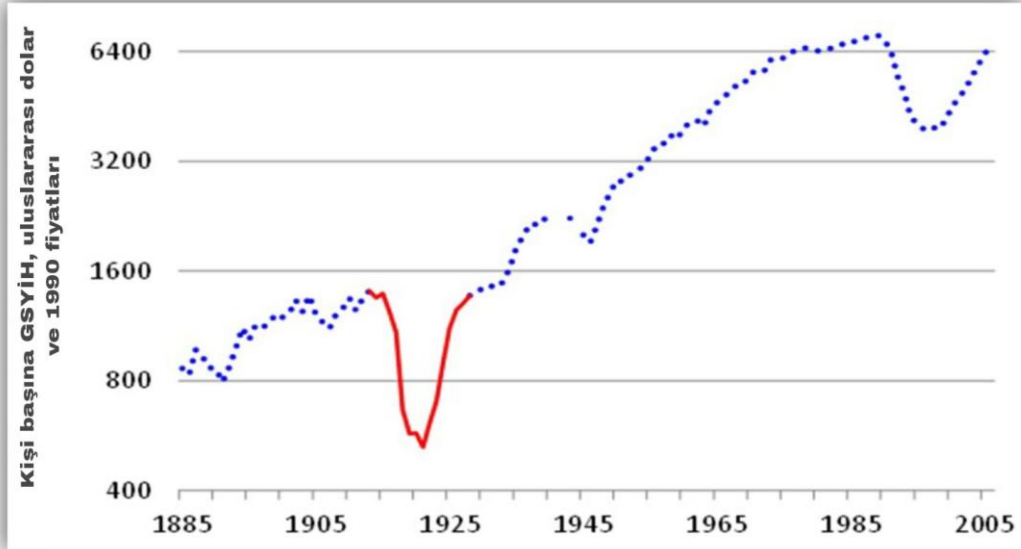
GULAG'IN SOVYET EKONOMİSİNDEKİ YERİ

1. Devrimin İlk Yıllarından GULAG'ın Kuruluşuna Kadar Sovyet Ekonomisi

I. Dünya Savaşı, ardından Bolşevik Devrim ve ardından da gelen iç savaş (1918-22) üretimin ve sermaye stokunun önemli oranda düşmesine yol açmıştır. 1918 yılındaki Rus GSYH'si (Gayri Safi Yurtiçi Hasılası) I. Dünya Savaşı (1913) başlamadan önceki GSYH'den yüzde 50 daha düşük hâle gelmiştir.³⁰²

1920 yılındaki sanayi üretimi, savaş öncesi hacminin yüzde 20'si kadardır. 1909-1913 döneminde 69 milyon tondan fazla olan gayri safi tarımsal üretim, 1921 yılına gelindiğinde 31 milyonun altında bir seviyeye gerilemiştir. 1909-1913 döneminde 224 milyon dönümü bulan ekime uygun alan 1921 yılında 158 milyon dönümün altına düşmüştür. Nüfus 1917-1922 arası 16 milyon kişi azalmış, 8 milyon kişi kasaba ve köyleri terk etmek durumunda kalmıştır.³⁰³

Grafik 1: Rusya ve Sovyetler Birliği'nde Kişi Başına Düşen GSYİH. (1885-2006)³⁰⁴

³⁰² Anton Cheremukhin ve diğerleri, **Was Stalin Necessary for Russia's Economic Development?**, "Çevrimiçi" <https://www.nber.org/papers/w19425> s. 8. Erişim Tarihi: 31/01/2022.

³⁰³ Sheldon L. Richman, **War Communism to NEP: The Road from Serfdom**, The Journal Libertarian Studies, Volume 5, Issue 1 (Winter 1981), s. 90.

³⁰⁴ M. Harrison, A. Markevich, **Russia's National Income in War and Revolution, 1913 to 1928**, "Çevrimiçi" <https://voxeu.org/article/russia-s-national-income-war-and-revolution-1913-1928> Erişim Tarihi: 01/02/2022.

Grafikten de anlaşılacağı gibi Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte erimeye başlayan Çarlık Rusya ekonomisi, Sovyet Rusya'nın ilk on yıllık döneminde de devam etmiştir. Sovyet yönetimi bu durumun üstesinden gelebilmek için ekonomi üzerinde yıllara göre farklı politikalar uygulamıştır.

1.1. Devlet Kapitalizmi, Savaş Komünizmi Yeni Ekonomi Politikası (NEP) ve Beş Yıllık Kalkınma Planları Dönemleri

Sovyetler Birliği ekonomisinde uygulanan bu politikaların sağlıklı analiz edilebilmesi adına dört dönem üzerinde durmakta fayda olacaktır. Bunlar:³⁰⁵

-Ekim Devrimi ile başlayıp iç savaşın başladığı 1918 yılına kadar devam eden “Devlet Kapitalizmi” dönemi,

-İç savaş döneminde uygulanan “Savaş Komünizmi” dönemi,

-Savaş Komünizmi sonrası uygulanan, 1921-1928 yılları arasını kapsayan Yeni Ekonomi Politikası (NEP) dönemi,

-1928-1929 yıllarında yürürlüğe giren beş yıllık kalkınma planları dönemidir.

1918 yılı yazına kadar süren kısa bir dönemi kapsayacak olan Devlet Kapitalizmi dönemi, geniş çapta bir sosyalizmden çok, özel ticaret ve sanayi üzerinde kontrol kurma ile tanımlanan ve istikrarsız bir durumu ifade etmektedir. Ekonomide, dönemin siyasi şartları nedeni ile sosyalist ideolojiyle çelişen bir modelin uygulanma yoluna gidilmiştir.³⁰⁶

İç savaşın başlaması ile birlikte 1918 yılının ortalarında yine şartlar gereği Savaş Komünizmi şeklinde anılacak döneme girilmiştir. Bu dönemde elde edilen mahsulün tamamı iç savaş öncesine nazaran 2/5 oranında azalmıştır. Bununla birlikte köylünün fazla ürününe el konulmuş ve tepkilere neden olmuştur. Savaş Komünizmi döneminin sonlarına doğru alınan karara göre makine kullanan ve beş işçi çalıştıran işletmeler ile

³⁰⁵ Çelebican, a.g.e., s. 248.

³⁰⁶ Dobb, a.g.e. s. 85.

on işçiden fazla işçi çalıştıran el imalatçılarının işletmeleri 1920 Kasım'ında devletleştirilmiştir. Bu işletimlerin sayısı 37 bini bulmuştur.³⁰⁷

İç savaşın kazanılması ile birlikte gözler köylü ayaklanmalarına çevrilmiştir. Kıtlığın, fakirliğin yoğun yaşandığı kırsal kesim en önemli tehdit unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu sebeple artık köylüye tavizlerin verileceği ekonomik modelin uygulanması gerekli görülmüştür.³⁰⁸

Savaş Komünizmi politikalarının yerini Yeni Ekonomi Politikası'nın alması ile birlikte yabancı tavizler de dâhil olmak üzere sınırlı piyasa mekanizmaları yeniden uygulamaya konulmuştur. Bu yeniden yapılanma dönemi, ekonomiyi hem tarım hem de tarım dışı sektörlerde 1928'de kişi başına düşen GSYH'yi Birinci Dünya Savaşı öncesi seviyesine geri getirmiştir.³⁰⁹

1928 yılında Stalin, NEP'i beş yıllık kalkınma planlarına ve toprağın kolektifleştirilmesi politikasına başlamak suretiyle sonlandırmıştır. Kolektifleştirme, sanayileşmeyi finanse etmek ve emeği tarımın dışında bir alana yani sanayiye yönlendirmek için gerekli olmuştur. Bu şekilde “tarımsal fazlaya” el konulmuş, köylüler devlete piyasa fiyatının altında tahıl satmaya zorlanmış, “fiyat makası” politikası uygulanmaya başlanmıştır. Devlet daha sonra tahılı sanayi işçilerine daha yüksek fiyatla satmış veya endüstriyel donanım ithalatını ödemek için tahıl ihraç etmiştir. Bu politika değişikliği 1929'da 200.000'den fazla insanın katıldığı 1.300 köylü isyanına, 1930'da ise 1,4 milyon köylünün katıldığı 6.500'den fazla isyana neden olmuştur. NEP'in uygulandığı 1926-27 yıllarında 63 isyanın çıktığını düşünürsek, NEP sonrası politikanın halk üzerinde yarattığı etkiyi anlamak daha kolay olacaktır.³¹⁰

Rus Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi ile Merkezi Kontrol Komisyonu'nun 1927 yılında gerçekleştirdiği toplantıda kalkınma planı hazırlanması kararı alınmış, 1928 yılının Ekim ayı itibarıyla de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüğe

³⁰⁷ Dobb, a.g.e. s. 101,104.

³⁰⁸ Kadir Oğuzhan Çiçek, **Rus İç Savaşı Sırasında Uygulanan Savaş Komünizmi ve Nep'e Geçiş Süreci**, “Çevrimiçi” <https://www.tesadernegi.org/rus-ic-savasi-sirasinda-uygulanan-savas-komunizmi-ve-nep-gecis-sureci.html> Erişim Tarihi: 30/09/2022.

³⁰⁹ Cheremukhin ve diğerleri, a.g.e., s. 9.

³¹⁰ A.y., s. 9.

konulmuştur.³¹¹ NEP döneminin terk edilip beş yıllık kalkınma planları dönemine geçildiği sırada Rus ekonomisi, Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin üretim olanaklarını yakalama seviyesine gelmiş, millî gelir ise savaş öncesi döneme oranla % 19 yükselmiştir.³¹²

Stalin'in ölümünden kısa bir süre sonra sona erecek olan beş yıllık kalkınma planları şu yıl aralıklarını kapsamaktadır.³¹³

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:	1928—1932
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:	1932—1937
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı:	1937—1940
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı:	1945—1950
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:	1950—1955

Kalkınma planlarının ilki olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı için ayrılan bütçe 64,6 milyar ruble olarak belirlenmiş, bunun 19,5 milyar rublesi sanayi, 10 milyar rublesi ulaştırma ve 23,3 milyar rublesi ise tarım alanında kullanılmak üzere ayrılmıştır.³¹⁴

1928 yılının sonlarında öncelikle sanayi alanındaki büyümeyi hızlandırmayı amaçlayan Birinci Beş Yıllık Planın yürürlüğe girmesiyle ekonomik hedefler kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. Ancak kolektifleştirme ile birlikte ilk yıllarda kırsal ekonomide meydana gelen bozulma kısıtlılığı da beraberinde getirmiştir.³¹⁵

Sovyetler iktidarı hemen her uygulamasında olduğu gibi yine propaganda araçlarını devreye sokmuş ve yeni ekonomi politikasını destekler nitelikte posterler bastırmıştır.

³¹¹ Çelebican, **a.g.e.**, s. 259.

³¹² **A.y.**, s. 259.

³¹³ G. Warren Nutter, Israel Borenstein, Adam Kaufman, "Growth of Industrial Production in the Soviet Union", **Introduction to "Growth of Industrial Production in the Soviet Union"**, Ed: G. Warren Nutter, Israel Borenstein, Adam Kaufman, 1962, s. 8.

³¹⁴ İsmail Yarkın (çev), **J. V. Stalin Eserler Cilt 15 Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi**, İstanbul, İnter Yayınları, 1990, s. 337.

³¹⁵ **A.g.e.**, s. 3.

Görsel 5: Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Başladığı Yıl Olan 1928 Yılında Propaganda Amaçlı Basılmış “Beş Yıllık Plan 1928” Yazılı Poster³¹⁶

Kalkınma planları döneminin hemen öncesinde Sovyet brüt yatırımının yaklaşık yüzde 40'ı, zamanın gerisinde kalmış köylü tarımı üzerine olmuştur. Ülkenin gelişimine öncülük edecek makine yapımı ve demirli metalürji gibi üretim dalları ise gayrisafi sanayi üretiminin yüzde 15'inden biraz fazlasını oluşturmuştur. Büyük ölçekli sanayinin tüm net üretimi yalnızca Sovyet milli gelirin yüzde 26'sında kalmıştır.³¹⁷

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde tablo farklı bir hal almıştır. Yatırımlar tarımdan sanayiye kaydırılmış ve tüm sanayi yatırımlarının yüzde 86'sı da ağır sanayiye ayrılmıştır. Otomotiv, kimya, tarımsal makine vb. alanlarda üretim

³¹⁶ **Five Year Plan**, “Çevrimiçi” http://www.sovmusic.ru/english/p_view.php?id=417 Erişim Tarihi: 20/02/2022.

³¹⁷ Alexander Erlich, “Development Strategy and Planning: The Soviet Experience”, **National Economic Planning**, Ed: Max F. Millikan, Cambridge, 1967, s. 242.

yapan 1500'den fazla fabrika açılmış, SSCB'nin farklı bölgelerine sanayi kompleksleri inşa edilip nüfus o bölgelere kaydırılmıştır.³¹⁸

Kalkınma planları politikaları içerisinde kolektifleştirme önemli bir yere sahip olmuştur. Kolektifleştirme uygulanırken devlet politikası haline gelen kulaklar ile mücadele çok şiddetli bir hal almış ve bu uygulamaya karşı çıkan herkes kulak muamelesi görmüştür. Kulaklar ya da kulak muamelesi gören Sovyet vatandaşları tutuklanıp Sibiry'a da veya Türkistan'da bulunan 1930 yılından itibaren GULAG ismi ile anılan kamplara gönderilmiştir.³¹⁹

Bu şekilde anti-Sovyet unsur olarak görülen kulakların toprak üzerindeki egemenliklerine son verilmek ve kalkınma planları çerçevesinde belirlenmiş ekonomik hedefler için iş gücü ihtiyacının giderilmesine katkı sağlamak hedeflenmiştir.

1.2. Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Kolektif Tarım ve Kulak Meselesi

Kalkınma planı sadece ekonomi alanını kapsamamakta ve toplumu tüm yönleriyle değiştirecek olan bir dönüşüm hareketi olarak görülmekteydi.³²⁰ Her ne kadar sanayi ve ulaştırma alanına tarımdan çok bütçe ayrılmış olsa da toplumsal dönüşümün en çok hissedildiği yerin, tarımda kolektifleştirme yasaları çerçevesinde bakıldığında, kırsal olduğu söylenebilir.³²¹

Komünist Parti'nin On Beşinci Kongresi'nde Stalin, tarımdaki kötü gidişatın düzelmesi adına yaptığı konuşmada delegelere; *"...küçük, dağınık köylü çiftliklerinin, toprakların ortaklaşa işlenmesi esasına dayanan geniş birleşik çiftliklere geçmesinde; modern, hatta ileri teknik temelinde toprağın kolektif işlenmesine geçişte yatmaktadır. Çıkış yolu, küçük ve cüce köylü çiftliklerini tedricen ama yolundan şaşmaksızın, zorla değil, örnek göstererek ve ikna yoluyla, toprağı toplumsal, ortaklaşa, kolektif bir şekilde; tarım makinelerinden ve traktörlerden, tarım enransifleştirmek için bilimsel yöntemler uygulayarak işleyen büyük ölçekli çiftlikler halinde*

³¹⁸ Riasanovsky, Steinberg, **a.g.e.**, s. 540.

³¹⁹ Riasanovsky, Steinberg, **A.g.e.**, s. 541.

³²⁰ **A.e.**, s. 540.

³²¹ **A.e.**, s. 541.

*birleştirmektir. Başka bir çıkış yolu yoktur.” şeklinde hitap etmesi ile birlikte bundan sonraki tarım politikasının rotasını çizmiştir.*³²²

Stalin, kolektifleştirmede izlenecek yolu da “*Kulaklara karşı taarruzu daha da geliştirmek ve kırdaki kapitalizmin gelişmesini kısıtlayacak, köylü tarımını sosyalizm yönüne doğrultacak bir dizi yeni tedbirler almak.*” şeklinde belirlemiştir.³²³

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın uygulanmaya başlandığı ilk yıl olan 1929’un sonlarına doğru kolektifleştirilmiş köylü işletmelerinin oranı %3,9, kolektifleştirilmiş tarımsal toprakların ise %4,9’dur. Planın bitiş yılı olan 1933’ün sonlarına doğru ise tarım arazilerinin %77,7’sinin kolektifleştirilmiş köylü işletmeleri topraklarından oluştuğu görülmüştür. Bu oran tarım alanındaki hızlı dönüşümü gözler önüne sermektedir.³²⁴

26 Ekim 1917 tarihinde çıkarılan Toprak Kararnamesi ile toprakta özel mülkiyetin kaldırılması sonrasında köylüye toprak dağıtılmış ve devletleştirilen topraklarda sovhozlar³²⁵ kurulmuştur.³²⁶ Daha sonra da mülkiyetin devlete ait olduğu, düşük bir bedel karşılığında köylüye kiraya verildiği kolhoz³²⁷ adını alan çiftlikler meydana gelmiştir.³²⁸

Kalkınma planları öncesinde var olan fakat işlevsiz halde bulunan çiftlikler tarım makineleri ve modern tarım teknikleri ile desteklenip işlevli bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Hükümet tarım alanında uygulanmaya çalıştığı bu politikalar karşısında devrimin ilk yıllarından beri hedef olan fakat NEP döneminde imtiyazlarını kısmen devam ettiren kulakları engel olarak görmüştür.

Stalin, tarım uzmanları ile gerçekleştirdiği 27 Aralık 1929 tarihli toplantıda sarf ettiği “*Biz kulakları sömürme eğilimlerini kısıtlayan bir politikadan, bu zengin çiftlikleri bir sınıf*

³²² İsmail Yarkın (çev), **a.g.e.** s. 328.

³²³ Çelebican, **a.g.e.**, s. 329.

³²⁴ **A.e.**, s. 262.

³²⁵ SSCB’de devlet mülkiyetindeki tarım işletmeleri. Bkz. Remzi Bulut, Ekim Devriminden Günümüze Rusya’nın Ekonomik Yapısı, **Göller Bölgesi Aylık Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı**, Cilt 8, Sayı 90, 2020 s. 63.

³²⁶ Menaf Turan, **a.g.e.** s. 312, 313.

³²⁷ Kolhoz (колхоз), kolektif tarımcılık (коллективное хозяйство) kelimelerinin kısaltılmış halinden meydana gelmektedir. Bkz. Caner Çakı, Mehmet Ozan Gülada, Komünist İdeoloji Altında Ermeni Kadınların Propaganda Posterlerindeki Temsili, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 66, 2020, s. 59.

³²⁸ **A.y.** s. 59.

olarak ortadan kaldırmak politikasına geçtik.” sözleri kulaklar ile ilgili gerçekleştirilecek uygulamaların sinyallerini vermiştir. Yine gerçekleşen bu toplantıdan kısa bir süre sonra 5 Ocak 1920 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi “Beş Yıllık Plan Dönemi içinde, yani 1933 yılı sonuna kadar, planda gösterildiği gibi ekili alanların % 20’sinin kolektif çiftlik durumuna getirilmesi yerine, köylü mülklerinin büyük çoğunluğu kolektif sistem içine alınarak bu sorunu bir çözüme bağlayabiliriz. Bundan başka, Aşağı Volga, Orta Volga ve Kuzey Kafkasya gibi önemli tahıl üretim bölgelerinin kolektif sisteme geçirilmesi, aslında 1930 sonbaharına veya hiç değilse 1931 ilkbaharına kadar tamamlanabilir.” kararı almıştır.³²⁹ Alınan bu karar, Komünist Parti’nin On Beşinci Kongresi’nde Stalin tarafından ortaya atılan kolektivizme gönüllü geçiş söyleminin inandırıcılığını sorgulatan bir karar olduğu görülmektedir.³³⁰

Kolektivizasyon faaliyetlerinin gerçekleştirileceği bölgelerdeki Kulaklara ait mülklerin tasfiyesi ile ilgili tedbirler konusunda alınan 30 Ocak 1930 tarihli Politbüro³³¹ kararı ile kulaklar üç gruba ayrılmıştır. Birinci grupta devrimin aktif düşmanları ve isyanları örgütleyenler, ikinci grupta zengin kulaklar ve yarı toprak sahibi durumunda olanlar, üçüncü grupta ise bu sayılanların dışında kalan kulaklardır. Birinci gruba dâhil olan kulaklar OGPU tarafından tutuklanarak zorunlu çalışma kamplarına gönderilmişlerdir.³³²

Kulaklara karşı gerçekleştirilen bu uygulama çerçevesinde sadece Kırım’da 40 bin aile reisi kulak olma gerekçesi ile Urallar’daki ve Sibirya’daki zorunlu çalışma kamplarına gönderilmişlerdir.³³³ Kulaklara karşı verilen mücadelenin dönemin afişlerinde “Kulakları Kolektif Çiftliklerden Çıkaralım” sloganı ile propagandası yapılmıştır.

³²⁹ Robert Conquest, **Sovyet Rusya’da Tarım İşçilerinin Elli Yılı**, Ankara, Kardeşler Matbaası, 1971, s. 23.

³³⁰ Dobb, **a.g.e.**, s. 243.

³³¹ 10 (23) Ekim 1917 tarihinde kurulan Sovyet Rusya’nın siyasi meselelerinden sorumlu birimi. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Bora Perinçek, Atatürk Döneminde Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)-Bütün Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi Politbürosu’nun Türkiye’ye İlişkin Toplantı Gündemleri ve Kararları (1919-1938), **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı 7, 2005, s. 55.

³³² Robert Conquest, **a.g.e.**, s. 24.

³³³ Hablemitoğlu, **a.g.e.**, s. 30.

Görsel 6: Kulakları Kolхозlardan Kovma Propagandası İçin Kullanılan Afiş³³⁴

Ekim Devrimi'nden kalkınma planlarının başlamasına kadar olan evrede zorunlu çalışma kamplarında bulunan mahkûmların Rus ekonomisine olan katkısı, mahkûm sayıları ile paralel olarak kısıtlı derecede kalmıştır. Fakat Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe girmesinden hemen sonra mahkûm sayılarında hızlı bir artış olmuştur. Bir GPU görevlisinin ifadesine göre kamplardaki mahkûm sayısı 1928'de 30.000 iken 1930'da bu sayı 667.257'a çıkmıştır.³³⁵

Mahkûm sayılarındaki bu artışı kalkınma planları ile birlikte gerçekleştirilmeye çalışılan tarım politikası karşısında, toprakları ellerinden alınan kulakların ve zorunlu olarak çiftliklerde yaşamaya ve çalıştırılmaya çalışılan köylünün direnişi neticesinde gerçekleşen toplu tutuklamaların etkisinin olduğu söylenebilir.³³⁶ Mahkûm sayısının artmaya başlaması ile birlikte yeni kampların inşasına ihtiyaç

³³⁴ Let's Kick Out Kulaks From Kolhoz, "Çevrimiçi" <https://www.sovietposters.com/posters/lets-kick-out-kulaks-from-kolhoz-vyshibem-kulakov-iz-kolkhozov-1930>, Erişim Tarihi 23/04/2021.

³³⁵ Cliff, a.g.e., s. 43,44.

³³⁶ Khlevniuk, a.g.e, s. 9.

duyulmuştur. İhtiyaç doğrultusunda 1930'da Vishersky, Sibiry (Siblag), Kazakistan ve Türkistan'da kamplar inşa edilmiştir.³³⁷

Sovyet Rusya'da yaşana bu gelişmeler Çarlık Rusya'sından miras kalan zorunlu çalışma kamplarının sayılarının artmasına, sayılarının artması da kamp sisteminde yeni düzenlemeler ile birlikte bir genel idare sisteminin kurulmasını gerekli kılmıştır.

Kalkınma planları dönemine girilmesi ile birlikte sanayileşmenin artması işçi ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Şubat 1930'da Çalışma Komiserliği'nin bir konferansında, ormancılık ve inşaat endüstrilerinin yüz binlerce işçi açığı ile karşı karşıya olduğu bildirilmiştir. Özellikle barınma ve gıdanın yeterli olduğu Rusya'nın kuzey bölgelerinde işçi bulunamamıştır. Bu sorunun çözüm yolu ise zorunlu çalışma kamplarının kurulmasında aranmıştır.³³⁸

1.GULAG'ın Sovyet Ekonomisinde Kullanılması

Çarlık devrinden itibaren cezalandırma şekillerinden biri olan mahkûmların emeğinden yararlanılma eylemi, kalkınma planlarının ilanının hemen sonrasında kurulan Ana Kamp İdaresi (GULAG) ile birlikte kurumsal bir hal almıştır.

İktisadi faaliyetler için gerekli olan işçi maliyetlerini düşürmek adına mahkûmların bu alanda kullanılması kararlaştırılmış ve Adalet Komiserliği sağlam mahkûmları zorunlu çalışmaya tâbi tutma kararı almıştır.³³⁹

Özellikle 1933 yılından sonra çok sayıda ekonomik sorunun çözümüne giderek daha fazla dâhil olmuşlardır. Mevcut projeler olan Moskova-Volga Kanalı, Baykal-Amur Demiryolu, Kolıma'daki altın madenciliği, Ukhta ve Peçora'daki kömür ve petrol işleri gibi projelerde rol almışlardır.³⁴⁰

³³⁷ A.e. s. 22.

³³⁸ Michael P. Gallen, "The Economics of the Gulag", **The Histories**, Volume 4, Issue 1, 2019, s. 3.

³³⁹ Dallin, Nicolaevski, **a.g.e.**, s. 55.

³⁴⁰ Khlevniuk, **a.g.e.**, s. 83.

Bu kamplar ilk olarak kuzey bölgelerinde organize edilmiştir. Mahkûmlar Ukhta'da petrol ve maden kuyularında, Vaygaç'ta kurşun ve çinko, Novaya Zemlya'da kurşun ocaklarında çalıştırılmıştır.³⁴¹

Kuzey Sibirya'da kurulan GULAG kamplarında mahkûmlar, kendilerinden önce yerleşim olmayan bu yerlerde yaşamaya ve değerli doğal kaynakları çıkarmaya zorlandıkça toprağı ve bölge ekonomisini değiştirtirmiştir. Kaynak çıkarma çalışmalarının yanı sıra Sovyetler Birliği'nde GULAG sisteminin mahkûmları olmadan var olmayacak kasaba ve şehirler inşa etmeye zorlanmışlardır.³⁴²

1.1. GULAG Mahkûmlarının Dâhil Olduğu Projeler

Beş yıllık kalkınma planları ile Sovyet ekonomisinde önemli yer teşkil etmeye başlayan ve de sistematik bir şekilde kullanılmaya başlanan mahkûm emeğı, prestij niteliğı taşıyan projelerin yapımındaki asli unsurlardan biri olmuştur. Birçoğunun günümüzde hala varlığını devam ettirdiğı bu projelerin inşası için art arda yeni kamplar kurulmuştur. Projelerin yapımı için gerekli olan işçi ihtiyacı GULAG'a bağı kurulan bu kamp mahkûmları ile karşılanmıştır. Bu önemli projelerin bazıları; Beyaz Deniz-Baltık Kanalı (Belomor), Baykal-Amur Demiryolu Hattı (BAM) ve Moskova – Volga Kanalı Projesi'dir.

1.1.1. Beyaz Deniz-Baltık Kanalı (Belomor)

Bu projelerden en önemlisi Beyaz Deniz ile Baltık Denizi'ni nehirler ve göller üzerinden bir birine bağlayacak olan ve ileriki yıllarda Belomor kısa adıyla anılacak olan Beyaz Deniz-Baltık Kanalı Projesi'ydi. Sovyet Hükümeti'nin yürütme organı olan Çalışma ve Savunma Konseyi, 1930 baharına kadar, kanal için ekonomik ve askerî bir gerekçe sağlayan “Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nın İnşası” başlıklı bir rapor yayımlamıştır. Buna göre 18 fit (5.5 metre) derinlikte bir kanal önerilmiş ve bu derinlikte bir kanalın, donanma gemilerinin ve ekipmanlarının Baltık Denizi'nden

³⁴¹ A.e., s. 57.

³⁴² Elizabeth Austin, “The Gulag System in Northern Siberia: The Creation and Evolution of Vorkuta, Norilsk and Kolyma, Unpublished Master Thesis”, **Slavic Languages and Literatures - Graduate School of Arts and Sciences**, University of Virginia, 2017, s. 7.

kuzey denizlerine transferine izin vereceği ve kuzey orta SSCB'nin sanayileşmiş bölgelerinden kuzeye mal sevkiyatının ekonomik avantajını sunacağını iddia edilmiştir.³⁴³

Proje ile ilgili Çalışma ve Savunma Komitesi tarafından yayımlanan resmî kararname, inşaatın 3 Haziran 1930'da başlamasını zorunlu kılmıştır. Kararname maddeleri şu şekildedir:³⁴⁴

- 1- Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nın inşası planlanmaktadır.
- 2- Ulaştırma Bakanlığı, tüm kanalın teknik araştırmasını, maliyet hesaplamasını, inşaat programlarını ve Çalışma ve Savunma Komisyonu için bir rapor hazırlamayı başlatmakla yükümlüdür.
- 3- 1 Eylül'e kadar Gosplan aracılığıyla Güney inşaatı başlamalı.

4- 1 Ekim 1930'da ve iki yıl sürmelidir. Gerekli tüm inşaat tesisleri 60 milyon rubleyi geçmeyecek ve 1930/1931 yıllarının planlanan yönergelerini izleyecektir. Kuzey hattının jeolojik ve teknik araştırması, askeri departman ve OGPU ile işbirliği içinde yapılacaktır.

Maliyetleri düşürmek adına Stalin'in yapımını özellikle OGPU'nun üstlenmesini istemesi üzerine işçi ihtiyacı GULAG'daki mahkûmlardan karşılanmıştır. Beyaz Deniz-Baltık Kanalı, kamp ekonomisinin doğuşu olarak kabul edilmiştir. Başlangıcı 1931 yılını bulan ve Belbaltlag adını verilen kamp mahkûmlarının kullanıldığı kamp 20 ay gibi kısa bir süre içerisinde 1933 yılında tamamlanmıştır. Kanalın açılışını ilan eden kararname Molotov tarafından 2 Ağustos 1933 tarihinde imzalanmıştır. Konut, yol gibi birçok unsurun yokluğu, uzun çalışma saatleri ve ilkel teçhizatla gerçekleştirilen inşaatın yapımı işçilerin sağlığına ve ömrüne mal olmuştur.³⁴⁵

1931'de toplam 1.438 kişi çeşitli sebepler ile yaşamını yitirmiştir. Sonraki yıllar özellikle gıda sorunu nedeniyle ölüm oranlarında artışlar meydana gelmiş ve tablo

³⁴³ Morukov, **a.g.e.**, s. 153.

³⁴⁴ Morukov, **a.g.e.**, s. 155, 156.

³⁴⁵ Gulag History Museum, **a.g.e.**, s. 65., Draskoczy, **a.g.e.**, s. 37.

daha vahimleşmiştir.³⁴⁶ Anne Applebaum’a göre toplamda ölen mahkûm sayısı 25 bini bulmuştur.³⁴⁷

Tablo 11: Mahkûmlar İçin Gıda Malzemeleri. (1932 ve 1933) (kg)³⁴⁸

ÜRÜNÜN ADI	1932'DEKİ NORMLAR (AYLIK)	1933'DEKİ NORMLAR (AYLIK)
Un	23,5	17,16
Yulaf	5.75	2,25
Makarna	0.5	0,4
Bitkisel Yağ	1.0	0.3
Yağ	0.15	Varsayılan Sıfır
Şeker	0.95	0.6
Şekerleme Ürünleri	0.5	0.5
Farklı Konserve Yiyecekler (Teneke Kutularda)	2 Kutu	Varsayılan Sıfır

Belbaltlag kampının ana hedefi, Birinci Beş Yıllık Planın ana tesislerinden biri olan Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nın inşasıydı. Buradaki mahkûmlar kanalı inşa etmek, ağaç kesmek, hidroelektrik santrali inşa etmek, balıkçılık, endüstriyel atık imhası, gemi yapımı gibi işlerde görevlendirilmiştir. 1931-1941 yılları arasında faaliyet gösteren bu kamp en yüksek mahkûm sayısına 1932 yılında ulaşmış ve sayı yaklaşık 108 bini bulmuştur.³⁴⁹

Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nda II. Dünya Savaşı'na kadar buharlı gemilerle yük taşımacılığı yapılmış, zengin doğal kaynakları olan bölgelere ulaşım sağlanıp mineral, cevher, balık ve diğer doğal zenginliklerinden yararlanma fırsatı

³⁴⁶ Morukov, **a.g.e.**, s. 159.

³⁴⁷ Applebaum, **a.g.e.**, s. 65.

³⁴⁸ **A.y.**, s. 160.

³⁴⁹ **Belomoro-Baltiysky ITL (Corrective-Labor Camp)**, <https://gulagmap.ru/camp9> “Çevrimiçi” Erişim Tarihi: 05/10/2022.

sağlamıştır.³⁵⁰ II. Dünya Savaşı ile birlikte kanal askerî harekâtlar için kullanılmaya başlanmış, denizaltıları, muhripler, koruma gemileri kanaldan geçirilmiştir. Finlandiya ordusunun saldırıları neticesinde kanal hasar görmüş ve bazı kısımları işlevsiz hâle getirilmiştir. Savaş sonrası gerekli onarım yapılmış ve kullanılmaya devam edilmiştir.³⁵¹

Savaş sırasında gerek Mihver gerekse Müttefik devler kanala stratejik bir önem atfetmişler. Fakat bu önem bir abartı mı yoksa SSCB'nin deniz askerî gücünün önemli bir parçası mı tartışma konusudur.³⁵²

Bu görkemli proje Sovyet yöneticilerinin, gerek kendi halkına gerekse dış dünyaya karşı Sosyalist yönetimin büyük başarısı olarak sunulmuştur. Projeyi inşa edenlerin ise maliyetin düşürülmesinde ana unsur olan GULAG mahkûmlarından meydana gelmesi başka Stalin olmak üzere birçok üst düzey yöneticinin mahkûm emeğinden faydalanmanın hazzını yaşamasına sebep olmuştur.

Artık kamplar hem en önemli ceza unsuru olarak işlevine devam edecek hem de “büyüyen” Sovyet ekonomisinin stratejik ve ekonomik önem arz eden projelerin gerçekleştirilmesinde yaşam kaygısı gözetilmeyen işçi ihtiyacını karşılayacaktır.

1.1.2. Baykal-Amur Demiryolu Hattı (BAM)

GULAG mahkûmların emeğinin kullanıldığı bir başka önemli proje de Trans-Sibirya Demiryolu hattının bir parçası olan Baykal-Amur Demiryolu Hattı'nın inşasıdır.

Baykal-Amur Demiryolu Hattı projesi, ekonomik nedenlerden ziyade jeopolitik ve jeostratejik nedenlerden dolayı gerçekleştirilmiştir. Projenin arkasındaki temel mantık, Sibirya'yı sömürüye daha fazla açmak ve aynı zamanda Uzak Doğu'yu daha iyi korumaktır. Eğer Japonya Trans-Sibirya'ya saldırarak olsaydı, Habarovsk ve Vladivostok gibi büyük şehirler tamamen kesilecek ve Rusya'nın Pasifik Okyanusu'na

³⁵⁰ The White Sea-Baltic Canal Construction Was Completed, “Çevrimiçi” <https://www.prlib.ru/en/history/619428> Erişim Tarihi: 07/10/2022.

³⁵¹ Morukov, a.g.e., s. 162.

³⁵² Hablemitoğlu, a.g.e., s. 41, Morukov, a.g.e., s. 162.

erişimi büyük tehlikeye girecekti. Yine aynı şekilde dönemin tehditlerinden biri olarak görülen Çin'in de Trans-Sibirya Demiryolu'na yakın olması Sovyet yönetimini önlem almaya itmiş ve alternatif demiryolu hatları meydana getirilmiştir.³⁵³

13 Nisan 1932 tarihinde SSCB Bakanlar Kurulu ve Halk Komiserleri Konseyi'nin 542 No'lu kararı ile "Baykal Amur Demiryolunun İnşası Hakkında" bir resmi yazı yayınlanmıştır. Alınan bu karar ile birlikte aynı yıl demiryolu hattının inşasına başlanmıştır.³⁵⁴

Projeyi gerçekleştirmek için ilk olarak 2.500 hür işçi görevlendirilmiştir. Fakat bu işçilerin maliyetlerinin çok fazla olması ve zor şartlar altında çalışmayı reddetmeleri işçi ihtiyacı temini sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sorun GULAG mahkûmları ile çözülmüştür.³⁵⁵

Baykal-Amur ana hattını inşa etmek için Bamlag kampı kurulmuştur. 1932 yılında kurulan bu kamptaki mahkûm sayısı 1937 yılı hariç her yıl bir önceki yıla göre artış göstermiş ve 200 binlere ulaşmıştır. 1938 yılında ulaşılan bu sayı Bamlag'ı GULAG tarihindeki mahkûm sayısı bakımından bir yıl içerisinde bünyesinde en fazla mahkûmu barındıran kamp yapmıştır.

Tablo 12: Bamlag'ın Faaliyet Gösterdiği Yıllara Göre Mahkûm Sayıları³⁵⁶

YILLAR	MAHKÛM SAYISI
1932	3.800
1933	35.397
1934	62.130
1935	153.547
1936	180.067

³⁵³ Emin Atasoy, Evren Atış, "Siyasi Coğrafya Perspektifinden Baykal - Amur Demiryolu Güzergâhı", International Journal of Social Humanities Sciences Resear, Sayı 69, 2021, s. 1001., **History of Baikal-Amur Railway (BAM)**, "Çevrimiçi" <https://rusmania.com/history-baikal-amur-railway-bam> Erişim Tarihi: 08/10/2022.

³⁵⁴ Atasoy, Atış, a.g.e., s. 1000.

³⁵⁵ "Mı Priehali na BAM s Çemodanom Kojanım." Rezultatı Velikoy Stroyka, "Çevrimiçi" <https://www.sibreal.org/a/my-priehali-na-bam-s-chemodanom-kozhany-m-rezultaty-velikoy-stroyki/31530464.html> Erişim Tarihi: 09/10/2022.

³⁵⁶ **Baikalo-Amursky ITL (Corrective-Labor Camp)**, "Çevrimiçi" <https://gulagmap.ru/camp16>, Erişim Tarihi: 28/02/2022.

1937	127.483
1938	200.907

Bamlag'ın 1936 yılında ulaştığı 180 bin civarındaki mahkûm sayısı o tarihteki GULAG nüfusunun yüzde 20'sinden daha fazlasına tekabül etmektedir. Bu istatistik kampın önemini ne büyüklüğünü görmek açısından önemli bir veridir.³⁵⁷

Birçok GULAG kampında olduğu gibi Bamlag kampında da mahkûmlar zor koşullarda hayatlarını idame ettirmişleridir. Bamlag kampının da içinde bulunduğu bazı kampların teftişinin sonuçlarına ilişkin 19 Şubat 1938 tarihinde yayımlanan muhtıradan durumun vahameti gözler önüne serilmiştir. Bu muhtıradan Bamlag'daki mahkûmların durumu ile alakalı olarak şu ifadeler geçmektedir:³⁵⁸

“Bamlag savcısı, 26 Ocak 1938 tarihli mektubunda, o kampın on dördüncü bölümündeki mahkûmların durumu hakkında beni bilgilendirdi: “Revirde, uzun ranzalarda çırılçıplak yatan mahkûmlar var, kelimenin tam anlamıyla bir fiçıya konan sardalye gibi. İç çamaşırları ve çarşafları olmadığı için haftalarca hamama götürülüyorlar. Bazı odalarda kadınlar erkeklerle aynı odada ranzalarda yatmaktadır. Frengi, tüberkülozlu bir hastayla sabırla yan yana yatmaktadır. Bir ortak salonda mide hastalarıyla dolu erizipelli (bulaşıcı) hastalar var. Tüberküloz hastaları, cerrahi hastaları. Gelen trenlerden (Moskova treni) donarak ölen insanları alıyorlar.”

Hijyen, beslenme, çetin çalışma şartlarından kaynaklı hastalıklar ve barınma alanı ile ilgili sorunlar Bamlag'da da mahkûmların peşini bırakmamıştır.

Mahkûmlar, Trans-Baykal ve Ussuri demiryollarının ikinci raylarının inşasında, BAM güzergâhı boyunca inşaat mühendisliğinde, BAM'ın Tynda-Komsomolsk bölümünün inşası için tasarım ve araştırma çalışmalarında yer almıştır.³⁵⁹ Bamlag Mahkûmlarının üç ana görevi vardır. Bunların ilki Baykal-Amur Demiryolu'nun inşası, ikincisi Trans-Sibiry'a'da ikinci rayların döşenmesi, üçüncüsü ise tomruk, ağaç işleme ve altın madenciliğidir.³⁶⁰

³⁵⁷ Khlevniuk, a.g.e., s. 108.

³⁵⁸ A.e., s. 174.

³⁵⁹ **Baikalo-Amursky ITL (Corrective-Labor Camp)**, “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/camp16> Erişim Tarihi: 09/10/2022.

³⁶⁰ **Baykalo-Amurskaya Magistral Nachalo İstorii Goroda Tındı (1929–1950 Arası)**, “Çevrimiçi” https://urokiistorii.ru/school_competition/works/dmitrij-mishhenko-bajkalo-amurskaja-ma Erişim Tarihi: 09/10/2022.

1932-1938 yılları arasında, BAM-Tynda, Voloçaeвка-Komsomolsk, Urgal-Izvestkovaya şubelerini birbirine bağlayan Trans-Baykal ve Uzak Doğu demiryollarının ikinci rayları inşa edildi. Mahkûmlar yaklaşık 2.700 km'lik yolu elle döşedi, istasyonları, depoları yeniden inşa etti, yeni işçi yerleşimleri, hastaneler, okullar, kulüpler, stadyumlar yaptı.³⁶¹ 22 Mayıs 1938'de kamp dağıtıldı ve temelinde altı yeni kamp oluşturuldu. Bunlar; Amur Demiryolu, Güney, Batı Demiryolu, Doğu Demiryolu, Güneydoğu ve Bureinsky kamplarıdır.³⁶²

Oleg V. Khlevniuk'e göre başta BAM'ın ve başka kampların aynı anda demiryolu projelerini inşa ediyor olması işe yaramayan ve bitirilemeyen ölü sermaye stokları meydana getirmiştir. 1938 yılına gelindiğinde tamamlanamayan demiryollarının yaklaşık 5 bin kilometre olması ve 1933-1939 yılları arasında operasyonel Sovyet demiryolu sisteminin toplamda ancak 4.500 kilometre büyüyebilmesi Khlevniuk'in iddiasını dayandırdığı ana verilerdir.³⁶³

1.1.3. Moskova – Volga Kanalı Projesi

Moskova'yı Moskova'nın kuzeyindeki Ivankovo'daki Volga Nehri'ne bağlayan gemi su yoludur. 1932 ve 1937 yılları arasında inşa edilen kanal, Moskova'ya ana su erişimi olarak sadece küçük tekneleri alabilen kanallı Moskova Nehri'nin yerini almıştır. Bu şekilde Nijniy Novgorod'un (eski adıyla Gorki) önemli sanayi merkezine giden su yolu 120 kilometre kısalmıştır.³⁶⁴

Projenin en önemli amaçlarından biri Moskova'yı beş denize bağlamaktır. Projenin tamamlanması sonucunda Moskova artık Beyaz Deniz, Baltık Denizi, Hazar Denizi, Azak Denizi ve Karadeniz'e bağlanma imkânı bulmuş ve inşa edilen Kuzey Nehri İstasyonu "Beş Denizin Limanı" olarak adlandırılmıştır.³⁶⁵

³⁶¹ A.e.

³⁶² Байкало-Амурский ИТЛ (Baykal-Amur ITL), "Çevrimiçi" <https://gulagmap.ru/camp16> Erişim Tarihi: 09/10/2022.

³⁶³ Khlevniuk, a.g.e., s. 336.

³⁶⁴ Moscow Canal, "Çevrimiçi" <https://www.britannica.com/topic/Moscow-Canal> Erişim Tarihi: 14/10/2022.

³⁶⁵ Поцему Москва – Порт Pyati Morey?, "Çevrimiçi" http://mosprogulka.ru/questions/moskva_port_pjati_morej Erişim Tarihi: 14/10/2022.

Moskova – Volga Kanalı Projesi’nin yapımı için 14 Eylül 1932 yılında Dmitrov şehrinde Dmitlag kampı kurulmuştur. Bu kamp SSCB’nin en ünlü ve en büyük kampı olmuştur.

Tablo 13: Dmitlag’ın Faaliyet Gösterdiği Yıllara Göre Mahkûm Sayıları³⁶⁶

YILLAR	MAHKÛM SAYISI
1932	10.400
1933	51.502
1934	156.319
1935	192.229
1936	192.034
1937	146.920
1938	16.068

Mahkûmları “kanal askerleri” şeklinde anılan Dmitlag kampının başına 1933 yılında Semyon Firin getirilmiştir. Firin, Belbatlag kampının başkanlığını yapmış ve anlaşılan o ki Beyaz Deniz – Baltık Projesi’nin tamamlanması sonucunda tecrübesinden yararlanılmak üzeri Dmitlag başkanlığı görevine getirilmiştir.³⁶⁷

Semyon Firin, Dmitrov Şehri Komünist Partisi toplantısında Dmitlag kampı mahkûmları ile ilgili "Mahkûmların fakir olduğunu düşünmeyin, her şeye sahipler." diyecektir. Ancak kayıtlar aksini göstermiştir. Çalışma kotasını dolduranlara günlük 600 gram ekmek; geride kalanlar 400 gram ve cezalandırılanlar, 300 gram ekmek almıştır.

Proje hangi koşullarda tamamlanmış olursa olsun yapılan her icraat gibi bu icraat da propaganda aracı olarak kullanılmasından geri durulmamıştır. Ve devreye dönemin sık kullanılan propaganda araçlarından biri olan poster bastırma geleneği, bu

³⁶⁶ **Dmitrovsky ITL (Corrective-Labor Camp)**, “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/camp5> Erişim Tarihi: 14/10/2022.

³⁶⁷ **The J.V. Stalin Moscow - Volga Canal**, “Çevrimiçi” http://john-martens.com/stalin_moscow_volga_canal.html Erişim Tarihi: 24/10/2022.

projenin ilanı içinde kullanılmış ve “Merhaba Büyük Stalin – Moskova – Volga Kanalı Açıldı!” yazılı pankart bastırılmıştır.

Görsel 7: Moskova – Volga Kanal Projesi’nin Tamamlanması Sonrası 1937 Yılında Propaganda Amacı ile Bastırılan Poster³⁶⁸

Dmitlag kampının mahkûm sayılarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde, Bamlag’da olduğu gibi 1935 ve 1936 yıllarındaki mahkûm sayılarında hızlı bir artışın olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun Stalin’in baskıcı yönetim politikaları ile doğru orantılı olduğu değerlendirilebilir. Ancak bir diğer değerlendirilmede, projelerin gerçekleştirilmesi esnasında ihtiyaç duyulan iş gücünü ihtiyacının karşılanması sebebiyle tutuklamaların arttığı şeklinde de yapılabilir.

³⁶⁸ **Greetings to Great Stalin 1937**, “Çevrimiçi” <https://www.sovietposters.com/posters/greetings-to-great-stalin-1937> Erişim Tarihi: 24/10/2022.

2.1. Maden Sahalarındaki GULAG Kampları

Sovyetler Birliği hâkimiyet sahası özellikle yer altı kaynakları bakımından oldukça zengindir. Stalin dönemi ekonomik kalkınma hamlelerinin gerçekleştirilebilmesi için gerekli en önemli unsurlardan biri olan yer altı kaynaklarının en çok rezerv barındıran yatakları; teknolojiden, şehirleşmeden yoksun, iklimin her türlü zor koşulu meydana getirdiği Kuzey Sibiryâ bölgesinde bulunmaktadır. Bu bölge altın, nikel, kömür başta olmak üzere çok sayıda değerli doğal kaynağa sahiptir. Ancak coğrafya ile ilgili biraz önce belirttiğimiz nedenlerden dolayı bölgeye gönüllü iskân hareketi sağlanamamıştır.³⁶⁹

Mahkûm emeğinden her koşulda ve en üst seviyede yararlanılma politikasının uygulandığı Stalin döneminde, Kuzey Sibiryâ'daki sorun bölgeye GULAG kampına bağlı kamp komplekslerin kurulması ile çözülmüştür. Bu sayede binlerce mahkûm/işçi bölgeye gönderilmiş, maden sahalarında çalıştırılmıştır. Vorkuta, Norilsk ve Kolima, bu komplekslerin en büyüklerindendir. Stalin döneminde kurulan bu kamp kompleksleri hem ekonomik kar elde etme amacına hem de rejim için tehdit içeren unsurların cezalandırılması amacına hizmet etmiştir.³⁷⁰

Yeraltı kaynaklarının keşfi ve çıkarılmasında mahkûm emeğinin ilk kullanıldığı yerlerden biri, bugün Rusya Federasyonu'na bağlı Komi Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Ukhta-Peçora şehirleridir. 1929 yılı itibariyle bu şehirlerde yapılan maden arama faaliyetlerinde jeoloji, maden, sondaj alanlarında uzman mahkûmların da içinde bulunduğu heyetler önemli -özellikle Ukhta petrolleri- keşiflerde bulunmuşlardır.³⁷¹

Ancak bu keşifler hiç de kolay gerçekleşmemiştir. Yaşanılan zorlukları anlamak açısından keşif heyeti üyesi Aleksandr Kulevski'nin anılarında geçen şu ifadeler önemlidir:³⁷²

³⁶⁹ Austin, **a.g.e.**, s. 7.

³⁷⁰ **A.e.**, s. 10,11.

³⁷¹ Vagit Alekperov, **Oil of Russia: Past, Present and Future**, Minneapolis, East View Press, 2011, s. 87.

³⁷² **A.e.**, s. 88.

“Gün boyunca Chibyu'ya vardık ve gördüğümüz vahşi, kasvetli tablo karşısında kalbim sıkıştı. Siyah, gülünç derecede büyük tek bir kule, tayga ve bataklıklardan başka bir şeyle çevrili olmayan iki sefil kulübe.”

Keşifler sonucunda Ukhta'da önemli oranda petrol, Peçora'da ise önemli oranda kömür yatakları bulunmuştur. Bu durum daha fazla mahkûm ihtiyacını meydana getirmiş ve 1931 yazında bölgedeki yeraltı kaynaklarının çıkarımı, yol yapımı, nehir gemileri inşası gibi görevleri yerine getirmek üzere Ukhtpechlag adını alacak olan kamp tesisleri inşa edilmiştir.³⁷³

İşçi ihtiyacının büyük çoğunluğunu GULAG mahkûmlarından karşılayan madencilik ve yol yapımı işlerini organize eden Dalstory'e³⁷⁴ sağlanan imkânlar neticesinde özellikle Kolıma bölgesinde kurulan Magadan şehrinde altın madeni çıkarımında büyük artış olmuştur. Mahkûm sayısı 1934 yılında toplam 32.304 iken 1935 yılında 44.601'e, 1936 yılı sonunda ise 62.703'e yükselmiştir. Mahkûm sayılarındaki artış ile beraber altın çıkarımında da artış olmuştur.³⁷⁵ 1930'ların ortalarından itibaren Dalstory yılda 200 bin kilogram altın üretmiş ve bu toplam Sovyet altın üretiminin yüzde 80'ine karşılık gelmiştir. Bu çalışmaların neticesi olarak, dünyada ki altın üretiminde Sovyet payı yüzde 12-14'ten en az yüzde 40'a yükselmiştir.³⁷⁶

³⁷³ A.y., s. 88.

³⁷⁴ Uzak Kuzey İnşaat Genel Müdürlüğü. SSCB'nin Uzak Doğu'sunda yol yapımını ve altın madenciliğini yönetmek için 1931'de kurulmuştur.

³⁷⁵ David Nordlander, “Magadan and the Economic History of Dalstroi in the 1930s”, Ed: Paul Gregory, Valery Lazarev, **The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag**, Stanford, Hoover Institution Press, 2003, s. 109, 110.

³⁷⁶ Jakobson, a.g.e., s.128.

Fotoğraf 9: GULAG Kamp Kompleksleri İçerisinde En Önemlilerinden Biri Olan Kolıma'da, Altın Madenciliği Yapan Mahkûmlar/İşçiler³⁷⁷

GULAG'ın Magadan'daki ekonomik kazanımlarına karşılık Stalin ve Molotov kampa takdir telgrafları göndermişlerdir. 1936 yılına ait bu telgraf şu ifadeleri içermektedir:³⁷⁸

"Altın madenciliği programını gerçekleştirdikleri için Dalstroy'un işçilerini ve liderliğini tebrik ediyor ve Bolşevik selamlarını gönderiyoruz."

Stalin ve Halk Komiserleri Kurulu Başkanı Molotov tarafından gönderilen bu telgraf Moskova yönetiminin, GULAG'ın bölgedeki faaliyetlerine yönelik bakış açısını anlamamız yönünden önemlidir.

2.2. GULAG'ın İktisadi İşletmeleri

1930'ların başında GULAG kamplarının, ekonominin özellikle de sanayinin birçok dalındaki gelişmelere olan katkısı, Sovyet hukukunda mahkûmlar aleyhine yeni

³⁷⁷ Prisoners Mine Gold at Kolyma, The Most Notorious Gulag Camp in Extreme Northeastern Siberia, "Çevrimiçi" https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/work-src/images/kolyma_detail.jpg Erişim Tarihi: 04/03/2022.

³⁷⁸ Nordlander, a.g.e., s. 111.

düzenlemelerin yapılmasına sebep olmuştur. Mahkûm emeğinin, gönüllü işçi temininin pek mümkün olmadığı, zor coğrafi şartlara sahip bölgelerde bulunan zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarının çıkarımında kullanılması bunun önemli sebeplerindendir.³⁷⁹

Hızla büyüyen Sovyet sanayisinin ihtiyaçlarının karşılanması için Sovyet coğrafyasının dört bir köşesinde GULAG kamplarına bağlı iktisadi faaliyetler yürüten yeni kompleksler oluşturmuştur. 1936'da SSCB'de on üç büyük kamp ve sanayi kompleksi varken bu sayı 1938 baharında sayı 33'e yükselmiştir.³⁸⁰

Tablo 14: İktisadi Faaliyetlerine Göre GULAG Kampları ve Faaliyet Yılları (1935)³⁸¹

KAMP İSİMLERİ	İKTİSADİ FAALİYETLERİ	FAALİYET YILLARI
Vaygachsky OLP (Bireysel Kamp Tesisi)	Barents Denizi ve Kara Denizi Sınırındaki Vaygach Adası'nda Polimetallik Cevher Çıkarımı	1930 - 1936
Norillag	Norilsk Bakır ve Nikel Kompleksi'nin İnşası ve İşletilmesi	1935 - 1956
Ukhtpechlag	Ukhta-Peçhora Bölgesi'nde Petrol, Kömür Araması ve Çıkarımı	1931 - 1938
Belbaltlag	Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nın İnşası.	1931 - 1941
Svirlag	Leningrad Şehrine Yakacak Odun Sağlamak ve Toplu Tüketim İçin Mal Üretimi	1931 - 1937
Volgolag	Hidroelektrik Santrali İnşası	1935 - 1942
Dmitlag	Moskova-Volga Kanalı, Kuzey Kanalı ve Istra Barajı İnşası	1932 - 1938

³⁷⁹ Khairmukhanmedov, a.g.e., s. 162.

³⁸⁰ Gulag History Museum, a.g.e., s. 66.

³⁸¹ Map of Soviet Camps “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/> Erişim Tarihi: 24/10/2022.

Temlag	GULAG Sanayi Kompleksinin tarım işleri ve bakımı için; giyim, ayakkabı, triko, ağaç işleme, kereste, ahşap ve kimya, kenevir ve jüt imalatlarında toplu tüketime yönelik mallar üretmek için.	1935 - 1948
Prorvlag	Balıkçılık ve Kamp Alanında Sivil Kullanım İçin Binaların İnşası	1932 - 1940
Akhunlag	Matsesta-Akhun Otoyol İnşası	1934 - 1935
Sazlag	Tarım, Sulama, Pamuk Fabrikaları, Tüketim Malları Üretmek	1930 - 1943
Karlag	Hayvan Yetiştiriciliği, Endüstriyel Üretim (Metal İşleme, Ağaç İşleme, Keçe Çizme Üretimi, Giyim İmalatı, İnşaat Malzemeleri Üretimi)	1931 - 1959
Siblag	Kerestecilik, Kömür Madenciliği, Koyun Derisi, Kürk Manto, Ayakkabı Üretimi	1929 - 1960
Bamlag	Baykal - Amur Ana Hattı (BAM) İnşası	1932 - 1938
Dallag	Kerestecilik, Altın ve Kömür Madenciliği	1929 - 1939
Sevvostlag	Olsko - Seymchanski Bölgesindeki Altın Cevheri Sahasında Arama, Kolıma ve Nagayevo Körfezinde Gemi İnşa ve Onarım Tesislerinin İnşaatı, Diğer Köy ve Kasabalarda Konut ve Kamu Hizmetleri İnşaatı	1932 - 1952

Tablo 14'te görüldüğü üzere 1935 yılında faaliyet gösteren GULAG kamplarındaki mahkûmlar bulundukları bölgeye göre; maden işçiliği, kerestecilik,

demir yolu inşası, kanal inşası, tarım, hayvancılık gibi ekonomiye katkı sağlayacak birçok alanda çalıştırılmıştır.

1930'un sonu ile 1940'ın başında GULAG sisteminde büyük ölçekli kampların daha küçük bölümlere ayrılması yoluna gidilmiştir. Bu şekilde kampların ekonomik açıdan daha verimli olacağı düşünülmüştür.³⁸²

1940'a gelindiğinde, kamp ekonomisi Sovyet ekonomisinin 20 ayrı dalında faaliyet göstermiş, bunların başında ise demir dışı metalürji, ormancılık ve yakıt endüstrisi gelmiştir. 1940'ların başında, NKVD kontrolünde olan GULAG içinde belirgin bir endüstri uzmanlığına sahip kampları barındıran endüstriyel baş idarelerin oluşumu başlamıştır. Böylece, 1940-1941'de, Madencilik ve Metalürji Sanayi Kamplarının Baş İdaresi ve Demiryolu İnşaat Kamplarının Baş İdaresi gibi 26 baş idare kurulmuştur.³⁸³

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra kampların ve kolonilerin ekonomi alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. NKVD'nin 28 Haziran 1941 tarihi itibarıyla, "savaşın başlamasıyla bağlantılı olarak NKVD'nin inşa faaliyetlerine ilişkin çalışmaların sona ermesi" emrine göre, 1 Temmuz 1941'den itibaren 41 işletmede ve 19 yol şantiyesinde inşaat çalışmaları askıya alınmıştır. Hükümetin emri altında GULAG, ön hat için üretimi organize etmiş ve tüm sanayi kolonilerini mühimmat, üniforma ve diğer askeri ürün tedariki ihtiyaçları için yeniden yapılandırmıştır. Savaşın sonunda GULAG, yüksek patlayıcı mayın üretimi ve birliklerdeki mühimmatlar için özel ambalaj üretmiştir. Bunun yanında GULAG, ulaştırma altyapısının geliştirilmesinde aktif olarak yer almış, böylece savaş sırasında Volga ve Kuzey-Peçora demiryolları zorunlu çalışma yardımı ile inşa edilmiştir. Bu durum kömürün Vorkuta'dan Moskova ve Leningrad'a taşınmasını sağlamıştır. Yine inşa edilen Soroko-Obozerskaya demiryolu, askerlerin ve mühimmatın Beyaz Deniz boyunca taşınmasını sağlamıştır.³⁸⁴

³⁸² A.e., s. 45.

³⁸³ A.e., s. 67.

³⁸⁴ A.e., s. 68.

Fotoğraf 10: Soroko-Obozerskaya Demiryolu Hattı İnşaatı” Albümünden (1940)³⁸⁵

Politbüro’nun 31 Temmuz 1937 tarihli, 00447 Numaralı Kararı ile Kazakistan’ın uzak bölgelerinde, kuzey ormanlarında, Urallarda ve Sibirya’da ek bir kamp ağının inşasını emri verilmiş ve iktisadi faaliyetlerde bulunan kampların Sovyet ekonomisine katkılarının arttırılması hedeflenmiştir. Bu kamplarda istihdam alanı olarak kereste endüstrisi seçilmiştir. Bunun nedenlerinden bir tanesi orman çiftliklerini hızlı ve az yatırımla kurmanın nispeten daha kolay olmasıydı. Diğer bir neden ise kereste endüstrisinde bazı zorlukların yaşanmış olmasıdır.³⁸⁶

Görüldüğü üzere GULAG mahkûmları, SSCB ekonomisi içerisinde üretimin, hammadde teminin, inşanın bir parçası olmanın dışında savaş döneminde gerek cephede gerekse cephe gerisinde önemli rol almıştır.

³⁸⁵ Сорокский ИТЛ (Soroka ITL), “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/camp248> Erişim Tarihi: 06/03/2022.

³⁸⁶ Khlevniuk, a.g.e., s. 24.

SONUÇ

Çarlık Rusya'dan miras kalan sürgüne gönderme ve Katorga adı verilen zorunlu çalışma cezasına çarptırılma uygulaması, Sovyet Rusya döneminde ekonomi politikaları ve siyasi olaylar çerçevesinde daha sistemli ve kurumsal hâle getirilmiştir. Sovyet ceza sistemi içerisinde önemli yere sahip olan GULAG sistemi hem sosyalist ideolojinin temel alındığı yeni rejimin tesisinde karşıt fikirleri bastırmak adına caydırıcı bir unsur olarak kullanılmış hem de ekonomik çöküşün ortadan kaldırılması için uygulanan politikalarda iş gücü açığının karşılanması için kullanılmıştır.

Bu kamplardaki en tehlikeli unsur, karşı-devrimci olarak nitelendirilen muhalif kişiler olmuştur. Bu kişilere uygulanan yaptırımlar kamplarda geçirdikleri zaman ile sınırlı kalmamış, tahliye edildikten sonra da devam etmiş, belirlenen şehirler dışında başka bir yaşam alanı sunulmamıştır.

Kulaklar, aydınlar, din adamları, kanaat önderleri devrimin karşıtı olarak görülmüş ve çoğunlukla karşı-devrimci olmak ile suçlanıp ya sürgüne gönderilmiş, ya idam edilmiş ya da kamplara gönderilmiştir. Kolektif tarım politikasının uygulanmasının önünde engel olarak görülen kulakların tasfiyesinde, milli bilincin ortadan kaldırılıp oluşturulmak istenilen Sovyet vatandaşlığının önündeki engel olarak duran özellikle tarih ve edebiyat alanında milli kültürü kapsayan çalışmalar yapan aydınların ortadan kaldırılmasında bu kamplar işlevsel kullanılmıştır.

7 Nisan 1930 tarihinde onaylanan karar ile birleşimi tamamlanıp tek çatı altında toplanan kurumsal bir hüviyet kazanan GULAG kamplarında mahkûmların önemli bir kısmını, dönemin politikası sebebiyle kulaklar oluşturmuştur. 1937-1938 yılları arasında Büyük Terör olarak adlandırılan dönemde ise kamplarda azımsanmayacak oranda Komünist Parti eski yöneticileri, akademisyenler, aydınlar mahkûm bulunmuştur.

Kamplardaki mahkûm sayılarındaki yıllara göre artış ve azalmalar analizi edildiğinde Stalin dönemi baskı politikalarının arttığı dönemlerde mahkûm sayılarında da artışın olduğu görülmektedir. Ayrıca Stalin'in ölümü sonrası baskıcı politikaların terk edildiği ve eskiye nazaran daha yumuşak politikaların uygulanmaya başlandığı, GULAG mahkûm sayılarındaki azalmadan da anlaşılmaktadır.

Şirket mantığı ile kâr zarar dengesine göre işletilen, her zaman en yüksek verimin alınması için talimatlar verilen GULAG sistemi kimi araştırmacılar tarafından sadece ekonomik bir yapı olarak görülmüş ve kârdan fazla zarar getiren bir sistem olduğu savunulmuştur. Mahkûmların sevk işlemleri, kampların kurulumu, giyinme, barınma, yeme/içme, sağlık gibi giderler ve özellikle bunun karşılığında gerçekleştirilen büyük projelere yapılan harcamaların karşılığını vermemiş olması bu şekilde bir kanaatin oluşmasına neden olmuştur. GULAG'ın Sovyet yönetimine özellikle de Stalin politikalarına sağladığı hizmetin değerlendirilmesi yapılırken

sadece ekonomik yönden artı ve eksilerini değerlendirmenin doğru bir yaklaşım olmayacağı kanaatindeyiz.

Her ne kadar özellikle kampların ekonomisi ile ilgili, sansür uygulanmadan açılacak arşiv kaynakları sonucunda güncel çalışmaların yapılması gerekse de bizim ulaşabildiğimiz mevcut kaynaklar üzerinden yaptığımız çalışma, sisteminin kâr ve zararın tek açıdan bakılıp değerlendirilemeyeceği yönündedir.

GULAG ilk olarak, Sovyet halkı tarafından baskı unsuru olarak kullanılmış ve milli bilince sahip birçok aydın ve siyasetçinin ülkelerini terk etmesine sebep olmuş, kalanların ise bir kısmının faaliyetlerine son vermesini sağlamıştır. Daha sonra projesinde yer aldığı demiryolları ağları ile bünyesinde bulunan halkların isyanlarına direkt müdahale edebilecek bir duruma gelmiştir. Moskova merkezli Birliğin dağılmaması/dağıtılamaması adına ulaşım ağı önemli bir unsur olmuştur. Yine bu ağ sayesinde ülkenin dört bir yanındaki zenginlikler Moskova tarafından kolayca organize edilme imkânı bulmuştur.

Mahkûm hayatının ve sağlığının hiçe sayılması, mahkûmların kampların kurulduğu bölgeler ile ilgili herhangi bir itiraz merciinin olmaması; işçi temininin kimi zaman zor, kimi zaman maliyetli kimi zaman ise imkânsız olduğu bölgelerdeki bu sorunun GULAG ile çözülmesi sistemi SSCB için ayrıcalıklı kılmaktadır.

Birçok isyana rağmen onlarca devleti SSCB bünyesinde toplayan ve kasası boşalmış halde alınan devletin önemli ekonomik güç haline getirildiği Stalin dönemine GULAG'ın da katkılarının olduğu kanaatine varmaktayız.

Ancak geri bıraktığı dram, açlık, ölümler, anne ve babasız büyüyen çocuklar bu sistemin yüz yıllarca SSCB bünyesindeki ülkelerde yaşayan insanların hafızasından silinememesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞLU, A.B. (2021) **Gulag'dan Sürgün Anıları Solovki'de Gördüklerim**, İstanbul, Nestor Yayınları.
- AKKOR, M. (2006) I. Dünya Savaşı'nda Çeşitli Ülkelerdeki Türk Esir Kampları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Sakarya Üniversitesi, S.B.E.**, Sakarya.
- ALEKPEROV, V. (2011) **Oil of Russia: Past, Present and Future**, Minneapolis, East View Press,
- APLEBAUM, A. (2008) **GULAG**, Ankara, Arkadaş Yayınevi.
- ATAÖV, T. (1968) Rus Devleti'nin Kuruluşu, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 23, Sayı 4, ss. 215-243.
- ATASOY, E. ATIŞ, E. (2021) "Siyasi Coğrafya Perspektifinden Baykal - Amur Demiryolu Güzergâhı", *International Journal of Social Humanities Sciences Resear*, Sayı 69, ss. 993-1021.
- ATAY, M. (2002) Rusya Gizli İstihbarat Servisleri: KGB'nin Kısa Tarihi, *Avrasya Dosyası, İstihbarat Özel*, Cilt 8, Sayı 2, ss. 309-328.
- AUYESSOVA, L. (2010) Kazakistan'da Sovyet Siyaseti, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.
- BAKAR, B. (2015) Türk Basınında Katyn Olayı: İkinci Dünya Savaşı'nda Kayıp Polonyalı Subaylar, *Cilt 11, Sayı 1*, ss. 37-60.
- BEKTÖRE, Ş. (1974) İstanbul, İrfan Yayınları.
- BEYDİLLİ. K. (2008) Rusya Maddesi 2. Bölüm, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 35, ss. 253-265.
- BURAN, A. (2016) **Kurşunlanan Türkoloji**, Ankara, Akçağ Yayınları.
- BÜNYADOV, Z. (2004) Stalin Döneminde KGB Arşivlerinde Kırmızı Terör, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- CARR, E. H. (2002), *Bolşevik Devrimi 1917- 1923*, Cilt 1, İstanbul, Metis Yayınları.
- CONQUEST, R. (1971), **Sovyet Rusya'da Tarım İşçilerinin Elli Yılı**, Ankara, Kardeşler Matbaası,
- CONQUEST, R. (2015), **Kirov Cinayeti ve Stalin**, İstanbul, H2O Yayıncılık
- ÇAKI, C. GÜLADA, M. O. (2020) Komünist İdeoloji Altında Ermeni Kadınların Propaganda Posterlerindeki Temsili, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Sayı 66, ss. 71
- ÇAKIR, N. (2018) Gulag Kamplarında Göz Ardı Edilen Bir Unsur Olarak Kadın, *Turkish Studies*, Cilt 13/12, Bahar 2018, s. 109

- ÇALIŞKAN, Ü. (2018) 27 Şubat Devrimi Sonrasında Geçici Hükümetin Kuruluşu ve Yönetim Problemi, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 28, Sayı 1, ss. 20
- ÇAPRAZ. H. (2011), Çarlık Rusya'sının Türkistan'da Hâkimiyet Kurması, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 2011, Sayı 24, ss. 51-78
- ÇAŞIN, M. H. (2006), **Rus İmparatorluk Stratejisi**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları.
- CELEBİCAN, G. (1972), Sovyet Rusya'da İktisadi Planlamanın Gelişimi, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:29, Sayı:3-4, ss. 247-287
- ÇETİN, N. (2018) “Sovyetlerin Ukrayna'daki Soykırımı: Golodomor (1932-1933)”, 3. **Türkistan Kurultayı Kafkasya ve Türkistan'da 1938 Sovyet Katliamı ve Etkileri Göç, Sürgün Ve Kimlik**, Ed.: Fırat Yıldız, Kastamonu, Kastamonu Üniversitesi Yayını, ss. 363-373
- DALLIN, D. J., NICOLAEVSKI B. I. (1954), **Sovyet Rusya'da Mecburi Çalışma**, Ankara, Doğuş Ltd. O. Matbaası.
- DEMİR, Sedat. (2013) Vladivostok Demiryolu Hattı Ve Rusya Ekonomisi, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss. 482-491.
- DEMİRCİ, Hikmet. (2021) Kazakistan Gulag Kamplarında Aile, Kadın ve Çocuk, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi**, Cilt 127 Sayı 251, ss. 241-268.
- DEVLETŞİN, T. (1981) **Sovyet Tataristan'ı**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- DOBB, M. (1968), **1917'den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi**, İstanbul, Özdemir Basımevi.s
- DRASKOCZY, J. (2014) **Belomor: Criminality and Creativity in Stalin's Gulag**, Boston, Academic Studies Press.
- ERLİCH, A. (1967) Development Strategy and Planning: The Soviet Experience, Cambridge, **Princeton University Press**, ss. 233-278.
- FİGES, O. (2011) **Karanlıkta Fısıldaşanlar Stalin Rusya'sında Özel Yaşam**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- FİGES, O. (2013) **Haberini Alayım Yeter-Gerçek Bir Gulag Aşk Hikâyesi**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- GALLEN, M. P. (2019) The Economics of the Gulag, **The Histories**, Volume 4, Issue 1, ss. 1-10.
- GERİDÖNMEZ, O. (y.h) (2018) **Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi**, İstanbul, Kor Kitap.
- GETTY, J. A., G. T. RİTTERSPOHN, V. N. ZEMSKOV (1993) Victims of the Soviet Penal System in the Pre-war Years: A First Approach on the Basis of Archival Evidence, **American Historical Association**, Cilt 98, Sayı 4, s. 1017-1049.

GHEİTH, J.M, JOLLUCK K. R. (2011) **Gulag Voices Oral Histories of Soviet Incarceration and Exile**, New York, Palgrave Macmillan.

GREGORY, P., LAZAREV, V. (ed). (2003) **The Economics of Forced Labor: The GUMİLÖV, L. N. (1993) Eski Ruslar Büyük Bozkır Halkları**, İstanbul, Selenge Yayıncılık.

GÜRSOY, E., ŞAHİN, N. L. (haz.) (2007) **Stalin ve Türk Dünyası**, İstanbul, Kaknüs Yayınları,

HABLEMİTOĞLU, N. (2004) **Sovyet Rusya’da Devlet Terörü**, 2.bs., Ankara. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

HASEGAWA, T. (1981) **The February Revolution, Petrograd, 1917**, The End of the Tsarist Regime and the Birth of Dual Power, Washington, University of Washington Press.

HAYİT, B. (2004) **Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu.

HÜSEYİNOĞLU, E. (2018) Suçun Biçimsel ve Maddi Anlayışı Açısından Rusya Federasyonu Ceza Hukukunda Suç Kavramı, **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt 1, ss. 119-146.

İBRAHİM, D., TÜRK, V. (haz.) (2016) **Kazakistan’da Kızıl Kıtık (1929-1933) Stalin’e Mektuplar-Anılar-Röportajlar**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayın.

JAKOBSON, M. (1993) **Origins Of The Gulag: The Soviet Prison Camp System, 1917-1934**, Kentucky, The University Press of Kentucky,

KARABULUT, H. (2001) Rusya Federasyonu’nda Baltık Denizi’nden Kuzey Buz Denizi’ne İç Su Yolları ile Ulaşımının Dünü, Bugünü ve Yarını, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 39-62.

KARENIAUSKİTĖ, M. (2016) The Criminal Justice System in Soviet Russia and the USSR (1917–1953): Emergence, Development and Transfert to the Lithuanian SSR, **Lithuanian Historical Studies**, Cilt 20, Sayı 1, ss. 151-182.

KAYA, H. (2008) Atatürk Döneminde Devletçilik Modelinin Hazırlık ve Başlangıç Evresinde Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1930-1934), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü**, İstanbul.

KHAIRMUKHANMEDOV, N. (2007) Stalin Dönemindeki Siyasi Muhalifleri Tasfiye Uygulamaları ve Çalıştırma Kampları, **Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Bahar, Sayı 41, ss. 155-174.

KHLEVNIUK, O. V. (2004) The History of the Gulag From Collectivization to the Great Terror, New Haven, Yale University Press.

KHLEVNYUK, O. (2003) “The Economy of the OGPU, NKVD, and MVD of the USSR, 1930–1953 The Scale, Structure, and Trends of Development”, **The**

Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag, Ed: Paul Gregory, Valery Lazarev, Stanford, Hoover Institution Press, ss. 43-66.

KONAK, İ. (2012) Moskova Knezliği'nin Bağımsızlığa Geçişinde Türk-Moğol Dünyasının Rolü, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 22, Bahar, ss. 99-122.

KURAT, A. N. (1987) **Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

LORİMER, F. (1946) **The Population of the Soviet Union: History and Prospects**, Genevo, Laegue of Nations.

MAKHAT, D. (2016) “Tarihçi Ermukhan Bekmakhanov’un Kovuşturulmasının Sovyet Basınına Yansımaları”, Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri: İlk Kazak Tarihçisi Bekmakhanov'un Hayatı ve Çalışmalarına Yeni Bakış, Ed.: A. Kara, Z. Yaman, **İstanbul, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB)**, s. 47-64.

MARX, K., FRIEDRİCH, E. (1969) **Gotha ve Erfurt Programının Eleştirisi**, Ankara, Sol Yayınları.

MISHINA, E. (2017) The Re-birth of Soviet Criminal Law in Post-Soviet Russia, **Russian Law Journal**, Cilt 5, Sayı 1 ss. 57-78.

MOMOKO, G. C. (2019) Songs of Japanese Prisoners of War in the Soviet Union after World War II, **Vienna Journal of East Asian Studies**, Issue 11, ss. 179- 211.

MORUKOV, M. (2003) “The White Sea–Baltic Canal”, **The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag**, Ed.: Paul Gregory, Valery Lazarev, Stanford, Hoover Institution Press, ss. 151-162.

NORDLANDER, D. (2003) “Magadan and the Economic History of Dalstroi in the 1930s”, Ed.: Paul Gregory, Valery Lazarev, **The Economics of Forced Labor: The Soviet Gulag**, Stanford, Hoover Institution Press, ss. 105-125.

NURPEİİS, L. (2010) Bolşevik İdaresi Döneminde Kazakistan'da Rus Hâkimiyeti ve Türkler (1917-1936), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Uludağ Üniversitesi. S.B.E.**, Bursa.

NUTTER, G. W., BORENSTEİM, İ., KAUFMAN, A. (1962) “Growth of Industrial Production in the Soviet Union”, Introduction to "Growth of Industrial Production in the Soviet Union", Ed: G. Warren Nutter, Israel Borenstein, Adam Kaufman, Cambridge, **Princeton University Press**, ss. 3-10.

ÖZEL, M. S. (2014) Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği Ve Politikaları, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Kırıkkale, Cilt 4, Sayı 2, ss. 99-122.

ÖZTÜRKMEN, N. (1970) **Esir Kartallar**, Ankara, Altınok Matbaası.

PERİNÇEK, M. B. (2005) Atatürk Döneminde Rusya Komünist Partisi (Bolşevik)-Bütün Rusya Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi Politbürosu'nun Türkiye'ye İlişkin Toplantı Gündemleri ve Kararları (1919-1938), **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Sayı 7, ss. 53-106.

PUREVDORJ, A. (2017) F.M. Dostoyevski'nin Romanlarındaki Karakter Çevrelerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, **Ankara Üniversitesi, E.B.E.**, Ankara.

RESULZADE, M. E. (2018) Bir Türk Milliyetçisinin Stalin'le İhtilal Hatıraları, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

RİASANOVSKY, N., V. STEİNERBERG, M, D. (2011) **Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze**, İstanbul, İnkılap Kitabevi.

RİCHMAN, S. L. (1981) War Communism to NEP: The Road from Serfdom, The Journal Libertarian Studies, Volume 5, Issue 1, Virginia.

SADIGOV, R. (2016) **Lavr Kornilov: Darbeci Bir Generalin Portresi**, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı 58, ss. 618-641.

SALAHOV, İ. (2013) **Kolima Mahkûmları Bir Tatar Aydınım Sürgün Anıları**, Çeviren: Yusuf Özçoban, Konya, Kömen Yayınları,

SARAÇ, H. (2019) Rus İç Savaşı Döneminde Türetilen Sovyet Terimleri ve Sık Kullanılan Yabancı Kelimeler, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 2, ss. 717-738

SOLJENITSIN, A. (1974) Gulag Takım Adaları, Cilt 1, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi.

SOLJENITSIN, A. (1975) Gulag Takım Adaları, Cilt 2, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi.

SOLJENITSIN, A. (2015) İvan Denisoviç'in Bir Günü, İstanbul, İletişim Yayınları.

SÖZERİ, F. (çev.) (2018), Sovyet Anayasası İşçi Sınıfının İlk Anayasası, İstanbul, Ceylan Yayınları.

STAROSOLSKY, G, V. (1950), Basic Principles of Soviet Criminal Law, **North Carolina Law Review Journal**, Cilt: 28, Sayı: 4, ss. 359-374.

SWİTZER, A. (2008) "Children of the Gulag", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **The Graduate School of the University of Oregon**, Oregon.

ŞAHİN, C. (2015) Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 39, ss. 326-339

ŞAHİN, E. (2007) "Stalin Dönemi Siyasetinin Kazan Tatar Türkleri Kültürüne Etkileri", **Stalin ve Türk Dünyası**, Ed.: Emine Gürsoy-Naskali, Liaisan Şahin, İstanbul, Kaknüs Yayınları, ss. 233-244.

ŞALAMOV, V. (2019) Kolima Öyküleri, İstanbul, Jaguar Kitap.

ŞİMŞİR, N. (2010) Rus Devleti Tarihi 16. ve 17. Yüzyıllar, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

ŞİMŞİR, S. (2006) Azerbaycan'ın İstiklal Mücadelesi, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

TCHURGULIA, N. (2019) Michel Foucault Bağlamında Disiplin Ve Ceza: Sovyet Güney Kafkasya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.

TEMİR, E., YALDIZ, F. (2019) Büyük Terör Döneminde Hakas Türkü Aydınlar Uygulanan Zulüm ve Bölgesel Sovyet Gazetelerinin Rolü, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt 29, Sayı 1, ss. 163-178.

TİNİNİS, T. (2015) “Soviet Union-controlled POW camp in Macikai 1945–1948”, **Macikai House of Death. The WWII prisoner of war and Gulag camps 1939–1955 in the environs of Šilutė**, Ed.: Edita Jankauskienė, Vilnius, Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania.

TOPSAKAL, İ. (2017) Sibirya Tarihi, İstanbul, Ötüken Neşriyat.

TURAN, M. (2011) SSCB’de Toprak Mülkiyeti, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 66, Sayı 3, ss. 307-332,

ÜNAL, F. (2015) Çarlık Döneminde Rusların Sibirya Araştırmaları, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 8, Sayı 41, ss. 613-647.

YARKIN, İ. (çev.) (1990) J. V. Stalin Eserler Cilt 15 Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Tarihi, İstanbul, İnter Yayınları.

YILDIRIM, Y. (1974) İnanmıştım, Ankara, Emel Matbaacılık Sanayi.

ZİLELİ, G. (2021) Sovyetler Birliğinde Devlet Terörü ve Gulaglar, İstanbul, Kaos Yayınları.

KUKUSHKINA, A. P. (2008) **Akmolinskiy Lager Jen “Izmennikov Rodini” İstoriya i Sudbi**, Karaganda.

Moy GULAG (2020) **Knizhnaya Seriya Videoprojekta Muzeya İstorii GULAGA**, Moskva, 2020.

İNTERNET KAYNAKLARI

Akmola Leningrad Bölgesi Karaganda Islah Tesisi, “Çevrimiçi”
<https://gulagmap.ru/camp457> Erişim Tarihi: 12/12/2021.

Alzhir Gulag for Women – Kazakhstan “Çevrimiçi”
<http://www.uzbekjourneys.com/2015/01/alzhir-gulag-for-women-kazakhstan.html>
Erişim Tarihi: 13/12/2021.

Article 58, Criminal Code of the RSFSR (1934),
<http://www.cyberussr.com/rus/uk58-e.html>, Erişim Tarihi: 12/05/2022.

Andrew E. Barshay, **The Painted Gulag: Kazuki Yasuo and The Siberia Within Me**, Representations, “Çevrimiçi” <https://tr.booksc.me/book/28661916/302da5>
Volume 119, 2012, pp. 60-91. Erişim Tarihi: 17/09/2022.

Baikalo-Amursky ITL (Corrective-Labor Camp), “Çevrimiçi”
<https://gulagmap.ru/camp16>, Erişim Tarihi: 28/02/2022.

Baykalo-Amurskaya Magistral Nachalo İstorii Goroda Tındı (1929–1950 arası),
“Çevrimiçi” https://urokiistorii.ru/school_competition/works/dmitrij-mishhenko-bajkalo-amurskaja-ma Erişim Tarihi: 09/10/2022.

Belomoro-Baltiysky ITL (Corrective-Labor Camp), “Çevrimiçi”
<https://gulagmap.ru/camp9> Erişim Tarihi: 05/10/2022.

CONQUEST, R. (1997), **Victims of Stalinism: A Comment**, Europe-Asia Studies, ss. 1317-1319, “Çevrimiçi” https://sovietinfo.tripod.com/CNQ-Victims_Stalinism.pdf Erişim Tarihi: 24/09/2022.

ÇİÇEK, K. O. **Rus İç Savaşı Sırasında Uygulanan Savaş Komünizmi ve NEP’e Geçiş Süreci**, “Çevrimiçi” <https://www.tesadernegi.org/rus-ic-savasi-sirasinda-uygulanan-savas-komunizmi-ve-nepe-gecis-sureci.html>, Erişim Tarihi: 30/09/2022.

Digital Mapping – German Pows in the USSR, “Çevrimiçi”
<https://susangrunewald.com/digital-mapping/> Erişim Tarihi: 17/09/2022.

Dmitrovsky ITL (Corrective-Labor Camp), “Çevrimiçi”
<https://gulagmap.ru/camp5>, Erişim Tarihi: 14/10/2022.

Fotografie Archiwalne, “Çevrimiçi” <http://gulag.info.pl/foto-kanal-bialomorski/>, Erişim Tarihi: 07/09/2021.

Greetings to Great Stalin 1937, “Çevrimiçi”
<https://www.sovietposters.com/posters/greetings-to-great-stalin-1937> Erişim Tarihi: 24/10/2022.

GULAG: Soviet Prison Camps And Their Legacy “Çevrimiçi”
<https://gulaghistory.org/nps/downloads/gulag-curriculum.pdf> Erişim Tarihi: 06/05/2022.

Gulag'da Yaşamak, “Çevrimiçi”
<https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/living.php.html> Erişim. 13/10/2021

Hafıza Vakfı, “Çevrimiçi” <https://memoryfund.ru/27082021>, Erişim Tarihi: 12/09/2022.

HOSFORD, D., KACHURİN. P. J., LAMONT. T. **GULAG: Soviet Prison Camps and Their Legacy,** Cambridge, “Çevrimiçi”
<https://gulaghistory.org/nps/downloads/gulag-curriculum.pdf>, Erişim Tarihi: 06/05/2022, s.5.

İSİNA, A. (2020) **Kazaklar ve Kozaklar,** “Çevrimiçi”
<https://www.tukav.org.tr/haber/kazaklar-ve-kozaklar.html.html> Erişim Tarihi: 08/07/2020.

Kazakistan'da Sovyet Zulmüne Uğrayan Siyasi Baskı Kurbanları Anılıyor, “Çevrimiçi”
<https://qha.com.tr/haberler/kazakistan-da-sovyet-zulmune-ugrayan-siyasi-baski-kurbanlari-aniliyor/38727/> Erişim Tarihi: 11/01/2022.

KIZNY, T. Gulag'da Tiyatro, <http://gulag.info.pl/miejsca-teatr-w-gulagu/> Erişim Tarihi: 12.06.2022.

Kotlas, “Çevrimiçi” <https://gulag.online/places/kotlas?locale=en>, Erişim Tarihi: 12/09/2022.

Let's Kick Out Kulaks From Kolhoz, “Çevrimiçi” <https://www.sovietposters.com/posters/lets-kick-out-kulaks-from-kolhoz-vyshibem-kulakov-iz-kolkhozov-1930>, Erişim Tarihi 23/04/2021.

Map of Soviet Camps “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/> Erişim Tarihi: 24/10/2022.

Maurice Brinton, The Bolsheviks and Workers' Control, 1917-1921: The State and Counter-revolution, “Çevrimiçi” <https://libcom.org/files/The-Bolsheviks-and-Workers-Control-1917-1921-The-State-and-Counter-revolution.pdf> Erişim Tarihi: 10/02/2022.

“Mı Priehali na BAM s Çemodanom Kojanım.” Rezultatı Velikoy Stroyka, “Çevrimiçi” <https://www.sibreal.org/a/my-priehali-na-bam-s-chemodanom-kozhany-m-rezultaty-velikoy-stroyki/31530464.html> Erişim Tarihi: 09/10/2022.

Moscow Canal, “Çevrimiçi” <https://www.britannica.com/topic/Moscow-Canal>, Erişim Tarihi: 14/10/2022.

Poçemu Moskva – Port Pyati Morey?, “Çevrimiçi” http://mosprogulka.ru/questions/moskva_port_pjati_morej Erişim Tarihi: 14/10/2022.

Prisoners Mine Gold at Kolyma, The Most Notorious Gulag Camp in Extreme Northeastern Siberia, “Çevrimiçi” https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/work-src/images/kolyma_detail.jpg Erişim Tarihi: 04/03/2022.

Solovetsky Islands, “Çevrimiçi” <http://www.gulag.online/places/solovetsky?locale=en> Erişim Tarihi: 04/05/2022.

Stalin's Constitution of the USSR Moscow, USSR December “Çevrimiçi” <https://www.departments.bucknell.edu/russian/const/36cons04.html#chap10> Erişim Tarihi: 28/04/2021.

The J.V. Stalin Moscow - Volga Canal, “Çevrimiçi” http://john-martens.com/stalin_moscow_volga_canal.html Erişim Tarihi: 24/10/2022.

The White Sea-Baltic Canal Construction Was Completed, “Çevrimiçi” <https://www.prilib.ru/en/history/619428>, Erişim Tarihi: 07/10/2022.

Vanino Transit Camp, “Çevrimiçi” <https://gulagmap.ru/camp76> Erişim Tarihi: 12/09/2022.

Vaninsky Limanı - Vaninsky Port “Çevrimiçi” https://ewikitr.top/wiki/Vaninsky_port Erişim Tarihi: 12/09/2022.

Women in the Gulag “Çevrimiçi” <https://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/women.php.html> Erişim Tarihi: 13/12/2021.